

EGYRŐL - MÁSRÓL.

MÁSODIK KÖTET.

EGYRŐL-MÁSRÓL

— ÚJABB EMLÉKEIM —

ÍRTA:

GRÓF TELEKI SÁNDOR

MÁSODIK KÖTET

BUDAPEST
RÉVAI TESTVÉREK KIADÁSA
1882

BLAHÁNÉNAK

És

MUNKÁCSINAK.

IHÁSZ DÁNIEL jó pajtásom utolsó levelében azt írja:

„Az öreg Úr“ örömmel olvassa „EMLÉKEIDET“ azt mondta, hogy a magyar köznép géniuszát az utolsó időben, a mennyire o a távolból ítélhet, senki sem fogta fel jobban mint Munkácsy, Blaháné és te.”

E — ránk nézve olyan ösztönző, serkentő és buzdító véleménye a legnagyobb magyar n a k bátorít, ezen csekélységet kegyeteknek ajánlani.

Budapesten, szeptember 22-én 1881.

Tisztelőjük

TELEKI SÁNDOR.

PETŐFI SÁNDOR KOLTÓN.

MEGKÖZELÍTHETEM-E nagyságát? Méltó lehetek-e némileg hozzá?! A prücsök éneкли meg a fülemilét, de mind a kettő a természet hangján dalol; az ökörszem a sas szárnyai alá búvik, fölveti magát az ég magasságába s az égbolt tetejéről a sas fölnez a vakító napba, az ökörszem lenéz az árnyékos földre; de mindketten a természetet látják.

Az isten a természet fölött van; azt mondják: ő teremté; azért mégis mindenkinek imádsága egyenlő előtte. Ez az egyenlőség isten előtt.

Eljöttem én is, hogy imádkozzam emlékedre, melyet hűn őriz a nép; elmondom egyszerűen a mit rólad tudok. És ez az egyenlőség az elismerésben.

A karrarai márványt, melybe a lángész életet farag, a massai paraszt csákányozza ki a bányából; én is hozok egy darabot élted történetéhez, s erre feljogosít hazám történelme, melyet ezután írnak meg.

És most elmondom ama társaság előtt, mely nagy nevedet viseli.

1846. szeptember 8-kán Nagy-Károlyban voltam, az akkoriban úgy nevezett *quarlialis generális* megyei gyűlésen. Az időben deákosan beszéltünk, de magyarosan éreztünk, s nem tudtuk még, mi az a *Gleichberechtigung*.

A városban hire kelt, hogy Petőfi Sándor látogatóba jött barátjához, Riskó Ignácához, s nála van szállva.

Nem sokat törődtem vele, s némileg még boszantott, hogy olyan nagy dolgot csinálnak belőle.

Vacsorálni mentünk a *Szarvas* vendéglőbe, Darvai Ferencz, Haray Viktor és többen, kikre már nem emlékszem. Leültünk egy asztalhoz; átellenben velünk, a legtávolabbi asztalnál ültek Riskó Náczi, Papp Endre, egy ismeretlen és még többen.

Haray vacsorálás közben felém hajlik, s azt mondja:

— Az ott Petőfi Sándor.

— Bánom is én! — felelém közönyösen.

Vacsora végeztével feláll Haray s ahhoz az asztalhoz megy, melynél Petőfi vacsoráit és Papp Endre által bemutatattja magát. Petőfi feláll, kezét nyújt Haraynak és élénken beszélgetni kezdenek. Később véletlenül arra tekintek s látom, hogy felállanak és felénk közelednek. Haray tekintetéből kivettem, hogy hozzám hozza Petőfit, felálltam és eleibe mentem.

Haray végezte a bemutatást.

Első szava, melyet hozzám intézett, ez volt:

— Ön az első *eleven* gróf, a kivel beszélek.

— Hát döglöttel beszéltél-e? — kérdém némi savanyúsággal.

— Az magam is voltam komédiás koromban.

— Na czimborám, velem ugyan nem sokat nyertél, mert magam is csak olyan *vad* gróf vagyok.

Rám nézett; szemeiből láttam, hogy ezt a feleletet nem várta; kezét nyújtott s a jég meg volt törve.

Asztalunkhoz ült s hosszasan quaterkázunk együtt.

A mint e sorokat írom, főlelevenül emlé-

kemben — harminczhárom év múltával — Petőfi alakja s látom őt magam előtt, úgy, a mint először láttam.

Közép termetnél valamivel magasabb alak, sugár növésel, arányos testtagokkal fesztelen mozdulattal, sűrű, tömött, felálló, kurta, fekete hajjal, melyet jobb kezének ujjai-val beszéd közben gyakran hátra felé simított; közép homlok, a két szemöldök közt egynéhány ránéz, a mély gondolkodás jele, szép, rendes, barna szemöldökök, csillámló bogár szemek, melyek beszéd közben csillogtak, s midőn lelkesült vagy költeményeiből szavalt, fényesen ragyogtak; ez volt arczának legszebb része, ablakai költői lelkének; egy kevésbé a homloknál meggömbült orr, szép, kicsi száj, rendes fehér fogakkal; arczának bőre sárgásbarna volt, egynéhány szeplőformájú még barnább foltocskákkal; ajkai a szokottnál valamivel vastagabbak, jól állt rajtok a mosoly, de a harag, a méltatlankodás, a gúny, a megvetés, a gyűlölet, s a csalódás érzelmeinek nyilvánításai által sajátyszerű, majdnem kellemetlen kifejezést vettek fel; gyér, vékony bajusz s állszakál, világosabb a hajnál, szemöldöknél és szempilláknál, színe a sötétbarnából egy-egy ritka téglaszín által a gesztenyeszínbe ment át, s hosszú nyak.

Öltözete vékony zsinóros fekete attila, történelmi inggalléja ráhajtva, sötét — majdnem fekete — szürke pantalon nadrág.

Szerintem, — pedig de jól emlékszem rá! — legjobb arczképe: az *Összes költeményei* 1848-dik évi kiadásában megjelent s Barabás rajza után készült aczélmetszet.

Én Darvaynál voltam szállva. Terjedelmes szállása volt, nála szokott a *liberális párt* — mint akkor nevezték — egybegyűlni s tanácskozni.

Korán reggel, Riskó Náczi és Papp Endre társaságában Petőfi is odajött. A tanácskozás már javában folyt: hogyan s miképpen kellene cselekedni; pártunk e gyűlés alkalmával kisebbségben volt.

Petűh a tanácskozás alatt egy szögletbe vonult, hallgatott és gondolkozott, s írónnal jegyeztetett egy darabka papírra.

Az előleges tanácskozás végeztével Darvay — egy eredeti, sajátos, a maga nemében egyedüli egyéniség — Petőfihez meg) y s két kolossális kezét vállára téve, jóindulatú mosolylyal mondja:

— Kedves poéta öcsém! hallom, beadta nekik a kulcsot, — mondják, prüszkölnek tőle. — Okosan, nagyon jól tetted, hogy ki-

poétikáltad őket; a rigmust könnyebb tanulni, mint az oratiót; azt meghallgatják, igen, de amazt meg könyv nélkül megtanulják; add ide kérlek, hadd olvassam el.

— Mit? — kérdé Petőfi habozva.

— Azt, a. mit tegnap a *pecsovicsoakra* írtál.

— Nincsen nálam.

— Hisz tudod te azt könyv nélkül is, — közbeszól Papp Endre, — mondd el!

— Szívesen.

Homlokát összeránczosítá, szemei csillogni kezdtek, egyet köhintett, főlegyenésült, s érczes hangon rákezdé:

„Hát e falak közt hangozának
Nagy szavaid, oh Kőlcsey?!¹¹

s midőn az utolsó három vershez ért:

»„Hald kapjon érdeme díjába’
Kezébe bilincset, nyakába
Jármot, hátára kancsukát!“

ezt annyi erővel, olyan igazán, annyi bensőséggel és meggyőződéssel szavalá, hogy mindnyájunkat mélyen meghatott.

Én e percztől fogva bámulója lettem, s iparkodtam barátságát kiérdemelni.

— Menjünk a gyűlésbe! — mondá Darvay. — *Magnified* — engem mindig így cizimezett, — vegyen magára más *uniformist*. s útra.

— Rögton, spectabilis!

Λ szobámba indultam, hogy magyar ruhát öltsek magamra, — Petőfi utánam jött.

— Te mégysz a gyűlésre? — kérdé.

— Hát te?

— Én nem megyek. Mit csináljak ott? Egy csomó haszontalan szóbeszéd, de eredmény semmi; aztán meg még gorombáskodni sincs jogom, nem lévén táblabíró. Míg ti csépelitek a szalmát, addig firkálok valamit.

— Tudod mit? én fölszaladok egy pillanatra a gyűlésbe s megmutatom magamat egy perezre a tekintetes karok és rendeknek s úgy sincs ma semmi érdekes tárgy, azonnal jövök. Maradjunk együtt. Megvársz úgy-e?

— Meg; menjünk s végezd hamar.

Negyedóra teltével a megyeház kapuja alatt találkozónk.

— Hova menjünk? — kérdém Petőfitől.

— Ha nem restelled, menjünk szállásomra, valami kotyog a fejemben, szeretném leírni.

— Menjünk!

Riskó szobájában valánk. Petőfi leült s egy darabka papírra írt; én addig Gvadányi *Rontó Pál*) át olvasóm, mely az asztalon hevert.

Kevés idő múlva felállt, megdörzsölé

homlokát, s jobb kezével kivágott a levegőbe; később tapasztalám, hogy ez szokása volt, mikor valamelyik költeménye sikerült.

— Menjünk — mondá, — ez elég inára.

— Jó-e? — kérdem.

— Annak kell lenni! olvasd, ha nem unod.

— Ki unná Petőfit?!

— Gróf úr! nagyon köszönöm!

A bilincs.

Elolvastam; nem szóltam rá semmit, csak kezemet nyújtám.

— Druzám! ha lehet, ne hagyjuk el egymást! Úgy-e, eljössz hozzám Koltóra?

— Erről beszélünk!

Végig mentünk a megyeház-utcán, s a mint a saroknál fordulunk, a *Szarvas*-vendéglő felé, egy négylovas fogatú kocsival találkozunk, mely a nagy-utcán jött fölfelé.

A négy ló egyformán kurtára fogva, jól kantározva és gyeplőzve, sebes ügetve haladt; a *gyeplős* egy fél fejjel előbbre, fejét felülről lefelé rázta és trüszkölt, a *késefás* nyakát megszegve követé, s nem bírván *tartani* a gyeplőssel, néha-néha *felvágott*, a két *rudas* belefeküdt a hámba s úgy haladt; a kocsit a négy ló gyeplőn vitte, hatalmas karok tárták azt, s kormányozták, minden Parlamentarismus nél-

kül. Mikor hozzánk ért, egy *fogásra* megállt, mintha odaszegezték volna.

A négyes fogatot megölte a gőzmozdony; ritka az most minálunk, mint a hiúz.

— De hatalmas négy ló! — mondá Petőfi gyönyörködő bámulattal.

— Mint a tót diák mondja, druszám: *zu tikunk!* — felelém kérkedve; — jer, menjünk, forduljunk egyet.

— Nem bánom, nagyon jó lesz! s be akart ülni a homokfutóba.

— Nem oda Buda! Ide mellém! — s felültetém a bakra.

Kétkedve nézett rám s a négy lóra. Közibök suhintottam, megragadták a kocsit, de pár perez múlva gyönyörűen ügettek.

— Ha én így tudnék hajtani! szólalt meg kis idő múlva, — de hát mit hajtának? — tévé utána.

— Jer Koltóra, megtanítunk mi Ferenczcel.

— Igen, ha rászületett a tekintetes úr; — mondja rá Ferencz kocsis.

— Hát arra is születni kell?

— A bizony! Sok kocsis egész életén keresztül csak nyámmog ott a bakon, azt sem tudja, hogy hogyan és miért? más meg csak a kezébe veszi a gyeplőt, s mindjárt *csinálja*,

mintha csak mindig hajtott volna, s magától kitalálja a fortélyt.

— Merre menjünk? — kérdem Petőfitől.

— Tudod merre van *Erdőd!*

— Hogy ne tudnám.

— Menjünk arra felé.

— Rósz arra az ut, romlik a kocsi; menjünk inkább a Szent-Jánosi felé, Petribe. Boeréknál a tekintetes asszony otthon van, s megkínál egy kortytyal — monda egész confidenciával Ferencz.

Petőfinek nem tetszett a Ferencz okoskodása; ő *Erdőd* felé vágyott. Még ekkor nem tudtam az okát, hogy *miért!*

— Menjünk druzsám *Erdőd* felé; engemet kocsikáztatsz-e vagy Ferencz urat? — kérdé csipősen.

Majthény felé vettem az utat *Erdődnek*.

— Ne csodálkozzál; Ferencznek több szabad, mint másnak; — mondám neki *németül*. Először és utoljára beszélünk e nyelven együtt.

— Elmondom neked történetét. Mint kis cigány purdét Kristóf Adolf úr magához vette; az istállóban, a lovak közt, mint a kutyakölyköt, fölnevelték, seperte az istállót, s hordta a ganéjt; később lovász lett, végre kocsis. Ma a legjobb kocsis Erdélyben. Kris-

tóf úr gazdag ember; egyszer fegyveres zsványok rohanták meg, ki akarták rabolni; Kristóf úr védte magát, Ferencz mellette állt, s midőn a rablóvezér Kristóf úrra szegezte puskáját, Ferencz eleibe ugrott, mellével felfogta a lövést; még volt annyi ideje, hogy kikapja Kristóf úr kezéből a fegyvert, beleduplázott a zsványok közé; azok megszaladtak, s Ferencz eszméletlenül rogyott össze. Kristóf úr bevittette Kolozsvárra, a kórházba. Ott feküdt kilencz hónapig, végre kieresztették; visszament gazdájához. Ez — kinek életét mentette meg — azt mondta neki: „Nagyon gyöngye vagy még te arra, hogy szolgálj, *ingyent^löt* pedig nem tarthatok, mehetsz isten hírével!“ Én megfogadtam; három éve, hogy nálam szolgál; nem dorgáltam meg háromszor. Ezért Ferencznek több szabad, mint másnak.

Petőfi benyúlt dohányzacskójába, s egy marék dohányt nyomott a Ferencz markába.

Selbes üetve, szótlánul haladtunk. Ő *Er-dőd* felé gondolt, nekem is volt *hova*. A *Mesz-szelátó* csárda fehérlett a távolban, a kőfallal kerített akasztófát elhagytuk balra; a domahidai határ szélén megálltunk, Ferencz leszállt, a két első ló elibe ment, s meghúzogatta azok üstökét és kitörölte szemeiket.

— Látod azt a kis domborulatot a rét végén, mindjárt ott a fris ugar-szántás mellett?

— Igen.

— Tudod, mi az?

— Nem.

— 1711-ben azon a helyen paczifikált Károlyi Sándor.

— Tudom!

Elindultunk; némán, csendesen gondolkodánk, volt *miről!*

Az időben a nemzet önérzetének teljes tudatában volt. Megunta már sérelmeinek örökös hiába való panaszlását, Nagy Pál, Borsiczky sérelmi feliratai elavultak, az örökös jeremiádok nem tetszettek; Széchenyi föl. ébreszté a nemzetet álmából, melyben csakis *grava ménjeiről* álmodott; Wesselényi mennydörgő szavai felvillanyozták az országot, Deák Ferencz logikája hatalmas okadatolás volt, Beöthy Ödön hangját országszerte hallották, Batthyány Lajos, Teleki László, Pálffy József Károlyi György, Mesznil Viktor, s e fajtából többen, mertek *magyar* lenni, ott fenn, a mág-nások tábláján, s ott, hol ezelőtt *culinariter* hebegtek diákul, kezdtek beszélni — töredezve ugyan — de *magyarul*. A nádor kezdte szám-bavenni őket, s a zérus *számmá* nőtte ki ma-

gát. Volt szónok köztük, a ki így kezdé beszédét: „Fannak empereg, a ki hotyha absolutismus kiáltonok: in in ty ár megijed“ . . .

Kossuth Lajos, a nagy gondolatok, a varázs-szó és a hatalmas toll embere, nem préselhette a sajtót: pennájához nyúlt, a lelkesült fiatalság másolt utána, a gondolat felszállt és terjedt; Banquo-szellemé felüté fejét; ki nyomhatja azt alá? Az eszme terjedt, mint az amerikai *prairie*k égése.

Egy hiányzót: az uj hitnek nem volt még *martyrja*. A hatalom segített a dolgon: befogatta Lovassyt, Tormásit, Lapsinczkit, Wesselényit, Kossuthot; még akkor nem voltunk az akasztófához szokva, nem ismertük Ilaynaut, s Pest messze volt Aradtól.

Sok vajúadások közt megszületett a *Pesti Hírlap* s ez lőn a fiatal nemzedéknek bibliája. Kossuthnak egy-egy vezérczikke: szent Pál levele volt a korinthusiakhoz.

E lap eszméinek — mint akkor nevezek *comnus voyagcttrjei* voltak: Somogyi Antal, Német Albert *ct compagnie*.

A megye állt, 52 fejű hydra az idegen hatalom ellen, mindegyik külön-külön gazdálkodott otthon, s együttesen, közösen a hazáért.

Nem tudtuk, nem láttuk, de *éreztek* a jövőt, s mint ő mondá; „a század viselés“ volt.

Iskoláimat végezve, szülőim — az akkori szokás szerint — német egyetemekre küldtek ki, a hol tanulnom kellett volna; de meg-unván Hegelt, Schellinget és Werdert: a phi-losophiát szegre akasztottam és elmentem Spa-nyolországba, Lichnovszky Felix herczeggel. ki a Don Carlos seregében tábornok volt — *kalandornak*. Ügyünk, hála istennek, megbu-kott, minket elfogtak, a barcellonai nép *lam-bertirozni* akart. Espartero becsukatott, Lesse ps ki akkor barcellonai főconsul volt — megmen-tett, kiszabadultam, összebarangoltam Európa nagy részét; később Túszt magával vitt Orosz-országba, onnan vele utaztam egy pár eszlen-deig, s a nélkül, hogy egy árva hangot tud-nék a zenéből — mint ahogy mondani szokta *le hangversenyeztem*.

Haza kerültem; apám kiadta vagyunk egy részét, édesanyám betelepített ívoltóra, gazdag nagyanyám, ki nagyon szeretett, elfu-tott mindennel, s én beálltam földesúrinak. Abban az időben könnyen ment ez a dóiig: volt robot és nem volt — adó.

Fő szenvedélyem a *ló* volt. Lovagolni, hajtani, szóval lovat idomítani; ez vala majd-nem egyedüli foglalatosságom. Apámnak hi-res ménese volt, s a *felállított* lovakat hozzám küldte Koltóra, iskolába.

Nőtlen ember voltam és jó czimbora. Magyar ember lóvén, szerettem a vendéget; hozzám a vendéget mindig „isten hozza“, curiámnak most sincsen kapuja, nem írhattam rá, hogy: „ha jöttök lesztek, ha hoztok esztek.“

Fényűzést nem vittem soha, a mi kitelt a háztól, azt ettük a háznál; a legfőbb luxus-articulus: *Pócsy Laczi* volt, a híres mármaroszigeti primás, hatod magával. Be-beállított hozzám, s húzta. Híre ment, hogy Pócsy Laczi Költőn van, s a vidék *java* Kohóra jött. Ouaterkáztunk cigány mellett, nyájaskodtunk nótára, a kellő bort termette a berkeszi *Lcncscs*.

Pocsyval még megtörtént az is, hogy mondá:

— Mi holnap szeretnénk elmenni.

— Nehéz dolog lesz az, Laczi bácsi!

— Hát minek uram?

— Hát csak annak, hogy nekem most nincsen pénzem, s aztán hogy mentek pénz nélkül?

Úgy, hogy jöttünk, csak ellenkező *marsrutával*. Bemegyünk Bányára, ott összemuzsikálunk annyit, hogy elérünk vele Kapnikig, ott újból húzunk egy párt, s azzal épen Szigetre érünk.

S Pócsy Laczi útra kelt, s szerencsésen megérkezett Szigetre, hatodmagával.

Próbálná csak valaki ezt Pongrácz Lajival! . . .

Abban az időben egyike a legfontosabb politikai kérdéseknek: a *partium* kérdése volt; tudniillik: az anyaországhoz visszacsatolni az onnan Erdélyhez kapcsolt négy vármegyét: Zarándot, Közép-Szolnokot, Krasznát, és Kővár vidékét. A kormány administratorai által mindent elkövetett, hogy az illető megyékben a visszacsatolás ellen többséget szerezzen, s ez által befolyjon az országgyűlésre, hogy a *partium* kérdése elejtessék.

Három megyében czélt is ért; mi állottunk egyedül Kővár vidékén a visszacsatolás mellett. Az országos ellenzék erejét nálunk összpontosítá.

Wesselényi Miklós állt a mozgalom élén; Hosszú László kővári főjegyző, követtársam és én voltunk a főszereplők. Rendesen Kvasznából, Szolnokból — Zaránd nem vett részt a mozgalomban — nálam gyűltek össze, s Kőlőn tanácskoztunk a teendők fölött.

A nagy-károlyi gyűlésből hazajöve, Hosszú Lászlótól pár sort kapok, melyben tudatja, hogy a napokban hozzám jön a szolnoki és

krasznai urakkal értekezni; várjam éket. A napot nem tudja bizonyosan megmondani, de készüljek elfogadásukra.

A nagy készülődés abból állt, hogy egy czigányt átküldtem a bányai bérczen Szigetre, Pócsy Baczi után, s a gazdasszonyomnak megmondtam, hogy egy pár ártatlan állatot tartson készen *holocaustra*, mert több urak jönnek.

Másnap Papp Zsigmond tudatja Nagy-Bányáról, hogy Petőii Sándor odaérkezett és készül ki ívöltóra. Befogattam s Iiaray Viktorral utána mentünk. Egyidejűleg kapom a levelet Hosszútól, hogy holnap ebédre nálam lesz a Szolnok- és Kraszna-megyei urakkal s tudatta a vidéken is pártunk embereivel; s lőn nagy rebegés a baromfiak között.

Petőfit megkaptam Bányán s többekkel együtt kihoztam Kohóra.

Vidékünk szépsége meglepte. Kertemből a kilátás olyan, hogy continentalis vidéken ritkítja párját.

Házain egy kis lejtős magaslaton áll; az előtérén éjszak felé sima nagy térség; zöld rétekekkel és tölgyfa-csoportozatokkal a térséget a Púpos vize kígyózza végig, s egy magaslatról egész futása látható, mint ő mondá a

kanyargó Szamosról: „mint egy odafagyott villám“.

A másod téren, a Láposon túl, lankás dombok szilvafákkal beültetve, felettük egy fensík, óriás tölgyerdőkkel; tiszta időben *tizen-nyolcz* falunak fehér tornya látszik, s minden falu kertjei fákkal úgy beültetve, mintha erdők közepén állanának; harangjaik hangja elhalattszik hozzánk a völgybe s szép időben a nagy-bányai harang is idáig zúg.

A háttérben, amphitheatralis kanyarulatban, a Kárpátok hegyláncolata, Ugocsa-megye két nagy mainelonjától föl keletre, az ősz *Cziblesig*, közepén az öreg *Rozsa ly*, óriás sziklakidomborodásokkal s tetején mérföldre terjedő egyenes fensíkkal, megrakva sötétzöld afonvabokrokkal; jobbra tőle a *Giitin*, a hegyeknek óriás púposa, hegyes, egyenesen kiálló gránit-csúcsaival, éjszokról Mármarosba nézve, a Tisza folyását, e magyar *Nilust*, mely gazdagít és rombol, áldást és végpusztulást áraszt. Távolabb a *Húgyin*, fején a fehér felleg; büszke úr ő, ritkán emeli le főveget, csakis a nap ragyogását süvegeit. A három ágú *Czibles*, a magyar haza *tridense*, magára húzva a villámokat, mint *torreádor* a böszült bikát. El jobbra a *Fekete kegy*, sötéten, feketén, árnyékban tengerszemével, vidékünk *Fins-*

terahornja. Magányosan, elszigetelten, egyedül a *Sátorhegy*, sátor-alakjával, aljában jóltevő gyógyforrásával; méltó hely lenne a sátoros hét vezér sírjául. És ez mind zöld, mind bennőve fákkal; végtelen tömör, sötét és világos zöldkővé vált tengerhullámokat képezve; berakva érczczel, aranynyal, ezüsttel, rézzel, ólommal, szóval *kincsesei*, nyomorául annak, a ki azt kikaiapácsolja: *a szegény, éhező bánnyásznak.*

Feljö a nap *Zulin* háta mögül; fényárja megvilágítja a hegy-colossok csúcsait, a szürke pitymallat kékbe megyen át. s az alatt járó köd küzd a nap sugaraival, föl magasra száll, felleggé válik, s halad tovább vagy alászáll a földre, harmattá válik, s ragyog mint briliánt, a növények szálain. Délben, az ég legmagasabb pontjáról lövelli le egyenesen sugarait a nap. megkurtítja az árnyékot, s a munkás parasztember keresi a helyet, hol egye meg árnyékban délebédjét. Alkonyaikor — de szép az alkony! — világnak megpihenése álm nélkül, munkának szünte nyugodalomban, s a kenyérkereset küzdelmes verejtékének letörlése. A lement nap visszanez a földre, a fellegek sötétkéből rózsaszínbe, s abból vörösbe mennek át; a paraszt azt mondja: „szél lesz!“ A leveli-béka kuruttyol a fa tetejéről, a paraszt

azt mondja: „eső lesz!“ — hazudik a felleg, hazudik a béka, mert az idő szép marad. A fernezelyi, a láposbányai kohófüst kijön a völgybe s eltölti azt kénzaggal; hányszor üté meg e szag orromat, a számkivetésben!....

De végre is, mit nyavalygom én a leírásával, mikor megírta ő, a költő:

„ . . . ide jöttünk Koltóra. Ez egy kis falu, Kővár vidékén, a Lápos-völgyben, Nagy-Bányától egy órányira, délre. *A táj olyan szép, mintha az én képzeletem után alkotta volna a természet.*“

Október első felében volt. Gyönyörű őszi napok jártak, vidékünkön ez évszak a legszebb. A nagy hegyek és bérezek, melyek mérföldekre terülnek el szemeink előtt a lát-határon, ilyenkor tarka színvegyületet öltenek magukra, az erdő tömör zöldje, e szín minden árnyalatát változtatja, a szelíd gesztenyefák megsárgulnak, a bükkös piros és vérvörössé lesz, s az egész egy olyan összhangzatos egészet képez s befűdi a tájt, a természet óriási perzsa szőnyegével.

Ebéd előtt értekezetet tartánk — ősi szokás szerint: kalács és szilvórium mellett — az udvaron, a nagy eperfa alatt, melynek te-jében a körülvevő oszlopokra felfutott folyón-

dúr mennyezetet képezett; a német *atyáskodás* a zsidó gazdálkodás alatt e jó öreg fát is kivágatta.

Egy óra tájt jelenték, hogy a leves az asztalon van; fölmentünk ebédelni. Ebéd alatt *more patrio* folytak a pohárköszöntések, s hallók a szép szót; én felálltam ülőhelyemből és Petőfihez mentem, ki az asztal legvégén ült és mondám:

— Druszám, tégy ki magadért és értem, én nem tudok a szóhoz, mondjad te helyettem is.

— Jól van, próbálok egyet! — azzal a könyökére támasztá fejét, nem evett s gondolkodott.

Mikor a csemegéhez értünk, felállt, szemei ragyogtak, homlokát összeránczosítá, s ihlettel, érczes, csengő hangon rákezdé:

„Barangol és zúg, zúg az őszi szél, —
Csörögnek a fák száraz lombjai,
Mint rab kezén a megrázott bilincs“..

S hévvel folytatva, midőn e tételhez ért:

„Hallgass zúgó szél, hadd beszéljek én!
Ila el nem hallgatsz, túlkiáltalak,
Mint nősírást az égi háború!“¹¹

itt megállt, s csillogó szemeivel végig nézett

* Jó) emlékszem, hogy Petőfi *akkor így* mondta, s nem fölcserélve a két sort, mint a hogy költeményeiben ki-nyomva van.

rajtunk. *Magnetisálva* valánk, s elragadtatva bámultuk a lángész rögtönzését.

Ő folytatata, s midőn a végszavakhoz ért:

„Tartsuk meg a szép, a szent kézfogást, — —

Ki legelőször nyújtja ki kezét:

Azé legyen a bála s dicsőség.

S ki elfogadni azt vonakodik?

Annak porára szálljon minden átok,

Melyet sírunkra majd virág helyett

Ültetni fognak maradékaink,

Kiket örökre megnyomorítunk!“

felugrottunk, pohárral kezeinkben, körül álltuk a magasztos ihletű költőt. Pócsy L. aczi ráhúzta, s íté rajongó lelkesülés mámorával üdvözöltük Petőfi Sándort.

Én, vállára téve kezemet, bevezettem a nappali szobába. Vendégeim az ebédlőben kávézva maradtak.

— Sándor, megvan-e ez neked? — kértem meghatottan.

— Honnan volna? hát nem *érezted*, hogy most csináltam? — felelt szinte neheztelve.

— Akkor kérlek, ülj le s írd le, nehogy elveszszem.

— Majd én neked most firkálok!

— Nem nekem firkálsz, komám, hanem a hazának írsz.

— Hát küldd be Auktort és küldj kávé, lediktálom.

Haray Viktor tolla alá mondta; elvégezővén, kijöttek, s elolvasták ismét, de már nem volt az olyan, mint azt lelkesülten, rögtönözve monda.

Ez az *Erdélyben* című költeménynek története.

Időtöltésünk, multságunk, a lovaglás és kocsikázás volt. Kilovagoltunk az erdőkbe, bekocsikáztunk N a g y-B á n y á ra. A ló egész szenvedélyévé vált; én tanítottam lovagolni, Ferencz úr hajtani. Ferenczcel egész barátságot kötött és többnyire együtt kocsiztak be Bányára, a posta után és bevásárolni. Petőfi hajtotta a négy lovat, Ferencz úr mutatta, mint kell azt a *tudomány* szabályai szerint kormányozni.

Egy más alkalommal, néhány hónappal később, újból meglátogatott. Én odajártam Szatmármegyében faluzni. Szíves vendégszeretettel láttak mindenütt, Ferenczet túlságosan jól tartották, betegen jött haza; orvos után küldtem, az orvos gondolatlanul hánytatót lendelt, a nagy erőlködésekben Ferencz mellsebe felfakadt s nagy kínok közt meghalt.

Elmentünk a temetésére. Fekete posztóval bevont szekérre helyeztük a koporsót; az általa gondozott négy ló vonta a gyász-

szekeret. Petőfi, Haray és én kísértük a testet, s a sír fölött Haray mondott egy pár szomorú, résztvevő szót.

A temetésről hazajövet, Petőfi bezárkózott szobájába s még vacsorálni sem jött ki.

Másnap reggel bejött hálószobámba, leült ágyamra, kezében tartott egy iratcsomagot és szomorúan mondá:

— Druszám! megénekeltem szegény Ferenczet és vele együtt téged is, meg a nagy Harayt.

— Olvasd, kérlek!

S olvasá:

Czigány Ferencz, a négyes kocsis.

Kezdte a temetésnél; elmondta, ki volt Czigány Ferencz, hogyan nőtt fel kutyakölyök módjára, s mint lett hűséges cseléd, kutya-hűséggel. Kristóf Adolf gyalázatos tettét kíméletlen szavakkal bélyegezte; milyen a rózsgazda és milyen a jó; Haraynak rövid beszédét versekbe foglalá s azzal végezte, hogy a cseléd is lehet úr. nemes érzelemben egyenlő gazdájához.

— Jaj de szép! — mondám.

— Örvendek, hogy tetszik, neked adom, csinálj vele, a mit akarsz.

— Nyomasd ki.

— Azt nem: ha gróf nem lennél, meg-

tenném, s ha valaha kinyomatod, tedd oda: kéziratom után.

A nagy viharban, mely a hazát érte, e kéziratot is elfújta a pusztító szélvész; elrejtett irományaim közt nem találtam meg többé e gyönyörű költeményt, mely a *János vitéz* modorában volt írva. Egy remekmű elveszett, mint a hogy elveszett annyi vágy, remény és honfitőrekvés.

Gondtalan napokat éltünk. Irodalomról, művészetekről, politikáról vitakoztunk, érdeklődő figyelemmel kísértük és magyaráztuk a napi eseményeket.

Petőfi — ki nem örömet tűrt ellenvéleményt — tüzzel vitázott, s néha nyersen is; különösen Haraytól nem tűrt ellenmondást, de Viktor mindig élczzel vágott vissza. Emlékszem, egyszer türelemvesztve monda:

— Ejh, mit tud ahhoz egy *kicsapott komédiás!*

Haray egész hidegvérűséggel kérdő erre:

— Uram! kérem, kihez van szerencsém? Ha jól emlékszem és nem csalódom, egy *Írott színlapon olvastam becses nevét?!*

Ilyenkor elmosolyodott és élczelt maga ellen.

Velem — még később Bem alatt is —

ritkán vitatkozott. Többnyire egy véleményen valánk.

Szeretett verseivel kérkedni s azt affektálással teve; öndicséretére ezt szoktam volt neki mondani:

— Kinek kinek a maga mestersége. Az úr jól csinálja a verseket, én jól hajtok s még jobban lovaglok. Tessék felülni a *Cancanru* — Cancan egy fortélyos bolond lovam volt — és belovagolni Nagy-Bányára, s mikor visszajön, beszélünk az úr verseiről.

— Hát te a költészetet a kocsissággal hasonlítod össze?

— Én nem kérkedem a kocsissággal, s ha az úr nem tömjénez saját verseinek, megdicsérem s néha meg is bámulom azok szépségét.

Erre aztán nem kapott kadenciát.

Gyakran hangsúlyozta, hogy a bor és a csárdák költője s adta a betyárt. Pedig mikor magunkra valánk, csakis vizet ivott, s a költői vizet „a Vajda-forrás isteni nektárjáénak nevezte; cigány mellett elkvaterkázott, s midőn koczintott, azt szokta volt mondani: „dru-szám igyunk egy sugárt!“

A zenéhez nem értett s hallása sem volt jó. Szeretett cigány után danolni, de a nótát

nehezen tanulta be. Én soha még „ködös“ állapotban sem láttam, pálinkát pedig a hadjárat alatt sem ivott.

A múlt nyáron Mármaros-Szigeten voltam. Egy gombát áruló vén cigányasszony megszólít az utczán, s nagy örömmel kérdezősködik állapotom felől. Rögtön ráismertem.

— Jer velem — mondtam neki.

Fölvittem H. M. asszonyhoz ki csodálkozott, miért viszek én hozzá egy cigánynőt.

— Vegyenek gombát! — mondtam.

— Mit csináljak én a gombával? tudja, hogy a vendéglőből étkezünk.

— Ajánlom *Pila Anikót*.

A gombákat megvették.

Mikor Koltón Jókaihoz szerencsém volt, azt kérde egyszer tőlem:

— Él e még Pila Anikó?

— Igen.

— Hol lakik?

— Felső-Bányán.

— Lehetne-e látni?

— Utána küldök.

Pila Anikó eljött; Jókai adott neki néhány tallért és írta *Az utolsó eszménykép-et*. . .

„De arról a helyről, hova lelke lejár

Csak a barna föld tud s barna cigány-leány . .

Gyulai Pál *Petőfi Sándor és lyrai költészetünk* cím alatt az *Új magyar múzeum* 1854-diki évfolyamában közölt szép cikkében egy helyt azt mondja:

„A mézes heteket Kohón, gr. Teleki Sándor jószágán töltötte el. Mit keresett Petőfi egy gróf jószágán; az a Petőfi, ki független szegénységére büszkébb volt, mint a legdölyfösebb aristokrata, független gazdagságára? Maecenására talált-e a költő, ki egyik költő barátját megfeddé azért, mert b. Wesselényinek akarta ajánlani eposzát, hazafitisztelete jeléül s azon körülménynél fogva, mivel az eposz hőse, a báró egyik előde volt? Kik a kalandjairól s különcz jelleméről híres fiatal grófot ismerték, tudták, hogy Petőfi őt épen oly pajtásának nézheté, mint bármelyik tanulóársát. S ő valóban úgy szállott hozzá, mint akármely ismerőséhez szállott volna, ki Szathmármegye közelében lakik. A gróf csak anynyiban volt pártfogója, mennyiben pajtásai.“
E tétel igaz voltának tanúbizonyságául szolgálhat Petőfi Sándornak egy hozzám intézett levele, mely szóról szóra így hangzik:

„Pest, december 29-kén, 1846.

Kedves druzsám!

Nagy szomorúság éri a te fejedet, azért tanácslom néked, hogy légy rá elkészülve. De

a mily elkerülhetetlen a halál, oly elkerülhetetlen, hogy te nékem hat száz pengő-forintot adj, vagy adjál, a mint neked tetszik; még pedig úgy, hogy két száz pengőforintot rögtön útnak indíts, akár addig végig se olvasd e levelet; négy száz pengőt pedig márcziusi pesti vásárra küldj föl. A mi a visszafizetést illeti, minden év végén adok neked két száz pengő forintot, s így három év alatt kvittek leszünk. Komolyan beszélek, kedves barátom, most mutathatod ki, ha van benned emberség, leletemben legeslegelőször fordultam mágnáshoz, kímélj meg a szégyenpirulástól, mely a ragyánál jobban el fogja rágni képemet, ha visszautasítasz. Különben mint barátomhoz s nem mint mágnáshoz fordultam. Azt mondhatod, hogy nincs jiénzed, akard és lesz, s a ki cigánynak vet ezer pengőt ingyen, az nekem mindig adhat hat száz pengőt kölcsön; mert ingyen el sem fogadnám, mert annál csak büszkébb vagyok, hál' Istennek. Nem kétlem, hogy szívesen teljesíted kívánatomat, még pedig két száz pengőt e pillanatban, mert ha óriási szükségem nem volna, nem is vetemedtem volna e lépésre. Küldd leveledet a pénzzel együtt a gyorskocsin. Lakásom: *Hatvani-utca, Jankovics-ház 585-dik szám, 2-dik emelet.*
— Viktort köszöntöm. Vagyok őszinte barátod

Petőfi. “

Levelére rögtön válaszoltam, s a kért összeget azonnal felküldtem Pestre.

Február elején kapom újból a következő levelet:

„Pest, február 5-kén, 1847.

Szeretetreméltó barátom!

Nem hiszem, hogy meg ne kaptad volna leveletem, melyet új esztendő után irtani. Nagyon nehezemre esik, hogy a füledet sem mozzogtad: — — — —e vagy kalaposinas? Ha már kérésemet nem akarod teljesíteni, legalább megírhatnád, hogy ne támaszkodjam rád, s akkor másfelé fordítanám a rudat, mert nagy szükségben lévén, így bizonytalanban nem maradhatok sokáig. Remélem, második leveletem nem hagyod válasz nélkül, még pedig rögtöni, azonnali, tüsténti válasz nélkül. Lakásom: Hatvani utca, Jankovics-ház, második emelet. — Isten megáldjon!

őszinte barátod

Petőfi Sándor. “

Azon levelet, melyről ez utóbbiban szólni én nem kaptam meg. Külföldön töltöttem néhány hetet; a levél Koltóra volt címezve, s eltévedt. Második levelére válaszoltam és teljesítettem kívánságát.

1849-ben, a hadjárat alatt, Maros-Vásár-

helyt hozzám jön egyszer, — egyedül voltam lakásomon, — s azt mondja:

— Én neked adósod vagyok.

— És aztán?

— Eljöttem, hogy kifizessem tartozásomat.

— Tán *ternót* csináltál vagy arany bányákat fedeztél föl, hogy annyi pénzed van? Nem szép kérkedni a gazdagsággal.

— Nem; az öreg úrtól — Bem — gratificatiót kaptam.

— Használd te azt okosabb dologra; nekem, druzsám, annyi most a pénzem, hogy nem tudok mit csinálni vele.

— Köszönöm! de ajándékot nem fogadok el, még tőled sem! — Azzal letette az összeget az asztalra, s elment.

1847. nyarán többször meglátogatott Kőltőn. Egész pajtással jött hozzám, s fesztelen háztartásomban egészen otthon találta magát. Sokat lovagoltunk, kirándulásokat tettünk, kocsin, lóháton, Nagy-Bánya gyönyörű vidékére. Meglátogattuk szomszédaimat, bement a Kereszthegy-bányába, megnézte a férnezelyi kohókat s egész költői elragadtatással nézte a Feketevíz-völgyet s fellovagoltunk az Izvorára.

Petőfi nagyon szerette Nagy-Bányát. *Úti leveleiben* ezt írja róla:

„Fél óra alatt benn voltam az Órhegyről Nagy-Bányán. Oh mennyire szeretem e várost Ezek a vén házak olyan barátságosan köszöntik az érkezőt, mint valami kedélyes öreg urak. Azt óhajtom, hogy ott haljak meg, a hol születtem, az alföld rónáin, a Tisza és Duna között ... — — De ha nem az alföldön halok meg, ha hegyek közt kell meghalnom, úgy leginkább óhajtom, hogy itt temessenek el, Nagy-Bánya regényes völgyében.“ Nagy-Bánya igen intelligens város. A műveit bánya-tisztek századok óta terjesztik a világosságot, s élénk társadalmi élete volt már akkor is. Szatmármegye intelligentiája az időben gyakran megfordult o vendégszerető városban, mindenkinek megvolt a maga vendége, s mi mindenkinek szívesen látott vendégei voltunk. Engem szerettek, Petőfit bámulták, Ilaray mulattatta őket. Sehonnan sent akartak elereszteni, mindenünnen szöknünk kellett.

Legyen szabad itt egy gyermekies csínyt elbeszelném, mely Petőfit rendkívül mulattatta.

Én rendszeren Csausz Bogdán kereskedőhöz szálltam, kinek öcscse Csausz István, a város polgármestere és országgyűlési követe, egy igen derék, művelt ember, szintén ott étkezett.

Bogdán úr nagyon nyalánk volt, s különösen a kövér főtt marhahúst szerette. — Midőn az asztalnál felszolgálták a főtt marhahúst, mindig irigy szemekkel nézte, ha valaki a kövér falatokat kiszedte előle.

Történt, hogy egy kirándulás alkalmával leszálltunk Csausz Bogdán háza előtt lovainkról; a szíves háziasszony ebédre marasztott, de nem volt időnk; végre sok marasztalgatás után abban egyeztünk meg, hogy megesszük a konyhán, a tálaló-asztalon, a marhahúst, friss zöld hagymával.

Úgy lőn. Bogdán úr az ebédnél várta kedvencz ételét; kirakta maga elé a zöld hagymát, felhasogatta és sótt hintett tányérjára. A várt étel azonban kimaradt; a levesről átugrottak a vastagételre. Lőn nagy bámulás, és *investigation* végre kisült, hogy a gróf, a poéta és a komédiás megették.

Nagy harcz, csetepaté és házi jelenet következett; a polgármester fölkel, ott hagyta az asztalt s az asszony sírt.

Visszajövet újra fölnéztünk Csauszékhoz: a szegény jó asszony könyes szemekkel panaszkolta el a nagy *stragest*.

Petőfi, szokásos indulatosságával, meg akarta támadni a gyöngédtelen, veszekedő férjet; én ünnepélyesen ki akartam nyilvánítani,

hogy házuk küszöbét többé át nem lépem s a zsidó átok szerint: „nőjön azon fű!”

Haraynak több esze volt, s azt mondá:

— Nem kell bántani, észre sem kell venni a dolgot. Én, a hányszor idejövünk, mindig kilopom a marhahúst a fazékból.

Beleegyedtünk. Naponta bementünk Bányaúra, megvesztegettük a szakácsnőt, mindenféle taktikát, stratégiát és praktikát elkövetünk, s napokon át nem volt Csausz Bogdán asztalán kedvencz étele: a marhahús. Végre megszántuk, bocsánatot kértünk vele nejétől, öcscsétől és helyre állítottuk a ház nyugalmát.

E gyermekies csíny végtelenül mulattatta Petőfit, órákig elbeszélünk róla. Az időben nagy divatban volt Sue Eugen regénye, a *Párisi titkok*; mi voltunk Csausz úr *Cabrion*-ja s ő volt a mi *Pipdet*-ünk.

Nem kellene talán ily közönséges, minden napi aprólékosságokat róla csevegnem; de én úgy akarom őt előállítani, a milyen nálam volt: a mi egyszerű fesztelenségünkben. Nem akarok neki oltárt emelni, hogy reá illeszsem, igen gyarló pap volnék én ahhoz. Gondoskodott arról ő maga, a magyar nép s a külföld. Ő, a ki annyit nélkülözött, szenvedető

maga mondja, hogy: soha nem volt olyan boldog, mint Költőn.

Huszonnyolcz költeménye alatt díszlik a *Koltó* név, valamennyit itt írta, s míg magyar él: a kis falu mindig *geographiai* nevezetesség lesz e hazában.

Ez a lángész hatalma!

Szeptember első napjaiban, egy este, épen vacsoránál ültünk Harayval, midőn egyszer csak beállít hozzám Sándor. Nem vártuk, mert rendesen tudatni szokta jövetelét, s így annál kedvesebben lepett meg. Leült az asztalhoz, de csak úgy félvillára evett, s nagyon szótalan volt. Szokatlan komolyságáról mindjárt észrevettem, hogy valami nyomja a szívét. Vacsora után félre hív s azt mondja:

— Beszédem van veled négyszem közt.

Bevezettem a szomszéd szobába.

— Mondjad, mi kell?

— Druszám, nagy kérésem van hozzád.

— Ki vele, állunk elébe.

— Szeretném a mézes heteket nálad, Koltőn tölteni.

— Hát ki mondja, hogy ne töltsd?

— De ez nem elég.

— Nos, hát folytasd.

— Eredj el te is hazulról, egyedül akarok lenni; ne lássa senki boldogságomat.

— I.ehet; úgy is szülőimhez szándékszom menni, nagy örömet szeresz nekik, hogy elküldesz. Mikor menjek?

— Majd megírom a napját; de hát még ez sem elég.

— Na!

— Küldj el mindenkit a háztól.

— Az istállókból is?

— Nem, csak a háztól.

— Szívesen; a szakács marad a feleségével, mert asszony nélkül nem hagyom nődet, s ennetek is csak kell, mert turbékolásból nem éltek meg.

— Köszönöm!

Pár nap alatt üres volt a koltói ház, csak a szakács és szakácsnő várták a Petőfi-párt.

Október 14-diki kelettel ezt írja Kerényi Frigyesnek:

*-----néhány nap múlva indulunk Pest felé, itt hagyjuk Költőt, az örökké kedves emlékü Költőt, hol oly édes heteket töltönk, a milyen boldogságot halandó álmodni és elbírn csak képes. ... “

Boldogan távozott a költő, édes szavú költője a szerelemnek. A mi Dantenak, Bea-

trice, Petrarcanak Laura, Torquato Tassonak Eleonora: az volt neki az ő *Juliskája*. Fekete szemének csillogása lelkét égette, szívéen sebeket gyújtott; költészetének oltárára helyezte s buzgón imádta eszményképét, ki — törvényes neje volt. A világ benne összpontosult, s ez egyen kiviil nem létezett számára más asszony. Imádta a szerelem frenezisével és szerelmes volt bele a halutinatióig. Nekem monda:

— Az éjjel láttam Juliskát, beszéltem vele, nincs semmi baja. —Szegény Jorik!...
Költőm írja;

Ha eldobod egykor az özvegyi fátyolt,
Én feljövök érte a siti világból
Fejfámra süttöt lobogóul akaszd;
Az éj közepén, κ oda leviszem azt.
Letürleni véle könyűimet érted,
Ki könnyeden elfeleded hívedet,
S c szív sebeit bekötözni, ki téged
Még akkor is, ott is, örökre szeret!

Szegény Sándor!...

Tiszteletteljes hódolattal, nagyrabecsü-
léssel, bámulattal és méltányló elismeréssel
hajlom meg *Damjanics János* özvegye
előtt!!!

FÚRÓ.

VISONTAI KOVÁCS LÁSZLÓNAK.

P e t ő f i Sándor írja:

— „a mint az esküvési szertartásnak véglett, rögtön kocsira ültünk s vágattunk ide Költöm. Ez egy kis falu Kővár vidékén a Lapos völgyben, Nagy-Bányától egy órányira időre. A táj olyan szép, mintha az én képzeletem után alkotta volna a természet. —,

K o l t ő szept. 15-én 1847.

KÖLTŐ egy községet képez *Katalinfalvával*, mindkettőt kálvinista magyar emberek lakják; nem oláhosodtunk el, mert magyar szóval hirdeti az igét — mint nálunk mondják — *a káli pap, a támplomba*.

A legidősebb ember, Tar Imre bácsi beszéli, hogy azt hallotta az édes nagyapjától, ki az öregektől tudta, hogy mi Kun telep vagyunk, s mikor Rákóczi bejött nagy Magyarországból a Kővári várba, gárdája leki-sérte, nem akarták elhagyni urokat, megtelepedtek a Katalint *prediumon*, s innen mentek

vissza maguknak asszony embereket hozni az Kánáhán alföldről, kikkel aztán nemzetségről nemzetségre szaporodtak.

Becsületes, engedelmes jó nép vagyunk, fizetjük az adót, rendesen adjuk a katonát, s hűségesen eljárunk vármegye dolgába; konyitunk az íráshoz, olvasáshoz, a mi keveset tudunk, azt a magunk emberiségéből tudjuk, tanfelügyelőt csak is egyszer láttunk, s akkor is esett az eső.

Mi férfiakul túrjuk a földet, ács munkát faragunk s Nagy-Bányára járogatunk be napszámra, mindnyájan kertészek vagyunk s a zöldség a mesterségünk. A fehérnépség czipeli a háti kosarat, veteménynyel piacra jár, be-kandikál Nagybányára, Felsőre, Fel-Kapnikig; retekkel, salátával, hagymával Szatmárra, őszszel káposztával egész Károlyig, s akad olyan is, ki Mármharosszigetre szánja magát. Eladják a veteményt s eleséget hoznak vissza, fordul árán a pénz, ha nem csorog, hát cseppen, s tudjuk, hogy a szegény ember vízzel főz.

Egy hibánk van — és ez rősz sor — szeretjük a pálinkát, pedig csakis egy zsidónk van s annak sem szabad hitelre mérni, s úgy van a *komencziója*, hogy akkor teszi ki az úr a szűrit, mikor tetszik; de hát hiába, az a kutya pálinka nagyon csillapítja az éhséget,

aztán még asztalt som kell hozzá teríteni, csak úgy fennálva is lecsúszik; még a szopó gyermek is megszokja s az öregnek orvosság; az asszonyok mézzel szeretik s bányai fehér kiflit harapnak melléje; — meg lehet avval élni.

Még egy: *csúfondárosok* vagyunk; nincsen az istennek az a szent angyala, a kit *bázsokurából**) el ne neveznénk; a zsidót, ha hozzánk jön, az első nap megkereszteljük, a mostanit *pujkának* híjuk, olyan is az mint a *pujka* az úr is azt kérdezte tőle: *neked az apád vagy anyád volt-e pujka?*

Szegény nyomorék Kocsis Sándor csizmadját úgy híjuk, hogy *Fúró!*

Katalin fal várói Koltóra kikavicsozott, jól gondozott út vezet a Lapos tág völgyén keresztül; a mármarosai Kárpátok heglánczolata nagyszerű képet tár élőkbe, a *Rozsály* és *Gattin* óriás sziklái az alatt járó fellegek felett kimagasulnak, s mutatják tar csúcsaikat, melyekről az idő leborotválta a termő földet s csakis az áfonya nő a szirtek hasadécai közt; nyugaton kezdődik a nagy puszta, mely a Dunáig terjed, s ott állják útját a budai hegyek, délre tölgyerdők zárják el a láthatárt, északra a színérváraljai, sikárlói, nagy-

*Tréfából

bányai szőlők, gyümölcsösök, gesztenyeerdők szegélyezik a vidéket, s ha a lemenő, hanyatló nap a térségről visszasüt, narancsszín és vérveres felhők világítják a sötét kékszínű hegyek ormait, a fernezelji kohófüst leszáll a völgybe, — s mint óriás fátyol fedi az alvidéket, a fensík tisztán marad, s lábait mossa a kénszagú ködben.

A K oltóra vezető úton Katalinfalva utolsó házacskájában lakik *Fúró*, a szánta csizmadja.

Fúró nálunk szorgalmáról, józanságáról, becsületességéről ismeretes; nincsen nálánál szegényebb ember a két helységbe, csak úgy küzd a nyomorral, mint a templom egere; ha egy fejős tehenre tehetne szert, lenézné a kereszthegyi aranybányát. 1848-ban Karczagon a hol született, beállott önkénytesen mozgó nemzetőrnek, lekerült a ráczok ellen, s onnan Erdélybe jutott Bem alá, mikor Kemény Farkast dandárával (*40110 honvéd, 18 könnyű löveg, egy pár röppentyű állvány*) *Brádra* küldte az *öreg úr*, hogy hatoljon be a havasok közé, s verje le az oláh lázadókat, *Fúró* is ennél a hadosztálynál szolgált.

Nincsen szomorítóbb Erdély függetlenségi harczának történetében, mint az oláhok

elleni küzdelmeink a havasokon, háborúnk a *móczok* ellen. — Legveszedelmesebb, legvéresebb az utczai harcz, hol minden egyes torlasz várerőd, melyet ostrommal, rohammal kell bevenni, a lövések nem találnak, a torlasz magába szíja a golyót, vagy visszapattan róla; csakis szuronyszegezve vehetjük be. De ennél vadabb emberölőbb a *guerilla* harcz: dögmirigye a háborúnak; hol minden bokor, minden fa, minden szikla, minden útgörbület, minden patak, minden meredély vagy csúcs, *les*, melyből a halál ólalkodik; nem láttunk senkit s a golyó halálosan talál, beérünk egy hegyszorosba, s a föld megindul felettünk, kőzapor hull, s a lehengetett fatörzsök tömegei utunkat elvágják, közepén vágják ketté haladó nádoszlopunkat, ütegeinket orrunk előtt szerelik le, élhelmeinket szánk elöl viszik el, nyugalmat, enyhét, pihenést csak a halál ad, s a ki megsebesül, annak utolsó órája ütött.

Ilyen volt az abrudbányai, zalathnai havasok közti *guerilla* harczunk Forró Elek, Kemény Farkas. Inczedy Samu, Eglofstein és Trángusnalc, Jánku Abrahám, Móga József és Axinte Szever ellen.

Keménynek a Hideg-Számos völgyben *Marisclcu* kellett volna egyesülni a Bánfyhunyadról és Gyaluból jövő segélylyel; de

túlságosan túlnyomó erővel lőn megtámadva, egy honvédnek húsz *mócz* ellen kellett harczolni, minden felől körül volt véve, a hegyekről kövekkel dobálták, s e kínos helyzetben két napon és egy éjen át kellett csatázni, míg végre a maroknyi hős nép az ellenségen keresztül vágta magát, B.-Hunyad felé.

Itt vitte el egy elfáradt, földön hömpölygő ágyúgolyó *Furának* bokájából mind a két lábát.

— Hogyan menekült aztán? Kérdém a sánta csizmadjától.

— Feltettek — kérem alásan — a század szekerére, s csak akkor *ébredtem* föl, mikor a doctor a lábom kezét levágta?

— Hol?

— Bánffy-Hunyadon.

Mondja el az egészet röviden mind addig, míg Koltóra került.

— Olyan ispotály félébe voltunk egy csűrben; a volt a jó, hogy az ivó víz az én ágyam mellett volt s akkor ihattam a korsóból, mikor szomjas voltam, s mindig ittam, mert nagyon kívántam a vizet, aztán annyira felgyógyultam, hogy két mankón járhattam, de csak úgy, mint a sáska ugordva, eljártam a tiszt urakhoz csizmát tisztogatni, s jó dolgom volt; mikor a miénkeket Kolozsvárról a musz-

kák kiszorították, *Zsibóra* mentünk, én mindig a század szekeren; *Zsibónál* letettük a fegyvert, engem egy határmegyei tisztúr elhozott Nagybányára, itt beszállásoltak Pap János csizmadja mesterhez — a felesége még ma is él. — Mikor *Urban* bejött a muszkákkal, felvittek a régi városházára, Urbán azt mondta — csúfot mondott — mehetek a z... mert úgy sem veheti semmi hasznomat; én visszamentem Pap Jánoshoz, ott dolgoztam nála két eszten-deig, aztán megházasodtam az elsővel, ettől volt négy gyermekem, s megtelepedtem itt Koltón; elvettem a másodikat.

— Hány gyermeke volt ettől?

— Tizennégy.

— Tizennégy meg négy az tizennyolcz, Maróthy szerint, mondám Fúrónak szomorú mosolylyal.

— Jaj! de abból sok elhalt.

— Hányán vannak ma?

— Mindössze tizenketten. mert a Sándor fiú benn van Bányán mesterségen.

— De ő már szerez valamit?

— A ruházatját megszerzi, aztán ingyen tanítják, a míg fel nem szabadul, addig nem fizetik.

— Hogyan élnek Fúró uram?

— *Hát azt az Isten tudja!*

Igaz, — *az isten tudja!*

Az ég madarai, a mezők liliomai?

A vadállatok, a farkas, a hiúz, a görény, a patkány, a csúszómászó férgek a kígyó a kánya, a sas, a héja, a sólyom ragadoznak és élnek.

A szegény ember is él.

Véres verejtékű munkával nyomorban, kínnal, szenvedéssel, gyötrellemmel.

De hogyan?

Azt az isten tudja!

— Kegyelmednek háza van és telke, hogyan szerezte Fúró mester?

— A telek *külsőség* volt, Bálint György. Mózsi Gyuri fiától vettem 35 frtért, a Katalin templomot, mikor lerontották, megvettem, a fájáért adtam 40 frtot: húszat kifizettem, huszszal most is adós vagyok, kamatba fizetek esztendőnként két frtot. a falu meg a méltóságos úr tudja legjobban, hogyan építettük, de evvel a házzal is megvert az isten.

— Megverte az isten, hogyan?

— Most lesz épen két esztendeje, pünkösöd másodnapján, borzasztó nagy égi háború volt, mindnyájan behúzódtunk a szobába, az eső záporba esett, s olyan sötét volt, mint késő alkonyatkor; egy leányka bemenekült hozzánk,

s a mint a pitvar ajtaját kinyitja, akkorát csattant, hogy megrázkódott tőle a ház, a szegen csüngött egy puska, az udvartól kaptam, hogy vadruczát löjek velem, ez magától elsült, s az ágya háromba tört, a száraz menykő ütött be a kunyhó kéményen, keresztül futott a kis kamarán, s a szobán, metyben mi tizen voltunk; nagyon megijedtünk, a feleségem elájult s alig tudtuk fellocsolni a földről, azóta mindig beteg, s többet van az ágyban mint fenn. És itt kezdődik az én nyomorúságom! Az Árpád fiú kétszer törte el a karját ugyanazon a helyen, avval van még szerencsém, hogy Móre Imréné, a bába-asszony, szomszédom, ő kötötte be zsindegy közzé a gyerek kezét, s ő doktorolja a feleségemet is, azután, s ez a legnagyobb baj, mikor az égen *egy*et dörög, a feleségem össze rogyik, elkezd reszketni s kiszalad a mezőre, s addig be nem jő a házba, még ki nem tisztul; azt mondja: templom fájából építettük a lakást, megszenteltelenítettük az úr házát, s bünt követünk el az isten házának fedele alatt.

— El akarnám adni, de nem kell senkinek, a múlt télen — nem tetszett itthon lenni — egy hét alatt három gyermekem halt el torokgyíkba, a mi kis tengerim volt, meg egy kevéssé zsiradék, el kellett vesztegetnem, hogy

becsületes módon eltakaríthassam őket, még az idén csak karácsonykor, meg most pünkösdkor ettünk húsételt.

El akartam titkolni, hogy beszéde meghatott, azt kérdeztem:

— Kocsis Sándor májszter uram; miért híják magát *Furónak*?

— Ezek a költői gazemberek *Furónak* neveztek el, mert a mint biczegek; azt mondják a csonka lábaimmal *fúrom* a földet.

A múlt napokban, a Lendvay ünnepély alkalmával szerencsém volt Feleki Miklós régi honvéd pajtásomat házamban tisztelni, felhívtam *Furót*, ki kilenczed magával meg is jelent, a felesége betegen feküdt otthon, Sándor fia bányász mesterségen van, a legkisebbik két éves gyermeket nem hozták fel.

A nyomor e kis *orgonáját* sorba állítám. s azt mondtam Miklós barátomnak:

— Beszélj velők s aztán csináljatok valamit.

Feleki meg volt hatva — a kitűnő művészeknek jó szívük van.

— Beszélek Kovács Lászlóval.

Visontai Kovács László úr én is szólok az úrnak: a nemzet becsületszavára, melyet

1849-ben adott, előlegezzenek a *nyomorultaknak* havonként pár forintot, az isten is megáldja érte.

„Azt mondák, mikor a harcban ömlött vérem,
Tízholdnyi örökség lesz valaha bérem.
Tíz arasz is jó lesz, gondolám magamban.
Korán sem gyanítva milyen igazam ran.”

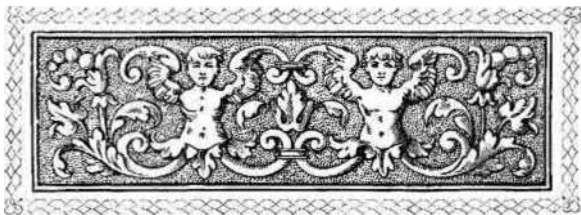
(Arany János.)

AZ ÉN IRIGYSÉGEM.

BÖLÖNYI JÓZSEFNÉNEK

LEGSZIVESEBB ÜDVÖZLET.

Természetemnél fogva nem vagyok irigy. A hét főbűn legkajánabbik bűne nem bélyegzi jellememet: szép leánynak nem irigylem szemét, felebarátom gomblyukából azt a kis szalagot, a zsidó bárónak címét, papnak nagy hasát, ő excellentiájának titulását.

Meg vagyok még avval is elégedve, a mit a természet megtagadott tőlem. De van egy dolog, mi a *sárga* bünt felserkenti s az ördög megmozdul bennem.

Hajdan eljárógtam Debreczenbe országos nagy vásárba, Nagy-Károlyba megyegyűlésre, ide s oda *nyájaskodni*

Magyar ember cigány nélkül alig tud vigadni, *keseregni* meg épen nem, mert *bandaszólás* nélkül már a búsulás, néma és méla,

mint tó vizének lassú folyása, hínár a gond, békanyál az aggodalom benne, elposványosul az érzelem s a vigasztalás iszapba merül.

Hosszú száműzetésem alatt három kínos érzet gyötört legfájdalmasabban; a szülői ház otthonának nélkülözése, az anyai szeretet melegének hiánya; a nagybányai kohófüst kén-szaga, megszokott illatának pótolhatlan parfümje, s az hogy nem volt *ki húzza*.

Stambulban laktam, Patikáros Ferkó bandájával oda jött; megtudta, hogy ott lakom, eljöttek hozzám, bemutatta magát s azt mondta:

— Uram, tudom a *nótáját*, Pócsi Laczi tanított meg reá; ha megengedi, elhúzom.

Nekem megvizült a szemem s azt mondtam:

— Egyre kérem barátom, ne húzzák; nekem nem szabad haza mennem, s ha magok elkezdik, én hazáig meg nem állok, látják a kaszárnyában sem szabad furulyázni.

Tizenyolcz esztendeig nem hallottam cigány muzsikát!..

Országos vásár alkalmával Debreczenben voltunk. Hol lehattünk volna este más helytt, mint Aranyiné nagyasszonyomnál.

A gerendás szoba közepén tölgyfa szín viaszos-vászonnal bevont hosszú fakó keskeny

asztal, körülötte szalacsi szalma-székeken ült a kártyakompánia, nagyban ment a játék, s a százások mellett járták az *ezeresek* is. „Halbe bank,“ monda' az egyik, „Én tartom az egészet,“ felelé a másik; kihúzták vagy befizeték, mint Fortuna akarta,

A szoba más helyein gyanús fehérszín abraszokkal terített asztalok, melyeken látszott, hogy már tegnap is ebédeltek rajtok; egy-egy kiöntött kávé folt, veres bornak nyomai térképet formáltak, az asztalkendők apró négyszegezetű házi szövet — honiipar — volt, topáz színben; mellettök étkeztünk mi nem kártyások.

A cserép kályha szegletben Boka Károly bandája élén húzta, kerti bor meg parádi víz mellett, szólott az kicsapongó vígan, vagy búbánatos keservvel.

A kártya-asztal mellől egy istentől jó kedvében teremtett férfi feláll az ő daliás szépségében s azt mondja:

— Még egyszer tartom az egészet s ma nem játszom többet.

A bankár oszt, mindketten gusztálnak, a bankár kilöki s azt mondja:

— *Nyolcz!*

— *Ez kilencz!* mondja Csernovics Péter; Károly seperd be s add ide azt a hegedűt.

Boka Károly pár ezer forintot *lesepert*: Csernovicz Péter elkezdett hegedülni, a banda ment utána halkán, simán mint villik után a szellő, mint Aurora mellett a Zephir, hol viharban tört ki, mint *Eger király* után a zivatar: a Semilante hajó felett az orkán.

Bennem az ördög megmozdult s vele a kaján irigység.

Nagy-Károlyban voltam, a megye egybegyült s tanácskoztunk a dolgok sorsa felett megfontolással és bölcsen; híres Darvay Ferencz alispán vezérelte a tanácskozás szétágazó Ariadné fonalát. Csiklandós volt az ügyrend, sikamlós a tárgysorozat; Wécsei főispán nem mert a megye tkts. Karainak és Rendéinek darázs-fészkébe nyúlni, Darvayra bízta az előltánczolást e szellemi bál füzértánczában.

Darvayt, a cinikus *pazar-fösvényt* mindenki szerette, kinek jelleme az ellentétek szél-sőségéből állott, ki fösvénységből aludtتهjet reggelizett, hogy ebéden 200 személyt vendégeljen meg, kocsisomat tokaji asszu borral részegítette le s vacsoráltunk nála sült tököt, mert rősz termése volt az idén, hajdúja hátáról sajátkezüleg húzta le a pruszlit, s a krassói iskolának 20.000 frtot ajándékozott.

Az opportunitás a compromissummal páros ökor; az előleges értekezleten összeállt-

lőttük őket, a gyűlésen befogtuk a megye igás szekérébe, a béke galambja olajfa ágával közénkbe szállt s egy óra előtt ebédelni mentünk s Darvay vendégei valánk.

A Szarvas vendéglő nagy termében patkó alakú asztal volt felterítve, a kölcsönvett s ez alkalomra bérelt kellnerek iregtek-forogtak, hosszúnyakú üvegekben az Érmelléki sárgán fénylett, a parádi viz a szuligulival vegyesen az asztal közepén sorrendben valának felállítva, az asztalkeszkenők *gólyanyakban* voltak egybehajtva, melyekben a kenyér fészkelte; mandula- és mogyorótorták ívezett toronyalakban díszíték az asztal közepét mint megannyi *monumentumai* az alispán lucullusi lakomájának, a székek hiányát helyente padok formálták a *minorum gentium* számára, mi *potior nobilitas* töltött székeken ültünk.

A statusok és rendek színe-java díszmagyarban s kardosan csörtettünk be, leoldók a kardot s szegre akasztók mentéinket, kalpagjainkat a kard markolatára tevők s úgy támasztok a falhoz; ebéd előtt mindenki egy pár lyukat eresztett szíján.

A megyegyűlési *traktán*, adta légyen azt a fő- vagy alispán, a 42 megyében a menü kevés változattal iker-testvér volt.

Kétféle leves, fekete rizs kásával, s fehér apró gombócokkal; verő malacz makarónival s harcsa piros ászpikkal; bélszín befojtva rozsdás lére, liba vér és aprólékkal környezve; tejfeles töltött s laskás dinsztolt káposzta; mandulás kürtös kalács és pánkó gazdagon czukrozva; a szolgabíró hozta őz gerincz, bornyu vésés s az elmaradhatlan, zsidók adták hizlalt liba pecsenyék.

Mazsola szöllős sárga tálba főtt meleg sadó szószszal, s reszkető hideg több színü édes kocsonya rumban fagyasztva.

A csemegék

a töltött és dinsztelt káposzta között, fő- vagy alispán, három felvonásban űrit poharat koronás urunkért, a királyasszonyért, ha van a trónörökösért, s ha nincsen — akkor sem volt — a felséges dynásziáért.

Evvel a zsilipet felhúzta: a pohárköszöntések meg erednek, mint víznek árja, *tust* húz rá a cigány s a magyar torkokból harsog az éljen.

Még a vízözönnek is vége lön; a holló dögön maradt, de a galamb visszajött, magával hozván a menekülés jelvényét; nagy öröm lön *Izraelben*, Nóénak bárkájában.

A ki kibeszélhette magát, rekedten és

örömmel távozott, a kiben bennrekedt, elégedetlen távozott, hazament s elmondta magának, mit nem akartak meghallgatni mások. A korhelye maradt.

Az öreg Bunkó Vincze húzta, Fátyol Károly még *purdé* volt, de már jól csikólt a bögön, Vízi Peti a *klarinéton* sírt.

Mi vigadtunk sírva.

Egy fiatal pelyhes szakállú gyereklegény megszólal:

— Imre bácsi, azt a jó lelkét magának, ha embert ismer s tudja hogy szeret, húzza el azt az én nótámat.

— Melyék az öcsém?

— Szeretlek! Szeretlek!

— Tudom már. Vincze azt a hegedűt.

Lassan csináljátok, s ne vágjatok előmbe.

Botka Imre elkezdte a cigány hegedűjén *énekelni* a kesergő szerelem mélabús hangján, a kiáradt ^{szív} fájdalmas érzetét, a csalódás gyeheennájának kínjait, egy-egy reménysugár villant fel, melyet a kételkedés sötété újból elboríta, a húrokon harcoltatá a szerelmet ti féltékenységgel, a boldogságot a kétségbeeséssel, nyirettyűjével vigasztalt és elátkozott.

Bennem az irigység ördöge rugdosodott s még az nap egy hegedűt vettem magamnak.

Idők teltek, idők múltak. Ott künn a hontalanságban zenélnek, de nem muzsikálnak, játsznak kótából, de nem húzzák sem szív sem láb alá, meg van írva előre, azt felolvassák, elszavalják, eléneklik, zongorán, czimbalmaznak, mulatnak vígan, *gemüthlich*, *kreutzfidél* és *comforttal*, *quaterkázni* csakis nálunk tudnak; már italuk sem hozzá való, a kerti bor, a vinkó ismeretlen. A zene mindig *koncert*, ha mindjárt a vak koldus reszeli vagy a kintornás forgatja is.

Három vályogvető cigány mellett jobban elmulatok, mint a Padeloup orchestrumánál; az ízlésnek nem lehet parancsolni, *affektálni* már késő: holnapután 60 éves vagyok.

Bámultam, gyönyörködtem; elragadott a Scala, a Fenice, a St. Carlo, a Pagliano *divája*; mikor Mario, Giulini, Tamberlich, Nikolinit hallottam, csudámban nem tudtam, hova legyek, szívem eltelt érzéssel s szemeim könnybe lábbadtak, ízlésem finomodott, de hát nem nyájaskodtam.

Az *úrcigány* hegedűjét feledém, azt hívém az irigység kihalt belőlem, — Reményi egy ízben nálam lakott, *repültette fecskéjét*, húzta hogy: *Azt mondják, nem adnak engem galambomnak*. Égett a kunyhó, ropogott a nád. Be-

álltunk Tarnóczára bojtárnak. Káka tövén költ a rucza. Virágos kenderünk ázott a tóban. Sugár magas volt a toronynak teteje. — De.. „De szívem csak azt mondta *jobb otthon.*“

A napokban nagyon sikerült előadás volt a kolozsvári színházban: a *Czigányt* adták, Fáy Szeréna mint vendég — gyönyörű alak, rendkívüli tehetség, bámulatos hang, szóval mint az olasz mondja *fuoco santo* (szent tűz), mely világít.

Pálmay Ilka kis szerepében kedves volt; olyan ő mindig, mint az őz, mint a ghazella, mint a macska. Minden mozdulata kerekded kecses, gömbölyű, természetes.

Szentgyörgyi *fejedelmi* cigány volt; úgy jellemző szerepét, hogy az ember Farao népét látta maga előtt elléptetni.

Nékem úgy jött, hogy Gyenest láttam én már faluhelyt a csapszékekben mint *primást* húzni a kutyakopogóst.

Sok ilyen előadást kívánok a *triumvirátusnak*. Kedves vendégeim voltak nekem is az egyik páholyban: Bölönyi Ödön Nagyváradról.

Előadás után vacsorálni mentünk a Nemzeti Szállodába, leültünk egy asztal mellé, vígan mulattunk, Krasznai Miska is ott volt; Salamon húzta.

Nem igen láttam szebb *zsanér* képet, mint az asztal körüli csoportozat, valóságos Teniers. Van Ostai Rugendas festés a hollandi iskolából, vagy egy *eleven kép* Grew, Watteau vagy Vidal által csoportosítva.

Az asztal közepén ült Bölönyiné (Nedeczki Ferike) Kaulbach Grütchenjére emlékeztetett, Fáy Szeréna Pálmay Ilka mellett ült; a két ellentétes arcz a legnagyobb festőnek mintául szolgálhatott volna; az egyik bibliai alak: *Rachel a kútnál* Vemet Horacétól; a másik a *csokoládés leány* Vidaltól.

Salamon bandája húzta.

— Ez az én nótám, mondá Bölönyiné, tudja Sándor bácsi a verseit?

— Nem.

— Nagyon szép.

— Mondja el kérem, ha nem unja.

„Liliommal festették a koporsót,
Olyan igen nagyon fehér azért volt,
Kóborult szeretője szegénynek,
Bánatától a koporsó sötét lett.“

— Jaj de szép, mondám.

— Szép, de nagyon rosszul húzzák, monda Bölönyi Józsi.

— Húzd el te Józsi, közbeszólt a szép asszony.

Bölonyi (elállt, átvette a hegedűt, egyik nótát a másik után húzta.

Hát ezt ismeri-é Sándor bácsi?

— Mi a szava?

„Ha rá találsz egykor síromnak bús halmára.
Mely fedezni fogja gyász léteménél,
írd fel a már akkor léiig elkorhadt fej fára
Hogy valaha te is i s m e r t t él engemet
faj de busán szól a Harang Tarjánba’,
Halva fekszik a falu szép leánya.
Három galamb húzza a nagy harangot,
Most temetik a negyedik galambot.“

— Nem ismerem.

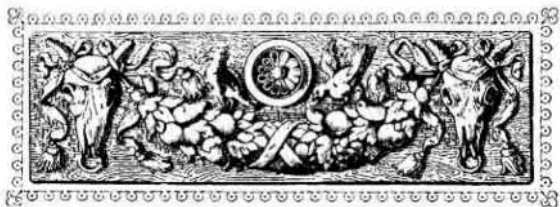
— Na hit elhúzó

És elkezdte húzni és húzta, emlékezetem felfrissült, érzelmem megújult, hallám Csernovics Pétert Aranyinénál, Botka Imrét a Szarvasban, gondolatomban átvillant egész életem; kevés öröm, sok szenvedés, hasztalan törekvés, el nem ért vágyak, egy elpazarolt élet; — az ördög nem mozdult meg több; bennem, az irigység is kihalt.

Nem veszek egy második hegedűt. Holnapután hatvan esztendőös vagyok!

A decorative horizontal frame with intricate scrollwork and floral patterns, enclosing the text. The frame is symmetrical and has a classic, ornate appearance.

HERMANN ÉS DOROTHEA.

SZÉP, szép, csillagos, csendes nyári éjjel volt, az égboltozaton fényben ragyogtak a túlvilágok milliárdjai, a *mindenség* egy része a két szerető SZÍV előtt föltárult, mint a *könyvek könyvének* bölcsessége, melyből az ész az ígének malasztját meríté, honnan a bölcsesség vévé eredetét.

A hold még nem jött fel; a *kométa* — az ég e bolygó zsidója — halványsárgán csilámlott fennálló üstökével s úgy látszott, mintha a gönczölszekérnek útját állaná, megátolni kijövetelét a tejútra.

A lég meleg volt s teljes-tele villanyossággal; a távolban a fellegtelen égen a vilám folyton czikázott s rózsaszínfényben vilá-

gítá észak felé a homokos pusztát, melyen a krumpli olyan dúsan terem.

Spré vize folyik csendesen! — fenekén iszap, iszapban iszapízű halak, kedvenc kéjfalatja a berlini filiszternek, rántva és krumplival.

Λ *Spré* vize mély medrében *transcendent talis* gondolatokban elmerülten folydogált, partját folyondár növények boríták, a szeder fekete gyümölcsével a víz felszínét csokolá, a vadkómlo ráborult a partra s magába szívta a gőzölgő föld bájillatát, a farkasalma havannaszin virágaival, mely egyszersmind gyümölcse is, a kométa felé tekintett s magába lehelé a párologó nyirkosságot; az ég harmata mint brillánszem ékíté a part gyöngyeit, a szép kék nefelejtset, a távolban a lankán egy csalogány *meza voce* éneklé: *oh! bel alma innamorata!*

A természet szerelemben szendergett.

A *Spré* partján agg fűzfa tövében egymást átkarolva ültek Hermann és Dorothea.

Schnitze Hermann strázsamester volt a brandenburgi landwähr rezerva ezrednél; a francia-porosz hadjáratban telelopta magát mindenféle apró francia vadé mekumokkal;

egy kandalót ékítő ingó óra volt diadalainak dicső trófeuma, melyet *szívelője*: Dorothea lapos lábaihoz tett hódolata jeléül, égő szerelme s nagyrabecsülése zálogául.

Sehultze Hermann a szó teljes értelmében német ember volt, — *cin echter deutscher Mann*, — énekelte: *Sie sullen ihm nicht haben! Was ist des Deutschen Vaterland! Lützows wilde Jäger! Wacht am Rhein!* Imádtá a sört, — császáriját, — még akkor csak király — Dorotheáját és a borsó kolbászt, győzelmeinek e nagy szövetségeseit.

Iskolamester fia lóvén, apja tölcserrel öntötte négyszögű fejébe a tudományt, konyitott Hegelhez, sejtett asztronómiát, megnevezte a konstelációkat s becsülte a kométát; verselt mint minden német s veres ernyőjétől ritkán vált meg, már mikor czibilbe volt.

Külseje, az eredeti fajnak eredeti példánya, melyben a négyszög — □ — képezi a jelleget; négyszögű lábak, négyszögű kezek, négyszögű fej, négyszögű test, szegletes, tudománytól butult lélekkel, szóval eleven *quadratum hypotenusae*.

Fején sűrű, kemény, göndör haj, mint *Friczinek a Bakkancsos és fiában*; keskeny, alacsony, kidomborodott homlok, kiálló, habozó, sündisznó szemekkel, szürkekéket játszva,

mint midőn az aludtej szagos erjedésbe megyén át; egyenes, verhenyés, szőke, buján nőtt szemöldökkel, melyekben a légy pókhálókba bukkan; lapos, néger, pisze orr, az ég esőjét és harmatát felfogó s az árnyéket felfelé vető, fogkefére nyírott veres bajusz, mint a tömlőcz-öröknek a rémdrámákban; állatias száj, duzadt, kicserepedzett ajakkal, ép, egészséges, négyszögü fehér fogakkal, melyek jó emésztésre mutattak; gömbölyű áll, melyet tüskés, veres szakái függönyözött, kiálló áll- és arczsontokkal; a jobb szem alatt egy lilaszín bibircsó.

Így szerette őt Dorothea!

Dorothea — oh égi lény! — már t. i. Hermannak, — családi nevén: *Algemathe*; *preparandiát* végzett *gouvernante* plánta, mely már a melegágyon elkórosodott s nőtt soványan és magosan. József álmának legsoványabb kalásza.

Miben teste fogyatkozott, azt lelkének érzelemdús kövérsége kárpótoló, teljes-tele érzéssel és érzélgéssel; tyúkszemétől szívéen át, egész agyáig mind: *gefűhl*.

Harmatot evett, illatot ivott s holdfényben fürdött, mint Diána Olymp csergedező

patakjaiban s szerette Hermannt úgy, a mint könyv nélkül tudta Chamissót.

És a mikor — és ez — kérem elhinni — gyakran megtörtént, az érzelgés dagalya megrohanta, maga magának elszavalta a modern költő szavait:

Ah! nur einmal möclit ich sinken,
Noch in deine Arme hin,
Und nur einmal noch vergessen,
Was ich war und was ich bin!

Ach! nur einmal so dich sehen,
Wie du einst gewesen hist;
Und dann alles wieder leiden,
Was schon war und was noch ist!!

Es mindjárt megkönnyebbült. Az érzelésnek is meg van csömöre, melyet vagy lekenni vagy kiadni kell. A sóhajokkal teljes költemény *rebarbarája* s az elmerengés a szerelem tündérorszázában *ipekakuánája*.

Sugár, magas, vékony, száraz alak . . . Newfoundlandban szárított és sózott hal laposágával; kenderszőke haj, fényesen mint jó gazdaszszony guzsolyán, a magas homlokon apró csigákba szedve s *gummi arabikummal* letapasztva; görbe nyerges orra szemita fajra mutatott, mely a keresztesésben az eredeti jellegre visszaütött s alkotott egy mintafőt, mely

az *ártatlanok meggyilkoltatása* képben a kétségbeesett anyát hűséges igazsággal képviselte volna; halvány, keskeny ajkak a foghúst szerényen takarva, a hegyes fogak sárga-fekete keretbe voltak foglalva; felfelé álló hegyes áll a *szépség lencséjével*, melyből *három* szál szőke szőr gondosan ápolva a hűséget s a germán szójátékot jelzé . . . *trezic!*

Aquarnariaa szín szemek, mely a kék, zöld és fehér színek vegyítése, bizonytalan, habozó, mélézva andalgó érzelmek és érzégek hűséges tolmácsa; az ilyen szín szemű sovány nő az égben él, de a földön hál. Keresi az eszményképet a képzelődés világában s *fant de mieux* beéri Hermannel, a landwähr strázsamesterrel, kit idealizál, felékíti, felcsokrozza, felbokrétázza az émelygős szerelem halavány, fonyadt, illattalan virággal s azt képzei, hogy a szamár — öszvér.

Ki ismeri a *keresetlen, árva tölgyfát?*

Egy madár, holló, varjú, csóka, mátyás, szürke, sárga vagy fekete rigó, a cifra karvarju vagy a tarka szarka, makkszemmel szájában az erdőből kirepül, a mocsáros simaságon, mint Ezop hollója: a *corvus caseum de fenestra raptum*; a makkot kiejti szájából, a makk csírázik, hosszú, vékony, egyenes fává nő, árván, elhagyottan, szomszédatlanul, gyér

koronát növeszt, a térség alantján) szele már csemete korában ingatja, hajlik szél után s mint nálunk mondják, lesz *lengeteg*, alkalmas szerszám ólmos botnak, hajtófának, szirok seprő közepében seprőnyélnek. Hajlik, de nem törik. El lehetne nevezni botanikus nyelven: gurgus orphono-ministerialis.

Ha a szent-írásnak szabad a karcsú zsidó-lányt a cyprusfához, a sugár pálmához, Shaksperenek egyik hőjét a villámtól sújtott tölgyhöz, Garaynak Kontot: „*így áll az őserdők dísze, az óriási cser; a fejsze hozzáúj-tani csak kételkedve mer*“ — hasonlítani, nem látom át, miért ne hasonlítanám én, az én Dorotheámat a *keresetlen, árva tölgyfához*.

Igen, természetek növése olyan, mint a *keresetlen, árva tölgyfa az ő rengetegségében*.

Nem tudom már Humboldtban, Darwin vagy Voigtban olvastam, de hogy olvastam, esküszöm Gyulay Pálra — hogy a nemtelen (*ignoble*) fajbelieknek aránytalanul nagy a kezök és lábok; már pediglen azt senki sem állíthatja, hogy a teuton faj: arabs ló.

Ne vegyék rossz néven, sem panaszképen, ha Hermann Dorotheája szolid bázison alapul s nagy granicsár kezekkel hajtotta el nyerges orráról a legyeket. Hermann meg volt elégedve, s ha a régi *fillérek* példáját követi,

szívök hölgyének czipőjéből inni az áldomást. Dorothea topánkája lett volna a *wahre Mass*.

Testének látható részét sűrű szeplő csoportozat borítja; mint az eget a csillagok megszámlálhatlan milliárdjai, ő róla nem lehetett elmondani, hogy *szeplőtelen*.

A hold feljött — fényével elhomályosító a kométa csillogását s a mint a hold világitása nőtt, úgy apadt az üstökös fénye, farka már nem látszott s a csillag is eltűnt; *lux occidit luccem!*

A *Spre* partján agg fűzfa tövében egymást átkarolva ültek *Hermann* és *Dorothea*.

— Ah — sóhajtá Dorothea — szegény kométa! Lásd! háládatlan férfiak — ilyenek vagytok ti mindnyájan — feljött a hold s a kométa eltűnt. Kinek fénye fogja elhomályosítani Dorotheát szívedben. S az a hold is el fog tűnni, mert viradatkor feljön a nap, ura a teremtésnek.

— Nem, Dorothea, tudod-e a német hűséget? *ewig dein, ewig mein!* az a bolygó sok százezer német mértföldre van tőlünk, útja bizonytalan s barangol határozatlanul; eltűnik és újból megjelen, világossága hosszú évek során át jut le hozzánk, farka négyezer mértföld, meglehet, hogy még te is látod s meg-

lehet, hogy soha sem látja senki. Én itt vagyok melletted, kezem kezvedben, szemeim szemeid fényét nézik, leheletedet magamba szívom, s mint Percival mondja: két szív és egy érverés! két lélek és egy gondolat!

— És mégis, hogy van az, én édes emberem, hogy ti olyan könnyen feledtek?

— Igen, az a ki könnyen felejt! — *siche meine Holde!* — nemde Franciaországban voltam, a könnyelmű, kaczer nők hazájában? nem írtam-e neked minden héten két levelet a tábori postával? A kapitányom azt mondta: Schultze! azt az ingóórát fel kell pakolni a század szekereére, haza viszem emlékül. A kapitány elesett, s az óra nálad van!

Dorothea mintha darázs csípte volna meg, felugrott, egy *svoungban* a Spré partján volt, leszakított egy Margit-virágot, Hermann elébe állt s a virág leveleit kezdte egyenként szag-
gatni.

Er licht mich, —
Vau Herzen, —
Mit Schmerzen, —
Ueber alle Maasen! —
Kann von mir nicht lassen, —
Ein wenig,
Ach! gar nicht!!!! —

Elkezdett zokogni s elfojtott hangon sza-

valá Herrmannak a Spré partján, az agg fűzfa
tövében:

Nur eine Thräne gebt mir wieder,
Nur eine einzige will ich haben,
Mit dieser Thräne aber mich
Das todeskranke Herz, mir Iahen!

In diese Thräne will ich senken,
Mein ganzes, namenloses Weh,
Mit dieser Thräne will ich sagen.
Was ich stets fühl und kaum versieh!!

— Édes gyermekem! a Margit-*virág* ha-
zudott, *ich liebe dich!* — a te szende (*sanfte*)
mamád vacsorával vár; én éhes vagyok, azt
mondta, *Semmelschmarn* lesz.

Dorothea felmagasult, lesütő szemeit,
elfedő arcját terjedelmes tenyerével, nagyot
sóhajtott, s rebegve sugá:

Ach Hermann! Ha te kométa volnál!

A decorative, horizontally-oriented oval frame with intricate, symmetrical scrollwork and floral patterns. The frame is centered on the page and contains the title text.

EGY
KARÁCSONYOM.

Nekiálltunk, kiegyeztünk, fátyolt vetettünk a múltakra, — bár a jelent is elfátyolozhatnák! — összecsókolódtunk— *Zwickt puszi!*

A kiket felakasztottak, azok nem háborgatnak, — a kiket agyonlőtték, azok hallgatnak, a kik a száműzetésben meghaltak, azoknak sem kell magukat az osztrák konzulnál jelenteni, hogy tíz év múlva is magyarok maradjanak.

Beust urat megéljenezték Pesten, Andrassy urat megcsókolták Bécsben; s most is csak úgy szeretjük egymást, mint azelőtt.

Delegálunk Bécsbe s visszadelegálnak Pestre, — fizetjük a quotát s tartjuk a közös németet.

Építkezünk; — építettünk vasutakat *ad*

usum familiae; — palotákat, — vámháznak escuriált, — postát olyat, melybe már nem férünk, — városházát, oda, a hol a ki keresi sem kapja meg, — sugár-utat, mely csak úgy sugárik az ürességtől.

Hoztunk üdvös törvényeket, melyekkel megöltük azt az osztályt, a mely fentartotta a magyart. Míg a nagy úr német volt Becsben, addig a kis úr magyar volt itthon; ma: hivattal kereső *proletárius*.

Törvénykezésünk gyors, jó és olcsó, — a kit meglopnak, lehazudtolja a tolvajt, hogy rávall.

Adónk nő, virágzik, gyümölcse a végrehajtó, megmondta Deák Ferencz, hogy — *mi-vel együtt* nem kisebbül.

Államgazdálkodásunk rendezett, — ami eladható volt, körülbelül már mind elkelt.

Közlekedésünk pompás, — sok helyt a bivaly is vontatni kell.

Az isten is velünk van! — közösen gazdálkodunk, idő, termés bővében.

A víz jó barátunk — meg-meglátogat Miskolczon, Egerben, s több időre Szegeden: — most is várjuk az ünnepekre.

A dyphteritis a philoxerával együtt kényeztet.

Voltaire *Candjával* tartok: „*tout est*

pour le mieux dans le meilleur des mondes possibles. “

Magam is úszom a boldogság kékárjában; hogy ne, hiszen ... „*a nemzet minden kíván-sága teljesült!*“

Nem mindig úsztam ám én a boldogság kékárjában, süttött már nekem sötét szürkén is a nap.

Jersey szigeten laktam. Hazulról a pénzküldés nagyon meg volt nehezítve; — Teleki Blanka tizenhét évi várfogságra volt elítélve, — nem vágytam rá, hogy édes jó anyám szobatársra legyen — Kufsteinban.

Három mesterségem volt; — a „*L'Homme*“ lapba a *külföld* rovatot írtam — az ollóval; egy tengerész barátommal halásztam; — s Philippe Asplet úr gyárában pakoltam a faggyúgyertyát Amerikának.

A három mesterség nem ért fel egygyel,— pedig a tenyereimen sok tyúkszem volt a há-lóhúzástól, s a derekam gyakran fáj a faggyúgyertya pakolástól.

Pártfogóim, jó barátaim, menekült társaim sok szívességgel voltak irántam, — ha ünnep volt valamelyik száműzött házánál, engem rendszeren meghívtak.

Hugo Viktor, a jó öreg Mészáros Lázár,

Leflo tábornok, Bonnet-Duverdier, Pianciani, Thaly Zsiga gyakori vendég« voltam.

Amilyen a mosdó, olyan a kendő; — emberségért emberséget.

Volt egy pár *fontom* — megbeszéltük otthon, hogy karácsony előestéjére minden jó emberünket meghívjuk vacsorára, s kiteszünk magunkért magyarosan.

Volt nekem egy legényem, szegény *Lajos* úr, — határozottan talentum, minden nyelvet beszélt, és semmi nyelven nem írt, bátor katoná, jó kertész, jó halász, s rendkívül ügyes szakács, aki engemet ismert, az *Lajos* urat tisztelte. Ismerték őt Angliában, Olaszországban, a Belgák földjén, Schweitzban, Jersey és Guernesey szigeteken; olyanom volt ő nekem, mint Rontó Pál Benyovszkynak.

Családi tanácsot ültünk, s elhatároztuk, hogy *gargantouai* lakomát rendezünk; — asszonyom, Bajos úrral elmentek bevásárolni, utánok kiáltottam, hogy: *mindent, a mi jó és drága!*

Én elmentem, személyesen meghívni a vendégeket; mindenki szívesen fogadta a meghívást, — észleltem, hogy örvendenek valami újat, ismeretlent, *vadat*, magyarost látni és enni.

Szalmával fedett kényelmes cottageban

laktam, Saint-Helliere várostól félórányra, a Samarez cottageban. Gyönyörű helyen, a tenger partjához olyan közel, hogy nagy dagályok alkalmával, a cottage falait nyaldosták a tenger hullámai; — a lakás kerttel volt környezve, s a kert mindig zöld leveli fákkal sűrűn beültetve, földszintén tágas nagy szobák, s nagy konyha, a konyhából kijárás a mellek udvarra.

Lábas jószágom két iszonyú nagy terenceui kutyából állott; mind a kettőt *Clichy*-nek hívták, s megkülönböztetésül *numerussok* volt, mint a regimenteknek, — *Clichy* Nr. I., *Clichy* Xr. II.

Később, a német világban, egyiket elküldtem apámnak Kolozsvárra, s itt annyira megtetszett, hogy az akkori katonai hatalom *konfiskálta*, — befogták a nagy dob eleibe, s húzta a nagy dobot a banda után, — s apámnak egész a *general-kommandóig* kellett folyamodni, hogy *Clichy* Xr. II. a szolgálatból kiszabaduljon.

Asszonyom visszajött a piacról, rajongó lelkesedéssel beszélte el, hogy milyen skófiium dolgokat vásárolt össze, — de a pénz nem volt elég, Asplet úr előlegezett egy fontot.

Kíváncsian kérdém: hol van a holmi?

— Lajos hozza, *mere Jabart*, a halárusné, kétkerekű targonczáját kölcsönözte, arra rak-tak mindent s egy óra múlva itt lesz. De egyet elfelejtettünk!

— Mit? — kérdem.

— Az *italt*, — mit adunk inni?

Meghökkenem, s mint Hamlet, a „*lenni vagy nem lenni?!*“ tépelődésében, úgy mondám én is: *inni vagy nem inni?!* — inni pedig csak kell! Bánni kezdtem a nagy nemzetközi lakomarendezést.

Szóltanul, némán néztük egymást; — ha a kígyó okos, a galamb szelíd: az asszony meg találékony.

— Nincsen más mód, mint összeszedek a mi a háznál van s elviszem a zálogházba.

— De hát oda mit visz, hisz már minden ott van?

— Van még egyet-más; — gyönyörű meleg idő van, a felső kabátját úgy sem viseli, vadászni sem megyen az ünnepek alatt.... a puskára mindig adtak két fontot. — s az arany szent György medaillon?

Levettem a nyakamról az arany szent György *talizmánt*.

In temp estate se curitas!

Lajos úr megérkezett; leszedtek mindent a targonczáról; az asszony elégedetten monda:

— Én kirakok ide a konyhára; mindent elkészíték előre, — holnap eljön madame Fillione, nagyon jól csinálja a *Christmaspayt*, (karácsonyi sütemény); — mikor készen leszek, elmegyek a zálogházba, veszek czidert, sört buteliákba, bort és rhumot; — *alons! Lojoch!*

Elhozták az italt, vettek szivart, piskótát mártogatni, kétszersültet a theához, citromot, czukrot a *grooghoz*; tele volt a konyha, mindennek a maga helye, s minden a maga helyén.

Másnap — karácsony előtti nap — jókor reggel felkeltünk, az asszony az asztalnémüket rendezte az emeleten, én lementem a nappali szobát rendbe hozni; — könyveimet rakosgattam.

Egyszerre éles sikoltást hallok a konyhából. — megrémültem, — azt hívém a petroleumos lámpát döntötte fel az asszony, s most ég.

A konyhába rohantam.

Szörnyűség volt, amit láttam.

A mellék udvarra nyíló ajtó kitárva, a két *Clichy* elnyúlva hevert a padozaton,.. . körülöttük a földön csont, hús és hal dara-

bök, ... a két Clichy egy nappal előbb ülte meg a nagy karácsony ünnepét.

Egy nagy kenyér maradt meg épen, ketté vágtam s azt is odalöktem nekik, s az én bubánatos keservemben két nagy könyecsepp csordult le arczomon végig.

Dante mondja: „*nincs nagyobb fájdalom, mint visszaemlékezni a boldog időkre, a nyomorúságból.*“

KARÁCSONY.

SZÉP ünnep nagy-karácsony ünnepe.

Együtt van a család; a jó háziasszony, a gondos szerető édesanya a karácsonyfát rendezi a nappali szobában. Ráakgatja az aranyos ezüstös diókat, a cukor-jegeczes déli gyümölcsöket, sárga narancsot, fekete vagy barna aszalványokat, piros almákat, csillámló csecsebecséket, tarka színvegyületben; a fenyőágacsokra apró gyertyák vannak tűzdelve; a karácsonyfa alatt emlékek a családtól, a rokonoknak vagy jóbarátoknak.

Gyújtani kezdik a gyertyákat.

A gyermekek a szomszédszobában égő kíváncsisággal, lélekzetöket visszatartva, az ajtó felé nagy szemeket meresztve, szóltanul néma csendben lesik a *megjelenést*.

Az ajtó kétfelé nyílik, a karácsonyfa fényárban ragyog, a gyermekszív örömtől dobog', az ajkak reszketnek, mint a magasban röpkedve daloló pacsirta szárnyai; az anyaszív érzi a gyermekszív érverését, s annyira boldog, hogy szinte fáj boldogsága, mert köny csillog szemében.

Csak a gyermek boldog igazán, és csak az anya, gyermekeinek boldogságában.

Ma született a Megváltó!

Hó borítja a láthatárt, nagy jégcsapok függnek a szalmafedeleken, a szán alatt recseg a hó, irgalmatlan hideg van. A kuvasz kutyának felborzolódik a szőre a hátán, hallja távolból a farkasüvöltést, lábai közé szedi farkát, egyet vonít s lefekszik a pitvar-ajtóban.

A bakter, *találomra* elkiáltja az órát s azzal befordult a csapszékbe s lesi a *megkínálást*.

Falu végén, egy kunyhóban együtt lakik a nyomor. Az anya még érzi a fájdalmakat; a kis csecsemő didergő anyja mellett fekszik; három nagyobb gyermek a szoba egyik szögletében összebújva hever a lehintett szalmán, az apa nagyokat sóhajt, lehellete gőzpárává válik s füst módjára száll felfelé. A korsóban megfagyott a víz, az ablakok s ajtók hasadé-

kait zúzmara borítja, s vékonyan, csípősen,
élesen fúj keresztül rajtok a hasító szél.

A nagyobbik fiú megszólal:

— Édes apám! úgy e bár, ha tűzünk
lenne: *ma* — kukoriczát pattogatnánk?

Ma született a Megváltó!

BOLDOG ÚJÉVEKET !

RÉMSÉGES nagy a hideg, — Szibériából mihozzánkig meg nem állt a fagy. Jégcsapokat fagyaszt házereszre, bajuszra, — zúzmarát szeműidre, szempillára, — a kéz bőr a vashoz ragad, s a pök estében megfagy; — a hó jéggé vált, s még a vasalt szán is farol; — a lábasjóság kelletlenül issza a vizet, s a disznó *zéruson* alul rőfög, — a csillagok fényesen meresztik kidülledt szemeiket, — a hold sárgáját a kék ég szürkén veri vissza, — a fákon a zúzmarára hosszan nyúlik le, mint vén ember ősz szakállá, s ha a szél meglendíti: gyémánt esőben hull alá; — egy-egy hópehely szállong, nem mintha havaznék, hanem csak úgy *kínjában* esik. A tanya körül a hóban farkasok nyomai látszanak, a rókák fényes nappal

viszik el a ketrecz mellől a majorságot, a vályúkban csak forró vízzel lehet a jeget felolvasztani, — karácsony harmadnapján a „Gond-űző“-től két puskalövésnyire fagyva lelték a drótos tótot, — s az ugatás a kutya szájában megfagy.

Pitymallatkor a tanya udvarán égbekiáltó lárma, a béresgazda a nagy kolomppal kolompol, a kocsis a csengőkkel csenget, a lovászok a pengőket rázzák, a béresek hosszú ostorokkal pattogatnak, a szakácsné a nagy üstöt veri, az ostorosok a járom-pálczával a deszkakerítést verik; — illetéknépen emberelik meg újesztendő első reggelén a tanyagazdát az ő cselédei.

„Boldog új éveket!“

A nagy konyha-pitvarban magasan lán-gol a tűz, a napraforgó-szár tengericsutkával vígan pattog, s mint apró röppentyűk szikráznak kifelé a nyitott kályhából; a nagy üstben rotyog a fordított kása, nagy fazékban a bugyogó víz sustorékol, öreg lábasban zsírba fulva sül a kolbász, májas és tüdős hurka, — lesz mibe mártani! — nagy darabokra szelve, tiszta abroszon hever a puha rozs-kenyér, zöld butykosokban a pálinka, s tarka kancsókban a kerti-bor. A falon szegeken függ az edények

sokadalma, s fogas-tálasokon a virágos, madaras, tarka tálak és tányérok.

A tanya gazdája felnyitja a konyha ajtaját, s a küszöbre lép, alig lehet kivenni alakját, mert a konyhából kitóduló gőz környezi s úgy befedi őt, mint Jupiter Pluviust a fellegek; — a zakatolás még nagyobbul s irtózatossá válik a lárma; a mennyi madár a környéken: mind elrepül.

Kezével int a gazda, s a zaj *decrescendo* megszűnik.

— Köszönöm édes jó cselédeim ezt a kis megtiszteltetést, — takarosán volt csinálva; — adjon isten nektek is mindnyájatoknak:

„*Boldog újéveket!*”

Bementek mindnyájan a konyhába, — asztal körül ültek, — akinek hely nem jutott, valamelyik sarokba húzta meg magát, — a háziasszony rendezte a korai reggelit. Midőn már mindenki helyén volt, a mellék szobából kijött a tanító, kézen fogva s vezetve egy 10—12 éves kamaszt, zömök, piros pozsgás arcú, pisze orrú, jól táplált, kövérré hizott, karika lábú, kurta karú, elkényeztetett beczéjét édes anyjának; — *Prospectus* magyar fordításban, „*Friczi*“-nek az öcsce, — felöltöz-

tetve úgy, hogy helyből a „*Wilcsekland*“-ba utazhatott volna.

A tanító, — egy kicsapott rektor, ki teljes ellátásért *ájoskodott*, s csak is azért maradhatott meg a tanyán, mert a legközelebbi *italmérés* két órányira volt, s a nagyasszony-nál állt a pincze kulcsa, — megszólalván, mondá:

— Mukika, mondja!

És Mukika rákezdé:

„Édes kedves jó szülőim!
Az új esztendő víg ajándékokkal
Hadd kedveskedjék örömtelt napokkal.
Ez ifjú *sereg* szívből óhajtja
Minden időben! — bis!

Az apa arczán öröm sugárzott, az anya szemei megteltek örömkönyekkel, a kicsapott rektor nagyot kortyintott a pálinkás bütykös-ből s fojtott, rekedt hangon mondá:

„*Boldog újéveket*“

Vígan, de tisztességes illendőséggel folyt az étkezés, — csakis az ostoros kis bérest szólították meg, hogy ne csámcsogjon olyan nagyon; a többi mind módosan evett.

A fordított kásán kezdtek s a kolbászon végezték; — a mint a kolbászos tepsi kézen járt, Mukika egyszerre csak elkiáltja magát.

kirúgja maga alól a széket, s zokogva elkezd bőgni.

Mindenki ijedten ugrott fel; az anya rémülten szaladt kedves beczejéhez, ölébe ragadta a nagy kamaszt, csókokkal halmozá, s az anyai szív rebegő nyugtalanságával kérde:

— Mi lelt, édes aranyos kis bogaram!

— *Hát nekem nem sütöttek külön kis kolbászt?* — zokogá Mukika.

A tanító úr a béresgazdához fordul, s azt mondja:

— Enyje, épen most akartam mondani „Boldog újéveket!“

Kis város nagy utcáján vagyunk, — a hideg nagy, — dél és egy óra közt az idő, — az utca üres, mindenki ebédel; — a verebek sármányok, csókák, varjak *szemelnek*, — a ház előtti fapadon nagy lombos kuvasz kutya egy nagy konczon rágódik.

Két árva, sovány, vézna gyerek, didegve sántikál, — piszkos testüket rongy fedí, melyeket koldus dobott el, — fogaik vaczognak, s felcserepezett tenyereikbe lehellnek; — eleven képmásai Murillo „*tetvészkedő gyermekei*“-nek.

Egy ház előtt megállnak, a nagyobbik

betekint egy pincze ablakon, s bámulva elkiáltja magát:

— Jaaj! édes jó istenem, de szép almák!
A másik is megáll, s benéz az ablakon,
— sápadt kiéhezett arczán angyali mosoly
terül el, s lihegve mondja:

—Jaaj! nézzük.. . nézzük sokáig!
„Boldog újéveket!“

BOLDOG UJÉVET !

KIVÁN TELEKI SÁNDOR.

EMLÉKEZZÖNK RÉGIEKRŐL“, mi kik nem mindnyájan jöttünk ki Scythiából. A vén ember, ha még esze nem szállt lábába, sok épületest mondhat. Jövő hó végével megütöm a hat X-et, eszem ép, elmém fogékony, emlékező tehetségem hű, testem egészséges s néha még úgy *légenykedhetném* is, s általában hibám, hogy mindig olyan harmincz éves badar legénynek hiszem magamat; különben a lovat csak úgy ülöm, mint ezelőtt, a *négvest* is gyeplőn fogom kurtára, s az ekét is ki tudom hajítani a harmadik barázdába; úgy tapasztalom, hogy a világ sokkal többet változott hatvan esztendő alatt, mint magam.

Sok dolog sokkal jobban van manapság mint ezelőtt, sok sokkalta rosszszabbul; leg-

inkább sajnálom azt a régi jó *patriarchalis* életet, melyről már csakis nekünk a nép véneinek van fogalmunk. Az igények nőttek, s az *egyenlőség* általános a szűkülködésben s mi falusi öreg gárda-emberek azt találjuk, hogy hej! jobban volt az régen!

Az *urhatnámkodás* nagy mételye a magyarnak; minden lengyel, azt mondja Heine, *Gróf*, nálunk mindenki *Báró*, a szerényebbek titkolják; a ki már épen nem az, legalább *nagyságos úr!* a ki még az sem, aval menti magát, hogy *demokrata*.

Az én időmben nem volt az úgy; Beöthy Ödön, Klauzál Gábor, Deák Ferencz, Pázmándy Dénes, Nyári Pál, Kossuth Lajos, Dózeredy István, .Szemere Bertalan, Balog János, Szentkirályi Móricz, Komáromy György s mindazok kiket szerettek és nevük volt, csak *tekintetes* urak voltak, csak Ivánka Zsiga volt nagyságos úr; ma kihalt annak a fája. No, de még sem egészen, mert nálunk a „*Betekints*“ csárdában a zsidó csaplárost úgy hívják — meglehet csúfságból— hogy a . . . *Tekintetes úr!*

Mikor a hatalmas isten két kézre verte a magyart, s rosszabb dolga volt mint Musztafa és Caraffa alatt, boldog emlékezetű Bach báró, meg az a felejthetetlen Schmerling lovag, azt a sehonnai sok bitangot betereték a nagy

magyar *garamtul*, hogy legyenek *számoló boj-tárjai*- az *ember-jószág*nak, kicserélték *pintlijüket* praedicatumnal, *plundrájokat* a nagyságos czimmel; ez tetszett a hun hiúságnak, ascitha fitogtat ásnak, *lenagyságotlatták* magokat cse-lédjeik által, s végre rajtok maradt.

Újév napját ünnepeljük. Buldog újévet! Legyen jó termés! Szálljon ránk József álma-nak két kövér esztendője, hulljon manna és harmat kása; szükségünk van, hadd fizethes-sük az adót, mert sereg az, a mi van, dicsed-kedhetünk vele, kivált mi szántó-vető gazda emberek. Föld-adó, házbér-adó, házosztály-adó, I-ső osztályú személykereseti adó-, II-ik és III-ik; nyilvános számadásra kötelezett válla-lat adója, (a ki ezt érti, az okos ember); tőke-kamat-adó, fegyver-adó, hadmentesítési-adó, illeték, egyenértéki, községi és ekklezsiai bir-tok után, — iparüzleti díj, szőlődézsma-váltáság utáni adó, bor- és húsfogyasztási-adó, községi pót-adó, tanítói fizetés, körorvosi illetmény.

Előttünk áll az ő irtózatosságában húsz gyomrával.

Baudisz!

Boldog újévet!

Boldog újévet! s mentől kevesebbet Bosniából.

Nem tudom nálunk mi kerül többbe: a győzelem-e, vagy a veszteség!

Nagyon jó, hogy olyan véghetetlen ritkán győzünk. Ha győzünk nyakunkon marad egy koldus sovány, isten háta megetti, kopár, mocsáros míveletlen föld darab, sommás pénzünkbe kerül, egyszerre *törököt* és *csizmadiát* fogunk vele; Europa nevet s azt mondja: *szegény tatár!*

Ha veszünk, s ehez vagyunk már inkább szoktatva, — oda a német hegemonia, az olasz onnipotencia, oda Lombardia, oda Velence, irtózatosan áll előttünk Königrätz; de vigasztal a *királyutczai* nagy ütközet.

Boldog újévet!

Nagy üzletekben, mint felteszem Zichy et Várady; J. Végh et Comp; Pausz és társai, és a többi újév körül történnek a nagy zárszámadások; a bankárok ilyenkor mindig számokkal álmodnak.

Csevegjünk mi is számokról.

Ezt a kis *additiót* Karr Alfonz evel a kis bevezetéssel közli:

„Mérjék meg az aranyhegyet, hegyét a hulláknak, tengerét a vérnek!

És ezek a pálmák szedői, aratói a babérok-
 roknak, ezek a „*hősök*,” kiket a népek imádnak!

Az első Napóleoni harcok Franciaország-
 szágnak kerültek 3 millió emberbe és 26 mil-
 liárd frankba. 1800-tól 1815-ig a hadiköltsége
 Olasz, Porosz, Ausztria, Spanyol- és Angliá-
 nak, 03 milliárd frank, vesztesége az emberben
 6 millió 745,000.

Anglia a maga részéről költött 12 mil-
 liárd 300 milliót; Görögország felszabadulá-
 sáért 3 milliárdot; az európai nemzetek 6 mil-
 liárdot.

A krímiái háború Franciaországnak
 200.000 emberbe és 2 milliárd frankba, Ang-
 liának 22,000 emberbe és 5 milliárd frankba,
 Piemontnak 2000 emberbe és 175 millióba;
 Oroszországnak 630,060 emberbe és 4 milliárd
 frankba került.

Összesen az orosz háború Európának áll
 809.000 emberbe, 11 milliárd 575 millió frankba.
 Az olasz háború került Franciaországnak
 80.000 emberbe és 1 milliárd és 100 millió
 frankjába; Olaszországnak 60,000 emberbe,
 150 millió frankjába, Ausztriának 120,000 em-
 berébe és 875 millió frankjába.

Összesen 260,000 ember és 2 milliárd 125
 millió frankba.

A mexikói háborúra F r a n c z i a o r s z á g áldozott 70,000 embert és 500 milliót.

A szyriai expeditio került Franciaországának 15,000 emberbe és 125 millió frankba.

A schlessvigi háború Poroszországának 30,000 emberbe és 75 millió frankba; Ausztriának 15,000 emberbe és 60 millió frankba; Dániának 12,000 emberbe és 45 millió frankba.

Az 1866-iki Ausztria ellen vezetett háború került Ausztriának 65,000 emberbe, 985 millió frankba; Poroszországának 45,000 emberbe és 222 millió frankba. A paraguai háborúban Brazília vesztett 225,000 embert és 3 milliárd 75 millió frankot.

Az *átengedési háború* került az Egyesült Államoknak 400,000 emberbe és 12 milliárd 200 millió ezüstjébe; az abissinaiakkal való háború került Angliának 25,000 emberbe, 245 millió frankba; az assanti háború került Angliának 27 millió frankba.

Végre elérkeztünk az 1870-diki háborúhoz.

Az Assemblée Nationale elé nyújtott jelentés szerint a francia-német háború költsége a francziák részéről 9 milliárd 288 millió frank. A francia minisztérium nagy gonddal összeszámítá e háború által okozott költséget és veszteségeket, de nem számítá hozzá az átengedett két provincia értékét, melyet 4 mil-

liárd 333 millióra becsülnek. — Ha e számot a *Magne* úr jelentése szerint 9 milliárd 288 millióhoz adjuk, 13 milliárd 620 millió franknyi rettentő veszteséget kapjuk.

Franciaország e háború alatt 225,000 embert veszített.

Az 1870-iki háború költsége a németekre nézve sokkal csekélyebb, tekintve azt, hogy seregeik idegen területen működtek, s nekik nem valónak váraik, melyeket élelmezniük kellett.

Bismarck *ítélt*, az *éjszaki konföderáczió*nak költségekre 1 milliárd 148 millió frankot, de a kancellár nem számította a hadi szerekben való veszteséget, a kárpótlásokat — a nyugdíjakat, de bátran lehet állítani, a költségek összegét, a németekre nézve 2 milliárd frankra.

Ezen hadjáratban veszettek a németek legkevesebb 300.000 embert, kik közül 190,000 a harczmezőkön veszett el . . .

Boldog újéveket!

Szobám üvegajtaja a kertre nyílik; ködös, ielleges, nyirkos idő van, az éjszaki szél az esőt csapkodja ablakimra, s ha éles hanggal pattog vissza az üvegről, egy-egy megfagyott dara-szem; a rozsály szele sívítva fúj, az ónos eső a földön megfagy: nagyon sík az út, alig

lehet járni, a jószágot az istállóból nem lehet kihajtani, ott párálík heverve; a falu utczája üres. Ki menne ki ilyen időben?

Szerényen, halkan kopogtatnak ajtómon; arra nézek, egy sáppadt vézna asszony, két kis árváját vezeti kézen, a harmadik kendővel nyakába van kötve; a csecsemő úgy tesz mintha szopna, a szegény asszony szomorúan mondja; *nincsen mit!* elereszti egyik árvája kezét s szó nélkül nyújtja felém; én is nyújtok neki valamit, elfásultan, bután, tompa hangon mondja:

Szerencsés újesztendőt kívánok!

**NAGY-CZEGLÉD-UTCZÁN
VÉGIG.**

VAY Danihoz mentem látogatóba, megmondani neki, hogy itt vagyok.

A járdán előtem ment egy pár magyar ember asszonyával, mindkettő színe-java a gazda embernek, kiket nehéz munka után a tüld táplál, s kiknek sokat kell görnyedni míg megszerzik a mindennapit; — mindketten az élet késő őszében jártak, s a dér lehullt már fejeikre s ott fehérlett a hajfürtök között, s várják az élet telét, mely megfagyassza a lélek porhüvelyét.

Az asszonyon kurta kivarrott bunda volt, az embert fehér szűr takarta, mindketten módosan voltak öltözve, nem látszott rajtuk a szegénység pizska, hátulról igen jól festettek, szemben akartam látni, elejökbe kerültem s nagyon megnéztem az öreg vászoncelédet.

Lassan sétáltam előttük.

— Ejnye, de szép fehér szakálla van annak az öreg embernek — monda az asszony.

— Az ám; olyan mint a mesebeli királynak — felelé az ember.

A mesebeli király, nekem nagyon megtetszett, visszafordultam, s mondám az asszonynak.

— Nagy asszony, ha szereti a szakállamat, isten neki nem bánom, törjön le belőle egy darabot.

Az asszony zavarba jött, de férje kedélyesen monda:

— Kár volna uram azt bántani, oda talál az egész. Fehér kenyeret könnyű sütni, de hófehér szakállat nehéz ám növeszteni. Tenger idővel jár az.

— Hatvan esztendő mutat az, jó ember.

— Húszig viselje még jó egészséggel válaszd az asszony.

— Nyolczvan, tán sok lesz asszonyom?

— Elbírja azt az egészség, s a kinek kevés a gondja, jó annak gyomra.

— Az uraság is gonddal jár a mai világba.

— Nem látszik a képin.

— De látszik a bugyelárisomon.

— Ritkán kell belenyúlni.

— De sűrűn jár a végrehajtó.

— Hát az urakat is?

De mennyire.

Csend állt be a szoba, s haladtunk felfelé a Nagy-Czepléd-utcán.

Nagyon megtetszettünk egymásnak, s vidáman haladunk egymás mellett.

— Szép utca ez a Nagy-Czepléd-utca, ugy-e?

— Az ám.

— Nem tőled kérdeztem, anyók.

— Csak nem akarod, hogy mindig ez az úr feleljen, megbántanád a rangját a sok kérdéssel.

— Nem vagyok a fajta, hogy a kérdés bántson, jó szóra megyeri a felelet.

— Hova való a tekintetes úr?

— Az erdélyi határra, Szatmárvármegyéből.

— Honnan?

— Nagy-Bánya vidékéről; Kővárról.

Ez aztán az enyém, jól ismerem azt az országot.

Honnan?

— Az ínséges időkből.

— Miképen?

— Tetszik tudni, mikor az Alföldön a nagy szárazság miatt az aszály elaszított min-

dent, s olyan volt a mező, mint a tenyerem, hogy még az egér sem kapott magának árnyékot, s még a pap tója is kiszáradt, s az egész Sárreuten nem volt annyi vadrucza, mint most a templomba, s a békák ezer számra pusztultak; hát az ember hogyan élhetne meg ott? Azt mondták, hogy Erdélyben nincsen olyan nagy veszedelem; jó öt lovam volt, hozzá illő jó vasas szekerem; takarmányom nem volt semmi, már a fedelet ette a jószág, a birka meg a szikos földet nyalta, víz alig volt az embernek, az állat meg folyton szomjazott, elvesztegettem potom árban mindennemmet, egy hatodik lovat vettem, befogtam a szekérbe mind a hatot, rápakoltam az egész pereputtyot, bezártam a ház ajtaját, elvittem a kulcsot a tiszteletes úrhoz, s azt mondtam neki: „Tiszteletes uram! Vagy látjuk egymást többé, vagy nem, én a világot a nyakamba veszem, tán megsegít az Isten.“ A tiszteletes úr azt mondta, hogy jó az Isten; s Erdély felé hajtottam.

— Hát jó volt-e az Isten?

— Megsegített uram.

— Miképen?

— Tán unja is már hallgatni itt a Nagy-

Czegléd-utcán.

— Nincsen olyan; — tanulságos az nekem, mit kigyelmed mond.

— Kevés telik ám ilyen szegény tanyás embertől, mert hát én is csak az iskola mellett jártam.

— Többet tanulok én magától, mint hat német könyvből.

— Ahá! majd a tekintetes úr tanul valamit az ilyen féléktől, — mondá az asszony.

— A nagyasszony is ott volt-e Erdélyben?

— Nem uram, én a másodikja vagyok, akkor az elsője még élt.

— Hol állapodott meg először? kérdém.

— Kolozsvárig egy fűrt mentünk a Királyhágón túl a nyomáson, még az út mellett mindenütt lehetett kapatni, meg az a sok drága jó viz, ott ne mindjárt kézügybe, s a fa mindenütt, csak szedni kellett a gazt, meggyújtani, aztán olyan fanyárson, hogy nálunk még pénzért sem kapna az ember hasonlót, sütötük a szalonnát; telt is örömük benne a pupáknak, — három volt, uram, meg egy leány.

— Kolozsvárról hova ment?

— Kendi-Lónára, a Teleki grófhoz.

— Mit csinált ott?

— Követ fuvaroztam, meg a ház körül a mi kellett, első hóra három forintot adott naponta, meg egész ellátást a famíliának.

— Jó ember volt, úgy-e?

— Jó, jó; de hát csak úgy titokba szeretete az embert.

— Hogyan titokba?

— Nem beszélt az, uram, csak azt kérdezte, kell-e valami? Soha sem mondtam én olyat, hogy másnap meg ne lett volna.

— Soká volt Lénán?

— Ott lennék én tán még most is, de beállt az aratás, s a szérűn többet nyerhet az ember, aztán könnyebb is a munka, s az állat is jobban él a töreken, mert szem is akad. Lónán forgó-gépe volt az udvarnak, nekem meg életre volt szükségem, vetni, meg kenyérnek, s ott csépeltek.

—Hova ment onnan?

— Nagy-Som-Kutra.

— Kihez?

— Egy másik Teleki grófhhoz.

— Sokáig volt náluk?

Egész télkezdetéig?

— Jó emberek voltak-e?

— Mint a kenyér uram.

Nagy-Czegléd-utca végire értünk. — Az Isten áldja meg kigyelmeteket minden jóval, mentse meg minden rosztól.

— Bár megmentene már egyszer, azok uram ínséges esztendőök voltak, a mostaniak

nyomorúságosak, akkor a mit megszereztünk, a miénk volt, s nem vették ki a falatot a szánkból adóba.

Elgondolkodtam, s eszembe jutott *Verebes* gróf Andrássy Gyula bölcs mondata:

„A nemzet minden óhajtása teljesült.“

Az embert szerencséje taszítja, — mondja a példaszó. Anélkül bármihez fogjunk, bele veszünk, mint Bertók a csíkba; minden dolgunk szétmegy, mint a tót orgona. I. Napoleon nem nevezett ki senkit tábornoknak mindaddig, míg végire nem járt: szerencsés-e az illető?

Ismertem egy burgert, kinek történetét röviden „Egy szappanos regényének“ címezem. Harminczharmadik rendű szappanfőző volt Párisban és nemzetőr. Akkor nem voltak még önkénytes tűzoltók és dalárok. Hadgyakorlat alkalmával, midőn a vitéz börsereg sorsütet puskázott a jelenlévő Lajos Fülöp király tiszteletére, fegyvere szétrepedt s nagyszerű hüvely-ujjáról a körmöt levitte. A *polgár-ka-*

tona és szappanos elordította magát kínjában oly irtózatosan, hogy a király füldobja majd ketté hasadt. Oda lovagolt az elájult *zsiradék*-művészhez s udvari kocsin vitette haza.

A szappanos özvegy ember volt, és három kis leendő szappanos édes apja. Másnap a francziák királya szárnysegédét küldte a beteg látogatására. A segéd jelenté, hogy a champs de mars-i hős jobban van, de nem részesül kellő ápolásban. A jó Amelie királyné hallotta a történetet, s egyik udvari beteg-ápolónőjét küldte a nagy sebzett szappanoshoz. A seb hegedt, a köröm nőtt s vele a kölcsönös szerelem is. A kiket az isten egybeád, azt a király sem választja el.

„Angyalom, itt késni kár
Jöjj a paphoz, kész a pár.“

A kormánylapok tele pofával kürtölték a hős fájdalmait, kínjait, a király nagylelkűségét, a királyné jótékonyágát. Az ellenzéki sajtó *Guizot*-ra agyarkodott, hogy olyan fegyverrel látja el a őrséget, mely a *munkás-katonának* karját viszi el. Kérdezték a miniszterelnöktől, hogy hát csakugyan ő-e Alvinczy?

Alkibiades kutyájának farka a *reklám*; mint

Barnuvi mondja; ha egy millió dollárt költök hirdetésekre, az okvetlen három millió dollárt jövedelmez; a nagy dob úgy áll az üzlethez, mint egy a háromhoz.

A szappanos potyára kapta a reklámok százezreit.

A fölépült személyesen vitte hódolatát a királyi pár lábaihoz, megkérte kezét az udvari *ápolónőnek* s nőül vette második életpárjának.

A nő pénzt vitt a házhoz. Később a király kinevezte a becsületrend lovagjának és udvari szappanszállítónak.

S a milliommok gyűltek a vak köröm fejében; *Sors bona nihil aliud.*

Don Cristoval Columbo a lángész meggyőződésével tengerre száll, emberei a hajón megkötözik, de abban a perczen, midőn megakarják gyilkolni, az árboczőr fölkiált: *föld..!* s feltalálja a világ negyedik részét. Haza jön, börtönbe vetik, törvényszék elé állítják s bajjal menekszik az ítélet elől s meghal.

Egy *tekerő*: *Amerigo Vespucci* lábatlanodik a *Columbo földjén*, s nevéből elnevezik azt *Amerikának*. Több száz esztendő kell arra,

hogy szülővárosa, Genua, szobrot állítson emlékére.

Henczinek van szobra Budavárott a Gellérthegy czitadellája alatt, a honvéd miniszteriummal szemben! Phi!

Sors mala nihil aliud!

Nagyról a parányira, elefántról az egérre, pánczélos hadihajóról főpajrucba.

Ki hallotta hírét *Szerdahelyi Józsefnek?*

Mi, itt felejtett agg *komédiásai* az életnek és színpadnak, ismertük őt, s tudjuk: ki volt; — az utónemzedék előtt egy kitörült *zérus*.

Többször szememre lobbantották, hogy igen nagy dolgot csinálok a komédiából és a komédiásokból. Okom van rá.

Minden nép a maga génijeiben él. A művészet a népek életében olyan, mint virágon a szín, illat vagy a harmatcsepp. Egész nép bukhatik, de nagy művészei örökre élnek. Phidias, Apelles, Athénben, Roscius Gallus Rómában ma is élnek.

Moliére, Talma, Adrienne Lecouvreur. Lemaitre, Rachel Francia-, Kean, Mcready Angol-, Seidelmann, Devrien, Schröderné Német-, Modena, Salvini, Adelina Ristori, Rossi Olaszország dicsőségei.

Mi lenne Shakespeare, Corneille, Racine, Hugo, Schiller, Göthe és Goldoni nálok nélkül? Ok adtak testet a léleknek, szót a gondolatnak. És ezek olyan nemzetek, kiknek *létfogát* nem vitatja senki. A francia francia, az angol angol, a német német, az olasz olasz, s nem jut senkinek eszébe, hogy *metamor--phozeálja*.

Minket harmadfél százada nemzetté akarnak faricskálni; megpróbálták tűzzel, vassal, kötéllel és ólommal, gyermeksírással, atyáskodással s most — *opportunos közös-ügyeskedéssel*.

A nemzeti lét *sine qua nonja* a nyelv. Képzelt-e valaki nyelv nélkül nemzetet, fát törzs nélkül, földet égtelen?

Az érez benne van a kőben, ólom, ezüst, arany benne rejlik s művelés örök időkre benne maradna; ki kell belőle olvasztani kivenni, kimosni; tűz és szorgalom, munka és törekvés után lesz az arany aranyjá.

Beszéltek magyarul, mint az eszkimók, kik a menydörgést úgy hívják, hogy *bimm—bumm!* Az *aprobata compillata* nyelvén, hol a „*misera plebs contribuens*“ a *porcziót* fizeti s az úr *ágál*.

Néhány kiváló tehetség német és olasz után magyarul kezdett írni s nevettek rajtok;

nehány *éhenkórász* elmondta, amit azok Írtak, a nép hallgatta őket, s a nemzet tanult.

A francia, angol, olasz, spanyol, német színész oktató és művész; a magyar mindez és *nyelvmester*.

Térjünk a dologra.

Szerdahelyi József egyike volt legjelesebb magyar úttörő színészeinknek. Játszott mindenféle szerepet, tragédiát, drámát, operát» vígjátékot, népszínművet, bohózatot. Szavalt és énekelt. Minden vonó és fúvó hangszert kezelt, a zongorától a dorombig. Fordított drámát és operát. Többször láttam őt zenekart vezényelni. Bámulatos gyorsasággal tette át a hallott dallamot hangjegyre. Egyszeri hallásra mindent elénekelt, s *prima vista* mindent eljátszott bármilyen hangszeren. Apám is zenész volt, még pediglen *trombitás*; ezüst trombitából fújta a *prim* trombitát a kolozsvári színház zenekarában s mikor egy-egy solója akadt, úgy *tremázott*, mint a kocsonya. Szerdahelyi József gyakran megfordult házunknál s télidőben hetenkint kétszer zenélt apámmal és bandájával. Ilyenkor együtt vacsoráltunk. Mint gyermek ösmerkedtem meg vele, később barátok lettünk.

Apja jussán örököltem Kálmán fiát, kit nagyon szerettem, s ki végtelen ragaszkodott hozzám. Mint Mátyás-huszárt vén baka módjára dajkáltam. A *véres napok* után én menekültem, ő nőtt s nagyra nőtt művészetében.

Nem tudva hazajöveletem, véletlenül meglátott a nemzeti színház egyik páholyában. Annyira meg volt lepetve, hogy fennakadt szerepében; nem tudta szemeit többé levenni rólam, olyan Örömteljesen, olyan jóindulattal nézett rám, az öröm csakúgy sugárzott azokból az értelmes szemekből, s ragyogott belőlök e két szó: *hozott isten!*

Felvonás közt fölmentem a színpadra a nyakamba borult s könnyes szemekkel nevetve monda:

— Ezredesem! de jó, mikor az ember örömében könnyez, csak tizennyolcz esztendeje, hogy várom.

És ez nekem olyan, de olyan jól esett.

Nagybányán, 1872. november havában találkozem vele *Smit Sándor* ügyvéd barátomnál, ki Kálmánnak sógora volt.

— Hát te mit keresel itt, ebben a vad hazában? — kérdeztem Kálmántól.

— Ide küldtek a doktorok hegyi levegőre; nem akarják, hogy a nyakukra haljak.

— Hiszen te nem vagy beteg.

— Én nem, csak a szívem.

— Mikor jössz Koltóra?

— Holnap.

Másnap többen szerencsétettek. Ebéd előtt a kertben sétáltunk, elmondá betegségét s azt, hogy Molcsányi Gábor főerdész megkínálta a fekete pataki erdész-lakban egy jó szobával; oda fog kiköltözni és ott fogja a havasi levegőt élvezni.

— Menjünk az istállóba, beszédem van veled. — Az istállóba mentünk.

— Kálmán! — Látod ezt a kis fekete lovat? úgy poroszkál mint a karikacsapás, halad mint a tüzes menykő, s csak is akkor botlik, mikor te akarsz, ez a *maczkó* rendelkezésedre áll. Az emeleten van egy szoba kényelmesen berendezve, az a tied. A feleségem majd gondodat viseli. Nekem holnapután Kolozsvárra kell mennem, pár nap alatt itt leszek. Reggelenként fellovogolhatsz — hiszen huszárok lennének vagy mi? — a *fekete faiakra*, az *Izvorára*, *Blidára*, tele torokkal szíhatod a levegőt. Költőn a víz kitűnő és bor is van.

Kálmán a lóhoz ment s megsimogatá: aztán kezét nyújtá s csak ennyit mondott:

— De jó, a kinek ezredese van.

Felmentünk a nőmhöz s megbeszéltük hárman a dolgot. Azt határoztuk, hogy holnap összepakol, holnapután kijön Kohóra, s míg szabadságideje tart, nálunk lesz.

Másnap bementem Bányára. Kálmán ágyban fekvő beteg volt. Nekem Kolozsvárra kellett mennem s ott kaptam a távsürgönyt, hogy meghalt.

Nyugodjék békével, csöndesen.

MOLNÁR UR
A NAGY CSETEVÁJÓ.

ILLUSIÓM *fájáról ismét lehullott egy levél*“ — mondja Vacquerie; — az én illusióm *fájáról* letörött *egy egész, ág,* és sárga leveleit „*kit erre, kit arra fújnak az őszi szelek*“, — ott kavarnak a csalódásnak forgó szelében, s egy nagy illusiómat ragadják magukkal, a messze távol láthatatlanságába.

Naponta vénülünk, naponta csalódunk, — mondom én. Azt hívém, *Molnár György* úr személyében egy nagy tragikai színészt bir a magyar ... A magyar vakult.

A függöny felgördült, — s *Lear* király képében ott áll — *Murzuk!*

A harminczas évek legelején volt egy iskola, az egyházi úgy, mint a világi szónok

latban, a színházban, a templomban, a megyei vagy az országgyűlési teremben egyaránt dühöngő, egyaránt ordító.

Ezen iskolának legjellemzőbb vonásai voltak: az *ál-pathos*, vagy jobban mondva: a *patkoncza-pathos*, a természetlenség, beszélgetés helyett deklamáció, csevegés helyett a szónoklat.

És ez annyira el volt terjedve, annyira el volt harapózva, hogy még az állatok is elsajátították, különösen a lovak. Az akkori ló, melyet — miért, miért nem: nem tudom, — „*Trenczumban*“-nak neveztek, — legfőbb értéke volt, hogy menve — *ne haladjon*; mentői jobban emelte s kifelé kanyarította első lábait, annál kedveltebb volt; — sokszor eltiptegett-topogott perczekig, a nélkül, hogy egy lépést haladt volna előre. A nép csodálta, s családi körben beszéd tárgya volt a bámulatos *nem haladás*.

A színészetben ezen iskolának fűmestere volt *Roth*, a bécsi Burg-színháztól, s nálunk a híres *Pergő Czelesztin*.

Pergő Czelesztin édes apja Molnár Györgynek, — a gyümölcs nem esett meszsze a fájától, — a fiúban rá lehet ismerni apjára.

Nem mondom én, hogy Czelesztin nemzé

Molnárt, mint Ábrahám nemzé Izsákot, Izsák nemző Jákobot és annak atyjafiait, hanem ahogy a szabadkőművesek mondják arról, ki a *profamist* beavatja: „*lelki atyja*.“

Mikor mi, a „*színház vénei*“, együtt ülünk a színházban, s megjelenik, vagy jobban mondva a: *megjelenteti magát* Molnár úr, meghúzzuk egymás kabátját, vagy rámosolygunk egymásra, a mi annyit tesz: *brávó Czelesztin!* a faj nem veszett ki!

Nem szólunk a *művezetőről*; az inkább annak a három úrnak a dolga, a kik megbíztak a színház lelki-testi ügyeinek vezetésével, — ők *tutorai* az árvának, tőlük függ kivel kezeltetik az árva vagyonát, mi — közönség — legfeljebb *árvaszék* vagyunk, s csak is másodsorban folyunk be a dolgokba.

Lássuk Molnár urat, mint *katonáskodó* (militans) színészt.

Az alak? . . . nem tudom Rossi, Salvini, Monnet-Sully, Kovács Gyula. Nagy Imre, ki cserélné-e magát vele? — de azt tudom, Egressy Ákos nem bújnék a bőrébe, — ismerem az ízlését; — de még én sem!

A *hang!* . . . Seidelman selypített, Modena az orrából beszélt, mégis világhírű színészek voltak. — Utolsó éveiben — közelebb

a 80-hoz mint a 70-hez, — fogait mind elvesztve, Frederic Demaitret alig lehetett már megérteni. De azért e lángelméjű nagy művészek tudtak hatni a közönségre, megrázták a velőket, s egyes jeleneteikkel megrezegtették az idegeket, mint a hegedűn a húrokat a nyirettyű, s egyes mondataikkal lecsillapították a hullámzó indulatokat, melyeket az előtt pár perczel korbácsoltak fel; markukban tartották a közönség szívét, s azt facsartak ki belőle, a mit akartak. — Igen, de ezek *igazak* voltak, kilesték a természetből a *valót* s nem *hazudtak* ficzkó-szenvedélyeket; a természet állt előttök, a maga egyszerűségében, milliárd változékonyságában; — gyarló hangszereken játszottak, virtuóz kezekkel, nagyszerű műveket.

Nem is tudom, hogyan kerül Molnár úr e kompagniába?! . . .

Igen, a *hang*?!

Heidelbergában, a várkastély romjaiban van egy nagy pincze, s e nagy pinczében van egy nagy hordó, — nem kell az embernek kádárnak lenni, hogy a heidelbergi hordót ismerje; ennek a hordónak az a rász tulajdonsága, hogy mindig — üres; a vezető, midőn már mindent megmutatott, mint a tűzijátékban az utolsó bouquette a leghatásosabb: nagy

hatást idézendő elő, nádpálczájával ráüt háromszor a hordóra, s az ember tisztán hallja: „*fújj szel, ordíts vihar!*“ én bele néztem a hordóba, hogy vájjon nincsen-e ott elrejtve — Molnár úr!? —

A nyelv? Volt nálunk a magyar légiónál Olaszországban két kapitány, Szabad Imre és Valentini. Szabad Imre literatus ember volt, Valentini keveset konyított az íráshoz, — a csatás katona volt, Szabad Imre tudós katona. Folytonosan vitakoztak együtt, — Valentini folyvást kérkedett csatáival, vitézségével, — s Szabad kapitány végre megunván a sok csatázást, azt mondja:

— Pajtás! én azt hiszem, hogy nem árt ha a kapitány *írni és olvasni* tud!

Én is azt hiszem, hogy nem árt, ha a színész tudja a nyelvet.

A falusi kisasszonyoknak nagy mulatságuk a *madárnyelv*, A-be, vagy A'-be.

— Urgugyerge, tergetszirkik turgudnirgi. horgogy mergegy argaz? (Úgy-e, tetszik tudni, hogy megy az?)

Molnár úrnak is meg van a saját *Molnár-nyelve*, — s tán mivel vezetékeve M-mel kezdődik: ő M be beszél.

„///. Rikárd“-ból az *álmjelenet*, meh re pedig: ő sokat tart, — *Molnár-nyelven* és az 6 *hangsulyozáza* szerint így ejtődik ki:

„M-J ézuús m-irgalmaaz!

Csit’! csak m-álmodaam!

M -óóó! gyáva bintud-aat m-mikeént

gyeötheöörsz!

H(i)deg v(é)rejteék feöd m-és b(ó)rzadoök!

Vagy a 3-ik felvonás ismeretes felkiáltása, mikor — *tanulmányában* írt *saját* utasításához híven: „*fuldokló (?!?) sirályként sivitja*

„ M-lovaat! m-lovaat! m egygy loér m-crrszáagomaaat! “

A plastika? Az öreg Dumas *Βρό-α Brae-* jaiban egy mulatságos történecskét beszél el; ezt juttatja Molnár úr plastikája eszembe.

Clesinger, Sand György veje, hajdan dragonyos, most hírneves szobrász, meghívott vacsorára. Vig eszes, és mulatságos kis társaság volt együtt. Azelőtti évben nagy feltűnést keltett — ha jól emlékezem egy coloss Herkules szobrával, — ennek pendantjául Spartacust akarta faragni, azon pillanatban, midőn széttépett bilincseivel kezeiben, rohan fellázi-

tani a proletarius és rabszolga népséget. Hoszszasan dolgozott agyag vázlatán; — javában készen volt a coloss-minta, csak utána kellett azt márványból faragni, — s azért hívta meg legbizalmasabb barátait vacsorára, hogy ítéletet mondjanak műve felett.

Az asztal műtermében volt megtérítve, a coloss Spartacus közelében.

Vacsora alatt természetesen a műről folyt a beszéd, s mindenikünk elmondta róla véleményét, megjegyzéseit, de Clesinger mindenikünknek változatlanul csak annyit mondott:

— Nekem nem tetszik!

Vacsora után, kávé, thea és szivar mellett beszélgeténk. Clesinger igen szótalan volt, mélyen gondolkodott, s figyelemmel nézte szobrát.

Egyszerre csak hirtelen felugrik, műterme egyik szegletéből előránt egy herkulesi dorongot, s azzal puff! egy nagyot húz a szobor fejére, az messze gördül, — puff! egy másodikat a mellére, az darabokba repül, — egy harmadikat vág a szobor megmaradt részén hosszában, mire a két lábszár ketté válik.

Mi meg voltunk rémülve; azt hittük megőrült. Őt hónapig mintázta szobrát, s öt perc alatt darabokba törte. Megijedtünk, attól félve,

hogy műtermében minden szobrot összezúz, —
le akartuk fogni, — egyikünk azt kérdi:

- De hát mit csinál az úr?
- Megbüntettem!
- Miért!
- Nem látta ön *plastikáját* és a *hasát*?!

A mimika? . . . Frédéric Lemaitre-nek egy borzasztó szerepet kellett játszania, ha jól emlékezem Quasimodót a „Notre-damei harangozó“-ban. Meg akarta kísérteni a hatást, melyet arczjátékával idézend elő, kinézett szál-lásának ablakából, eltorzítván képét. A járó-kelek az utczaról feltekintve borzalommal szörnyelkedtek el, egy asszony ijedtében el is ájult, így beszéli el *Mirecourt Eugene*. — Én sem tanácslom áldott állapotban levő hölgyek-nek, hogy megnézzék Molnár urat III. Richard királyban. Baj történhetnék.

A gesztus? . . . mint a saskeselyű karmaival a nagy forradalmár Prometheus mellébe bele körmölődik, úgy körmöli magát Molnár úr magamagába, s húzza ki azt saját magából, mintha csak galandférgyet húzna ki; irgalmatlan kegyetlenség azt nézni; s mint a szent ének mondja: *minden állat megindul. Csak a bűnös nem búsul.*

Többen hasonlították Molnár urat Daudet Alfons „Fromont és Risler“-ének Delobelle színészéhez. Egyik volt pályatársa a pesti nemzeti színháznál e szerepben öt maszkírozta, én azt hiszem e hasonlat nem talál, legalább az én felfogásom szerint Delobelle, mint többnyire minden rajongó, elbizakodott, magáról túlzottan sokat tartó és igénylő, sovány, halvány szőke alak. Legalább így játszották e szerepet Parisban, a szerző utasítása szerint és jelenlétében.

A múlt napokban kezembe akadt az „*Illustrated London News*” egy hozzám tévedt száma. Igen természetesen a *zulu-kafferek*, az alig múlt napok eseményeinek hősei; ott volt egy arczkép életnagyságban, ezen aláírással: *a nagy Csetevájó!*

Én e képben Molnár György úrra ismertem.

Molnár úr nem tragikai színész — *ő funerator*, vagy a halál proletariusa, a római időkből, a középkorból, a renaissanceból, vagy a jelenből.

Az a vigasztalhatlan pofa, melyet vág,
— az az álszenteskedő szemforgatás, melyet
cselekszik, — felülről lefelé és alulról felfelé,
— azok a *funeralis* léptek, melyekkel megje-

lenik: mindig a „*pompes funebres*”-t jutják eszembe várom utána a *prolectoréseket*, a *libitináriusokat*, a *designatort* a *lektorokkal*, *fraeficaeket*, az *archimimot* . . . várom utána a fekete keresztet, a gyászlobogókat, a halott csatalovát, a vasembert, a családi ősi címereket, *misericordiát*, a kirukkoltatott *czéheket*, a *kántust*, — a feketébe öltözött kivont kardos magyarokat, kardjok végében citrom, a citromban rozmaringszál . . . várom utána Czecz Péter négy fekete lovát, — mert ha még a szürkék lennének a kék *aufslaggal*: hát csak megvigasztalódnám, — de így?! ... *nihil nisi funestum!*

A decorative oval border with intricate floral and scrollwork patterns surrounds the text.

A BAGDÁDI
HERCZEGNŐ.

(GÁMÁN ZSIGMONDNAK SZIVES
ÜDVÖZLET.)

RÉGÓTA nem csinált színmű olyan nagy feltűnést, mint ifj. Dumas Sándor utolsó műve. A *Bagdadi hercegnő**, színmű három felvonásban; mely a világ legelső színpadán a *Comédie-Francaise*-ben 1881. január 31-én először adatott, s mely még ma is tartja magát a színlapokon.

Már a darab előadása előtt a lapok telve voltak dicséréssel és gyalázással, a próbákra olálkodva jártak a hírkórászok; a főpróbán 1500 ember volt jelen, s még ma is harmad, negyedkezen át lehet csak belépti jegyet kapni, a rendőrség fürkészve vigyáz az üzérkedőkre, de ezek nihilistái ügyességgel játszók ki, s a közönség orra elől eltokmálják a jegyeket.

* Fordította Gámán Zsigmond.

A *Premieres* előadáson kapott és adott pof visszaemlékeztetett az 1830. évi *Hernani* előadásra, ugyanezen színházban, melybe a világ *legműveltebb* közönsége jár, de a melyet a művészet iránti szenvedély annyira elragad, hogy néha tettelességekben tör ki. Milyen pompás tárgy lenne ez vitára két tudós német professor közt, *gründlich colloquálva* és *in merito polemizálva*, hogy melyiknek van volta-képen igaza, a pof adónak-é vagy a pofot kapónak? Tekintettel az emberi nem művészeti érzékének általános kifejlődése körül történt előhaladására Aischylostól Mosenthalig. Dumas darabjának meséje egyszerű, mint minden, a mi szép; nyelve természetes, csakis a szenvedélyek kitörésének pillanataiban magasul, föltaláló szóval festeni az érzelmet, s helyes kifejezést ad a szenvedélyek apálya vagy dagályának, melyben vihar tör ki, vagy szélcsend áll be az emberi szív tengerében. A jellemeket lélektanilag, következetesen viszi keresztül s kidomborítja azokat, szobrot farag és nem csinál fényképet; hősnője Lady Macbeth és Nana között mozog.

Hűn festi a harmadik császárság korát, s e kornak imádott *arany-borjúját* s a csábétket, melyet a korrupció horgára tűz s s z ű z aranynak nevezi.

Nem tartom czélszerűnek előadás előtt a színmű meséjét vagy vázlatát közölni, mert a néző és hallgató közönséget a váratlantól, a meglepetésektől fosztják meg, s úgy bánnak vele, mint mikor az érett szilvának hamvát letörüljük, mely által természetes szépségét és zamatját veszti. De egyes tételeket idézni azt hiszem helyes, mert kíváncsiságot kelt; a hallgató az egyes szereplőket figyelmesebben kíséri, mondásait, szavalatát, úgyszólván lesi, mert már ismeretséget kötött egyes részletekkel.

Λ „*Figaro*“ híres műtészsze Vitu Ágoston az első előadás után egy kimerítő cikket közöl, melyből egy kis kivonatot állítok össze; azt hiszem, olvasóim csak nyernek általa, ha saját prózámat mellőzöm.

— *Hun* gróf és grófné megbuktak; bukákat kölcsönösen bevallják egymásnak, s módot keresnek, múltjokat úgy rendezni, hogy családi becsületjüket megmentésék.

— És azután? kérdi a gróf.

— Azután — mondja neje — mindig fog maradni annyi pénzünk, hogy egy serpenyő szenet vegyünk s megkíméljük magunkat a szégyentől, gyalázattól és nyomortól.

Nourvady, ki a grófnéba halálosan szerelmes, dúsgazdag, negyvenszer milliomos, melyet atyja -- egy görög vagy örmény, már tisztán nem tudom, pénzember — hagyott rá. *Nourvady* a szenvedélytelenség álarcza alatt Monte-Cristói vasakarattal és Lugartoi szenvedéllyel bír, ezt mondja *Hun Lonette* grófnénak:

— *Noumady*. Emlékezik-e a grófné arra a napra, mikor férjével és velem a Champs-Elysées-n sétálva, önnek figyelmét a huszadik szám alatt egy palota vonta magára, a melyet éppen akkor végezték be? ezelőtt néhány hóval volt.

Lionette. Igen.

Nourvady. Ön csudálkozott e palota külső eleganciáján. Ez elég volt arra, mikép ne akarjam, hogy férfi lakjék abban: egy másik alkalommal arra jártában ön egy gépies pillantást vetve ez oldalra, az ablakban levő tulajdonos azt hihette volna, hogy a szép De Hun grófné őt nézte. Megvettem e házat és bebútoroztattam, oly ízléssel, a minő csak lehetséges. Ha egy év, két év, tíz év, ha — holnap, a körülmények oda kényszerítenek önt, hogy e hotelt, ahol most vagyunk eladja — emlékezzék e Champs-Elysées-i palotára, a

melyben senki sem lakott. A kocsik a szímben, a lovak az istállókban, a szolgák az előszobákban parancsára várakoznak. A kis ajtó, melyet e kulcs nyit meg, csak az ön számára van. (Egy kis kulcsot mutat.) Könnyen rá ismerhet ez ajtóra, nevének kezdő betűje rajta van. A hogy ön küszöbét átlépi, fáradnia sem kell a többi ajtó kinyitásán, minden ajtó nyitva lesz azon úton, a mely lakosztályába vezet. A salonban egy arab szekrény van, csodás kiállítással, a szekrényben egy millió aranyban, egyedül az ön számára veretve; *szűz* arany ez, a milyennek lenni kell annak, a mely méltó, hogy kis kezei megérintsék. Bátran bele markolhat e szekrénybe, ha kiürül, magától megtelik újból, titkos rejteke van. Azon okirat, mely önnek tulajdoni jogát tanúsítja a palotához, a salon egyik bútorában van. Ha törvényes birtokosa akar lenni, csak alá kell írnia. Szükséges-e hozzá tennem, hogy mindezért ön senkinek semmivel nem tartozik; hogy teljesen szabad, úrnője marad akaratának. Holnap e lakban fogom tölteni a napot, meggyőződni akarván a felől, hogy minden kész-e az ön elfogadására, s nem fogok többé megjelenni, míg ön maga nem mondja nekem, hogy visszatérjek vagy maradjak.

(Lionette megragadja a kulcsot, a melyet Nour-

vady beszédközben az asztalra tett, felkel s kidobja az ablakon, ezután Nourvady előtt elhalad.)

Nourvady. (Míg Lionette előtt elhalad.) Ez ablak a kertbe nyílik grófné, és nem az utcára. Egy kertben a kulcs megelhető. (Köszön és távozik, hogy elmenjen.)

Lionette. (Halkan.) A szemtelen.

E hatásteljes színművet Dumas a *Croizette* kisaszszony számára írta, ki sok tekintetben Bernhardt Szárát felülmúlja s legerősebb vetélytársa; *Croizette* kisaszszony szerepét mint a *Figaro* egy másik műítésze (un monsieur de l'orchestre) írja, elejétől végig teljesen betölti, s a többi szereplőket majdnem kioltja.

Paris öszses lapjai, a nagyok úgy mint a kicsinyek már százszor elmondták, hogy Dumas Sándor e három felvonásos színművét hat nap alatt írta 24-dik szeptembertől 1-ső októberig, Salneuve kastélyában, Montargis mellett.

Hozzá teszem, hogy Dumas szokása szerint a lap mind a két oldalát beírja; az ötvenhat lap az ő nagy kék papirosán, pontos mértékét adja ki darabjainak. 20 lap az első, 20 lap a második, és 17 a harmadik felvonásra, — a közönség tudni fogja ezen étlap (*menu*)

után, hogy milyen nevezetes epizódját képezi irodalmi történetünknek.

Kevéssel az első előadás előtt Dumas egy barátjához volt ebédre híva, a házi aszszony egyik szellemes vendégét mutatja be Dumas-nak, ki rajongva halmozza el dicséretekkkel.

— Be kelljen-e vallanom — mondja bevégzésül a vendég — hogy melyik darabja önnek az. mely mindegyik felett áll?

— Melyik?

— *Les filles le marbre* (a márvány leányok.)

— Én is azt hiszem, felelé Dumas.

Váljon a szellemes vendég a mai előadás után nem változtatta-e meg véleményét? Kérdi a Figaro kritikusa; s kritikáját így végzi:

„Ez nem az én dolgom; de lehetetlen, hogy ne beszéljek arról az irtózatos lármáról, arról a leírhatatlan zsidolygásról, midőn *Fabvre* kijött és megnevezte az író, a terem két részre oszlott, az egyik fél tapsolt *grand merne*, a másik füttyült, ordított, s kalapjait felemelve rázta; a jeles művész egész hidegvérrel állt a vihar előtt, végre sikerült neki a *Dumas* nevet kimondani.

Vége, a közönség kitombolván magát, a

szereplőket szünni nem akaró tapsok s ovációk közt háromszor hívta ki.“

A bagdadi hercegnő nem lépett még le a francia színpadról, taps vihar és fütty zápor között folytatja szereplését, s mint egy lap igen elmésen jegyzi meg: *láttam egy embert, ki könybe lábbadt szemekkel füttyült.*

Nálunk legközelebről fog fellépni, Gámán Zsiga barátom sikerült fordításában. Fog-e tetszeni vagy nem?

Vederemo!

SZÉKESFEHÉRVÁRI
LEVELEK
(SÁMI LÁSZLÓNAK.)

ESIK az eső, — záporrá válik, s hull irgalmatlanul; — én guggolok a nagybányai magyar királyi posta-kocsiban; — a kocsisnak gubájáról csorog a víz, s kalapja csatorna, — nincsen kedve a sípját fűjni, inkább kitér az érczkövekkel rakott kocsiknak. Nagy ideje annak, hogy így tart ez az idő nálunk; rothad a világ.

Nagy vajúdasok közt megérkeztem Szatmárra, — kimerültén, elfáradva, — bántam, miért nem jöttem gyalog, — bizonyára nem lettem volna úgy megrázva; — kár, hogy ezek a királyi postakocsik nem voltak feltalálva a középkorban, Labardemaunt és Torquemada nagy sikerrel alkalmazhatták volna az *inquisitió* vallatásainál.

Végre a coupéban ültem, s mellettem egy zsidó úrfi. Fogadom *Móricának* hívják, mert

olyan *báróstul* nézett ki. Nagy konfidenciával megszólított *németül*, azt feleltem: *nix deutsch*, arra aztán békében hagyott, alkalmassint nem talált méltónak vesztegetni rám a szép szót, ki még a némethez sem konyít.

A debreczeni indóháznál várt a fiam, s együttesen egy *második osztályú jövet menet* jegyet váltók Székesfehérvárra; — gazdálkodom a „*Magyar Polgár*“-nak. — szép a takarékoság!

Pestre érkeztem, az eső szakadatlanul vert, a sok a *jóból* is megárt, engem tönkretett az áldás, nem tudom, mikor épülök ki.

Két napot időztem Pesten, s végre itt vagyok.

I.

Székesfehérvár, 1870. június hó.

Papp Miklós barátom akarata szerint, küldök a Polgárnak tudósításokat a székesfehérvári kiállításról s *egyebekről*; — ez az első levél szolgáljon — mint apáink írták: „*előljáró beszéd*“ gyanánt.

Az első nagy teljes világtárlaton jelen voltam, kezdetétől fogva majdnem a végéig; az időben Londonban volt felütve emigráns-sátorom, s legolcsóbb multság lévén a tárlatjárás, nap hosszát olt töltöttem.

A *kristály-palota* Paxton geniejének

szüleménye, a világot töltő el hírével: a szélrózsa minden irányából ömlött a nép bámulására; — az eszme még új volt; *üvegből* és *vasból* építeni egy szörnyeteget, mely óriásibb minden cathedrale, dóm- és basilikánál egyházat építeni az iparnak, művészetnek, templomot az előhaladásnak, összpontosítani az emberiség szorgalmának, előterek részének, lángelméjének műveit, elhozni Maroccoból a bőrt, s odaállítani a Delacroix képe mellé, Sheffieldből a beretvát, bicskát, ollót, tűt, szóval a nemes acél művet, a *Ko-hi-noor* mellé, mely drágaságában vakítólag fénylik, gazdagságában pompásan ragyog, de nincsen hasznára senkinek, holott a sheheldi gyártmányok hasznát veszi Viktoria királynő, s a rothadt fókahussal táplálkozó savas halzsírt ivó eszkimónő egyaránt, a golkondai gyémántot a szigetek *guanója* mellé, a taneszközt az öldöklő fegyver mellé, a carrarai márványból faragott szobrot a japáni monstrum isten mellé, az indiai hímzést az udvarhelyi székelyvászon mellé.

Az első londoni világkiállítás, az emberiség nagy nyert csatája volt, melyben a világgosság győzedelmeskedett a sötétség felett.

Egy kertészlegény agyában fogamzott meg az eszme, *üvegből es vasból*: „*erigere monumentum.*“

Lord nem tudom hogy hívják, (még lehet tán herceg volt, de hiszen nevére úgy sincs szükségünk, ott van a *Paxtoné*, és az engem teljesen kielégít) — egy növénye túl-nőtte a tenyészházat; vagy megcsonkítani a ritka növényt, vagy új házat építeni, lón a feladat, a nagy úr a biblia szavai szerint cselekvők. mondván vala: „*építsünk uram házat.*“ Összegyűltek tehát az írástudó építészek, s készítenek nagy költséges terveket, a melyeknek láttára minden kedve elmúlt a nagy úrnak az építéstől, s a ritka növény felett ki-mondó a halálos ítéletet.

Ekkor előállt *József*, a kertészlegény, s azt mondja:

— Mylord, grácia fejemnek! s fejemmel a ritka burjánnak, csinálók én házat a plántának, nőhet abban kedve szerint, s nem is fog az sokba kerülni.

Azzal kivett a zsebéből egy összerücskölt papírdarabot, s átadta mylordnak a tervet. — A terv tökéletes volt, a virágház a szerint fölépült, — s szülte később a „*Kristály-palotát.*“ — A kertészlegényből *baronet* lón, *sir S. Paxton* a lordok házának tagja, s épen olyan veres bársony hermelin palástot visel, mint hajdani gazdája, csakhogy az övé új, amazé meg kopott; ő kezdte, a „*mylord*“ tán végzi a *genealógiát.*

Erre egy adoma jut eszembe.

Tudjuk, hogy az öreg Dumas Sándor *mulat* volt; — vannak emberek, nagyon unalmas fráterek, kik folyvást, szüntelen, szakadatlanul kérdezősködnek, minden szavuk után egy kérdőjel van, — igazi eleven kétlábú tollatlan? — Nekem is van egy ilyen „*signum interrogatonis*“ ismerősöm, s szerencsétlenségemre közel lakik hozzám, — sohasem kérdez egy szuszra kevesebbet harminczkettőnél, — ez a rendes száma; még az a jó, hogy nem vár feleletre, hanem folyvást mondja ö maga. mint a gyöngytyúk, mikor esőt érez, s vizsgálóbíráskodása alatt én gondolkodhatom egyébről. — Egy ilyen *muszafír* azt kérdi egyszer Dumástul:

— Kegyed *mulat*, úgy-e?

— Az vagyok.

— Nemde, az édes atyja *szerecsen* volt?

— Az.

— S a fia?

— *Quarteron*: nagyapám meg *majom* volt, — s így az én családom ott kezdődik, ahol az öné végződik.

Napóleonba, — kit keresztapja: Hugo Viktor „*kis Napoleon*“ -nak nevezett, — hatalmának fényében ragyogott; az *államcsíny* si-

került, a boulevardokon eltapodták a polgárvért, a Salandreuse házáról eltüntették az ágyúgolyók helyét. — Morny, Persigny, Saint Arnaud *et consortes* adósságai ki voltak fizetve. Sibour érsek megkoronázta a Notre-Dame-ban; Theba-Montijo Eugenia császárné lett, mint II. Katalin egykor; s a deportáltak kapáltak Cayenneben a vaniliafák töveit.

„*A császárság a béke*“ s feltették „*az épület koronáját*“: Parisban világkiállítás rendeztetett, — s mint ő felsége monda: „*nagy műve a békének!*“ . . . láttuk aztán azt a békét *Sebastopol-nál, Magenta-nál. Solferino-nál, Cochén-Chiná-ban, Mexikó-ban,* — s végre feltette az „*épület koronáját*“ *Sedánnál.*

...Midőn Stuart Máriát a vesztőhelyre vitték, a hóhérbárd a tőkéhez volt támasztva, a bakó a bárd után nyúlt, a szegény asszony elkiáltá magát:

— *Uram! ne nyúljon a bárdhoz!* — és a kérlelhetetlen ember levágta a nyakát; Erzsébet akarata teljesült.

A császárság hanyatlása a párisi világtárlat végével kezdődött. — Az előhaladás *légyottot* adott a civilizationak Parisban; eljötték az emberi ész, az ipar, a művészet, a kereskedelem, a földművelés, az állattenyésztés, a tengerészet, a tudomány és tanítás, a

szorgalom, kitartás, türelem, és az új találmányok *munkásai* szóval *emberek* — *homines*, — gondolkodó fők, teremtő szellemek, olyanok, kik nyomokat hagynak maguk után, kik csatákat vívnak a béke mezején, s babérokat aratnak a tudomány, művészet és ipar versenyterén.

A világosság ellene a sötétségnek, a gondolat magasba szárnyal s szüli a tudományt, a tudomány ikertestvér a szabadsággal, a szabadság testvériség, s a testvériség: a *béke*.

Az emberi törekvést, előhaladást, nem lehet sem álnoksággal, sem hazugsággal tartani, — a gondolat utat tör magának, s a kor eszméje nem ismer gátat, s ha visszatartják: rombol, dül, túlrad és keresztülcsap rajta, — ott van 1793 Marattal, Pere Duchennel, és Babeuflfel, — ott van a *Commune* Raoul Grigotval, a *petroleuses-ke*l s a kölcsönös *mészárlásokkal*.

A világtárlat, mint a császár monda: „*Grande oeuvre de la paix!*“ — *nagy műve a békének!*“ — de hát mit keresett a *béke* ott a császárságban? — Azt, hogy *elítélte*.

— *Uram! ne nyúljon a bárdhoz!*

Londonban és Párisban mindkét világtárlat, — kivált az utolsó párisi — nagyon

sikerült, és e sikernek legfőbb oka az, hogy London Paristól és viszont Paris Londontól csak 10—14 órányi távolságra van, s e két világváros önti a látogatókat.

Aztán — a mi „világi“ a b b a csakis e két városnak szabad bele fogni, — egyiknek nagysága, roppant gazdagsága, kifejlett ipara, — a másiknak hírneve, szelleme, páratlansága, egy szóval az, hogy hát „*Paris*.“

Erőlködtek, vajúdtak Bécsben is valami ilyenfélét létrehozni, s a vége lőn: egy nagy fiaszkó; meg — a hogy Ausztria-Magyarországon minden végződni szokott — nagy *krach* és *deficit*.

„*Ausztria-Magyarország!*“ . . . olyan az, mint a Horváth Boldizsár attilája, *quicker*, de zsinór van rajta.

A részleges nemzeti kiállításokat, mint volt a lyoni, flórenczi, nálunk a kecskeméti, szegedi, s most a székesfehérvári, nagyon helyes és czélszerűnek találom; — a nemzet láthatja benne művészetét, iparát, terményeit, állatait, meggyőződhetik azok előnyéről és hátrányáról és okulhat belőlük.

II.

Amint a kiállítás kertjébe léptem, nevet hallom kiáltani, oda nézek, s látom *Zichy*

Jenőt, a kiállítás elnökét, mi több — terem-
tőjét s élető lelkét.

— *Hozott isten!* — monda, élém nyújtva
kezeit, — szíves barátsággal fogadott.

Olyan szívesen vendéget fogadni, mint a
magyar ember, nem tud senki más a világon.
E szóban: „*hozott isten!*“ — melyet a ma-
gyaron kívül egy nemzet sem használ, — már
benne van a vendégszeretet *netovábbja*; az
emberi fogalom legfelsőbb lénye, a teremtő, a
mindenható, az örökkévalóság, az önmagában
minden, nem *küldi*, hanem *hozza* a vendéget,
nem *delegál*, hanem személyesen *präsentál*.

— Én most nagyon el vagyok foglalva,
— mondá Zichy — s nem mutathatom meg
neked személyesen a kiállítást, hanem adok
melléd valakit, aki kalauzoljon.

Egy írnokat rendelte mellém, s elkezdtem
a *szemlét*.

Nagy előnye egy csatát vivő tömegnek,
ha a *terepet* ismeri, — minden tekintetben
sikeresebben működhetik; — én is megkísér-
tem — amennyiben tőlem telik — olvasóimat
a helyszínével megismertetni.

A székesfehérvári országos kiállítás helyi-
sége, a vasúti állomás és a város közt fek-
szik, — az indóháztól csakis egy széles út vá-

örvendett, s hogy érdekessé tegyem magam előtt, jól ismervén a *nátiót*, azt kérdém tőle:

— Hát milyen itt a *pálinka*?

— Sokkal gyengébb, mint nálunk, — felelé némi aggodalommal.

A kávéházon túl a jury-pavillon, mellette Weber étkező termei. Az út, fák, bokrok és rózsák közt vezet a kiállítás helyiségébe. A bemenettel átellenben vannak az irodák, jobbra a posta és távírda, — a főépületből kifolyólag a melléképületek, dúsan megrakva jól gyártott művekkel, — aztán az állat-tárlat nyitott színei, végre a géphelyiségek.

Ez halvány ködképe az országos kiállítás helyszínének, madártárlatból nézve.

Ha olvasóm e levelekből *tanulni* akar: kérem ne olvassa tovább; nem tudok én annyit, hogy másokat oktassak; — ezek egyszerűen csevegések a tárlat keretében, minden rendszer nélkül, — vezetem önöket úgy, a mint én bebarangolám, — s csakis Hugo Viktor e szavait tartom szem előtt: „*az olvasó mindent megbocsát az Írónak, csakis azt nem, ha untatja.*“

Kérem ne ásítsanak, — ha tehetik!

Gróf Zichy Jenő egész önérzettel mondhatta el Fehérmegye közgyűlésén, egy indítvány tételkor, hogy: „*a kiállítás teljesen si-*

kerültnek mondható, mert az a szó teljes értelmében hű tükre mindannak, a mit hazánk, részben nyers termékekben bír, — részben pedig előtünteti, mit képes hazai iparunk előállítani oly czikkeken, melyekért évenként több száz millió szivárog a külföldre.“

A tárlat valóban teljesen és tökéletesen sikerült; — a magyar ipar ott van, létezik, látszik és kézzel fogható, — csak folytatni, fejleszteni, tökéletesíteni s kivált *olcsóbbítani* kell, s nem leszünk többé — *kolóniája Bécsnek*.

Az állatkiállítások pompásak voltak, kivált a szarvasmarha-kiállítás. — A géptárlat oly nagyszerű, hogy bárhol is számot tenne.

És mindez egy oly helyen van, hol ezelőtt néhány hónappal még az állam ménlovai nyerítettek az istállóknban, békák kurutyoltak a mocsároknban, s csikásztak a posványokknban.

Az istállók műtermekké, a mocsárok díszes kertté, s csoda-gépek tárlatává változtak.

E varázst gróf Zichy Jenő *teremte*, az ő vasakaratóval, az ő örökmozdony fáradhatlanságával, — erős hittel, meggyőződéssel, hogy törekvése ténynyé váland.

A *fény* ma előttünk áll teljes sikerben, ékesen szólólag hirdetve teremtőjének érdemét.

A magyarnak több hibái közt két utálatos hibája, hogy ne mondjam: *bűne* van.

A kaján *irigység*, s a piszkos *gyanúsítás*.

Mind a kettővel kedveskednek sokan Zichynek.

Ezüst tálczán hozzák a piszkos gyanúsítást, s illatos rózsaszín borítékban a czudar irigységet.

Ezek ellen csak is a *megvetés* használ.

Ajánlottam is már neki.

Amint a folyosóra beléptem, a falon paraszt abroszokat, kendőket, párnahéjakat láttam e felirattal: „*Gróf Teleky Miksának, Kendi-Lónáról. Erdélyben.*“

Megvallom, az „y“ nem esett jól, de jól esett látnom nevét annak a derék jó asszonynak, annak a páratlan jó anyának, ki gyermekei mellett az én édes jó beteg anyámat is ápolta; — hányszor ültem vendégszerető asztaluknál, mely ugyanezen abroszokkal volt betérítve, s szolgáltak azok a tündérszép leányok, kik szeretik bennem a rokont és becsülik az embert; — aludtam édes álmokat ugyané párnahéjakon, álmodtam rajtok a száműzetés kínos egyedüliségét, az elhagyatottság hidegét, s felébredtem a rokonság, a családi élet melegségében. Üdvözöltem családom ne-

vét, s azokat, kik szeretnek, s kiket én is szí-
vemből szeretek, *Ave mei!*

A folyosó fala székely szövetekkel van borítva. Otthon éreztem magam a *pátriában* — s a köröndi taplógyártmány? . . . képze-
lődésemben megütötte orromot a *haricska-pu-
liszka* szaga. Mégis van az embernek egy *kis
jdru* hazája, *falum tornya* létezik, olyan víz
mint *nálunk* nincs több a világon, — nem mese,
— s ott kívánjuk *sírunkat*, ahol *bölcsönket*
ringaták. . .

És most — ha olvasóimnak is úgy tet-
szik, — nézzük át futólag az egész kiállítást
mi minden szép és érdekes dolog van ott fel-
halmozva, s ha valami különösebben megra-
gadta figyelmünket, majd arról mondjunk még
egyetmást *utolján*.*

III.

Ez a székesfehérvári országos mű-, ipar-,
termény és állatkiállítás sovány vázлата, dió
héjba szorítva, s meglehetősen szárazon és unal-
masan előadva; — de kénytelen voltam czik
keimet a tárgyhoz mértén írni, ritka mester-

* A kiállítás részletes leírása, nagyobb terjedelme- és
olvasmányának kevésbé érdekes volta miatt, a gyűjteménybe
nem vétetett fel.

embernek van meg zsenije, hogy felváltva vegyítse: „*utile et dulci.*“

Ha a kiállítók közül többen bírnának azzal az ábrándos költészettel, mint *Grebe* szabó Kolozsvárról, nekem is könnyebb lett volna felszárnyalni a magasba . . . „*Ábrándfrakk, Grebétül*“ ... Jól hangzik, s költészetre buzdít. A mai prózai és materialisticus világban fehér holló már az olyan borbélylegény, a ki holdvilágos éjjel, gitárral kezében, *Dulcinea* ablaka alatt, mélabúsan zengedezze *barricad* hangon: „*Én vagyok egy hű szerelő, kit a fátum megpróbált. De nem bánom, mert ez által szerető szívem próbált . . .*“

Ritka az a szabó, a ki ábrándot, költészetet *melegjén* műveiben, s mint Pygmaleon: lelket leheljen a *Galathea-ánkkba*.

A forradalom előtt egy barátom felment Bécsbe, s találkozik az utcán Gunckel szabóval, a *nagy Gunckellel*; a viszontlátás örömét élvezik mind a ketten.

— Mikor jött fel a gróf? — kérdi Gunckel a *jó kundschafttól*.

— Tegnap; — lőn a felelet.

— Lesz szüksége ruhákra?

— Igen, egy rendbeli vadász és egy reggeli salon öltözetre.

— És egy frakkra, — nemde, egy frakkra?

— Az nem kell, — van két új frakkom.

— Gróf úr! ha istent ismer: csináltasson egy frakkot magának! — inkább ingyen csinálom, — de a gróf úr természetére okvetlenül szükségem van. Méltóságod alakja lebegett szüntelen képzeletem előtt, álmodám, új mértéket véve páratlan növéseire, — erre a kidomborodott mellre, erre a karcsú derékra, ezekre a kiálló csípőkre, — ah! . . .

— De hát miért?

— Hát, — persze, tegnap jött, nem tudhatja ... itt volt kérem Liszt, hangversenyezett, jelen voltam mindegyiken, elragadott, elbűvölt, és én — *inspirálva vagyok*; ki kell hogy törjön belőlem, mint a vulkánból a láva. Termete után sóvárogtam, epedtem, hogy egy remek művel gazdagítsam a világot s teremtsék egy frakkot, a gróf úr számára, mely maradandó emlék legyen.

Grébe a Gunckel tanítványa *éljen az ábránd-frakk!*

Leggyengébben van képviselve a kiállításon a festészet és a szobrászat. Kép kevés, szobor majdnem semmi, — s ha Mészöly Géza ki nem állít vagy húsz képet, az egész igen

jelentéktelen lett volna. A hivatalos katalógusban, az e csoportban kiállított tárgyak száma csak 194. Majdnem nevetséges kicsiny szám!

Bámulatos, hogy a Munkácsy, Zichy, Madarász, Ligeti, Dux, Tötz, Wagner, Vastagh, Székely, Telepi, Thán, Benczúr hazájában, épen e szakma csak is annyiban létezik a kiállításon, mennyiben az országos képzőművészeti társulat szíveskedett tulajdonát itt kiállítani.

Gyönyörű az, midőn a lapokban szemrehányásokat tesznek külföldön élő művészeinknek, hogy miért nem laknak itt benn a hazában; — éhhalálra akarják őket kárhoztatni?

„*Veritatem regi bus!*“ — mondja egy híres családi devise, — *igazai a királyoknak*, de igazat a népnek, a nemzetnek is.

Altalánosságban a magyarban igen kevés a művészi érzék; egyesek mint *művészek* jelesek, kitűnők, — mint pártoló, mint műértő közönség — *zérus*.

Az arisztokracia — kevés kivétellel — az *eleven* képeket pártolja, gázvilágításnál a deszkákon, a váczi és úri utcza járdáin, meg a korzón; — a főpapság — levonva egy-egy oltár fölébe állítandó nyomorék, lapos szent képet, — nem rendel majd semmit; — a plutocrazia — mely elvégre is csak néhány meg

gazdagodott zsidó bankárból áll, — legfeljebb ősi *új* czímerét festeti, — vagy a *mamelét*, keztyűs kézzel, vastag arany lánczczal, kipitykézve gyűrűkkel, karpereczekkel, kiteremtéztve nyakékkal, gyémántos fülbevalókkal, felbóbitázva brilliántos diadémmel, mely „*majd úgy khinézi magát, mint egy khorona*“, — *moire antique* solferino-szín uszályos finom selyem ruhában, veresre arannyal hímzett indiai shawllal, mely úgy csüng le kövér libára hízott vállairól mint a *khirályné* hermelin palástja. Ez aztán remekmű, olajban s — eczetben!

A középosztály? . . a falusinak *pingált* Horváth Boldizsár olyan paragrafusokat, hogy mindent szürkén lát tőle; — a városinak olyan *czifra képet* mutat az adókönyv, hogy maga is *elképed* tőle — van abban fejedelmi adó, személyes kereseti adó, házadó, házostályadó, házbér jövedelmi adó, földadó, községi adó, közmunkaváltsági adó, fogyasztási adó, örökösödési adó, fényűzési adó, fegyver adó, kutya adó, (hisz *kutya* az mindenik!) — válogathat és gyönyörködhetik benne.

Nekem egy időben *mániám* — magyarul hóbort, — tehát ha úgy tetszik: hóbortom volt a régészet, és erre vonatkozólag a festészet, rajz, fa és aczélmetszet; — nagyon kevés *munícióval* tizennyolcz esztendeig vadásztam

a bric a brac-bódékban, az ódondászok boltjaiban, az árverező termekben. Sokszor kis töltéssel nagy vadat lőttem; egy árverésen két Lucca Giordanot lőttem 15 francért, egy Paolit 5-ön, egy Riberat 200-on, nagy hajtások után, kedvező időben, — az olasz hadjáratok alatt, — jó pagonyban: egész Toscana, Nápoly, Milano, Sevilla, Lissabon, Oporto, Granada. — benedictinusi türelemmel, hangya szorgalommal, szép kis gyűjteményt halmoztam össze, s haza hoztam, — itt függnek Kolton a falakon, vagy elhelyezve kartonokban.

Sok látogatóhoz van szerencsém, házam az országút mellett fekszik, befordulnak hozzám, — de az egy Jókait, K. Papp Miklóst és a Teleki Miksáné családját kivéve, még senki nem vette magának azt a fáradtságot, hogy végig nézzen a falakon, vagy beleüsse orrát a kartonokba, — hanem olyan már akadt akárhány, a ki szememre hányta könynyelműségemet, hogy ilyen *haszontalanságokra* miért dobtam ki annyi drága pénzt.

Van egy *etrusk kancsóm*, cumai ásat, több ezer éves aranyozással, a legtisztább forma, a nápolyi múzeum meg akarta venni nagy áron, de nem adtam, elhoztam haza.

Egyszer egy *honatya* szerencsétet, meglátja a kancsót s azt mondja rá:

— Ilyeneket csinálnak Deésfalván, csak-hogy nem *aranyozzák* meg!

Nem mondtam, de gondoltam magamban ... *Marha!* —

Egy délután Mészöly Géza volt szíves végig vezetni a kiállításon; — érdekes, intelligens, elsőrangú festő, s a mi ma nagy ritkaság: *eredeti*; nem majmol senkit, nem dolgozik *pá trónnal*, nem ismeri a *chablont*, — mintája az élet és a természet — színezése szép, rajza correct, tájképein látszik a levegő, alakjai kidomborulnak, állatai állatok, kakasa kukorikol, s kotlója tördeli a szemeket csibéinek. — Külföldön képezte ki magát, — Bécsben, Münchenben, egész Németországban hírneve van.

A francia festészeti iskoláról s a reális-tákról beszélgettünk.

— Az ősszel én is megyek ki Párisba, — mondá.

— Hosszabb időre? — kérdem.

— Ott telepszem meg.

— De hát miért?

— Uram, *élni kell!*

— S itthon nem lehet?

— Nem!

..... *Miért nem laknak a magyar művészek i t t h o n ? !*

A hány ember, annyi szenvedély.

Herman Ottó köteteket ír a pókokról, — én egyet is utálok; — undorító czudar állat, alattomos, leskelődő, orgyilkos, elbújva, meghunyászkodva, álnok ravaszsággal lesi a legyet, mint kerül hálójába, s gyáva gazsággal szívja ki vérét, nem kockáztat semmit, lesből vadász.

Láttam olyan embert, a kinek gombgyűjteménye volt, — szobájának fala gombokkal volt kipitykézve, — pipa-, bicsak-, házi sapka-, fokos-, esernyő-, sétatálcza-, ostor-, fegyver-, töltény-, pecsét, póstabélyeg gyűjtemény: mind a természetben van.

Madarassy László kecskeméti királyi ügyész, régi bankó-gyűjteményt állított ki keretben;— gyűjteményében legérdekesebbek: *a hamis bankók*, — van köztük olyan, amelyet *írni-olvasni nem tudó juhászok készítettek*.

E hamisított bankóról kötetet lehetne írni; — az emberi törekvés, — a legyőzött nehézségek, — a pénz utáni vágy, — a tudatlanságnak küzdelme a tudással, — az akarat hatalma, — a csalás álarcza, — a szenvedély ereje, — a tudatlanság butasága, — a törvény lenézése, kockáztatása a becsületnek, — szabadságnak, — önelbizakodás és mások megvetése, — a rendőrség fitymálása, — mind, mind ez benne van ebben az egy bankóban!

Írástudatlan juhász, ott kinn a pusztán, a homokon, a haraszton, a gyepen, az ugaron, hamis bankót gyárt, forgalomba hozza, több embert lefőz, zsidókat gombol be. És ha ez az ember az igaz úton jár, ha tudata van: mi az a *becsület*? — tudomása: mi az *ember, polgár, hazafi*? — avval a zsenivel, mely vele született, ha képezik, mire vált volna?!
Sors bona nihil aliud!

Csak úgy véletlenül bukkantam be egy helyre.

Méhdongást hallok. . . ah, az én kedves szorgalmatos, jó kis szárnyas bogaraim; a méhek! — Ida hegy lakói, kik Jupitert táplálták; Hymett és Hybla bogarai, a zamatos fehér mézzel, — Ariste — a *pásztor*, fia Apollónak és Cyrene nymphának, ki először ápolt benneteket, s Virgil, ki megénekelte, (Georgicon IV. — itt vagytok ti is kedves kis művészek, s énekelve dolgoztok óriás szorgalommal!

„*Sic vos nonvobis
 Mellificatis apres. . .*“

Az *ember*, ez a nagy rabló és orgazda, benneteket is kifoszt és hogy nyalánk zsák-mányához jusson: halálra füstöl.

Ti egyedüli okadatolása a természetben s állatvilágban a monarchikus elvnek, király-
nés képtáraitokban, vetélytársai szorgalom,
munka és kitartásban a köztársasági hangya-
bolyoknak! . . .

Egy remek kaptáron ismeretes nevet ol-
vastam.

„Göndöcs Benedek pusztaszeri apát, békés-
gyulai lelkész.“

A név ismeretes, de a személy ismeret-
len előttem, csak is levélben volt szerencsém
vele érintkezni; én kértem, ő adott, s többet
mint a mennyit kértem, ellátott a legjobb,
legkitűnőbb fajta dohány és dinyemaggal, s
elküldte értelmes, tanulságos, s tapasztalatból
írt munkáit, én megköszöntem és ő újból
küldött.

Érdemesnek tartom — azoknak, a kik
nem ismerik, — néhány odavetett vonással
rajzolva bemutatni, hogy *ki* és *mi* ez a Gön-
dőcs Benedek? — ámbár neve a hírlapolvasók
előtt eléggé ismeretes lehet, mert sokol-
dalú tevékenysége, minduntalan feltűnőleg
nyilvánul.

Göndöcs Benedek a gazdaszat terén a
legkitűnőbb gyakorlati gazdák egyike, — bú-
zája, kukoriczája, dohányja, dinyéje, gyümölcsei,
dísznövényei, kertészete, méhészete, az Alföld

messze vidékén a legszebb, a leghíresebb. Résztvett a londoni, mindkét párisi, bécsi és valamennyi hazai kiállításon, s kiállított tárgyaival mindenütt nyert érmeket, dicsérő okleveleket; — ő maga is már több dohány-, termény-, gyümölcs és méhészeti kiállítást rendezett Békésmegyében, melyekre sajátjából tűzte ki a jutalmakat; — s hogy a nép is gyakorlatilag tanulhasson tőle, Gyulán, a plébánia földjén *mintagazdászatot*, s új-kigyósi tanyáján *mintaméhészetet* rendezett be, hol mindent megmutogatnak mindenkinek, bármely időszakban; s hosszabb ideig Kígyóson, a híres dohányt termelő községnek lévén lelkésze, közvetlen tapasztalata után, a leghasznavehetőbb. népies modorú könyvet irt a dohánytermeletről.

Jó hazafi és a legmagyarabb, legszabadelvűbb szellemű papok egyike.

Jótékonysága kifogyhatatlan, s oly nemeslelkű, hogy hozzáfolyamodót segély nélkül soha el nem bocsát. — Saját költségén több szegénysorsú, kitűnő tehetségű ifjút neveltetett ki, s légió azok száma, a kiket időn. kint segélyezni szokott. — Hazai közczélokra tett adakozásai ezerekre mennek.

Hat évi gyulai lelkészkedése óta, a megyei társadalmi élet és szellemi mozgalmak

központja, vezére lett, s köztudomású és elismert dolog, hog-y a mit kezdeményez, a minnek élére áll, az halad, fejlődik, virágzik és célzt ér minden.

Megalakította a *békésmegyei közművelődési egyletet*, melynek oly buzgó elnöke, hogy a hazai összes múzeumok főigazgatója, a lapokban Szerencset kívánt Békésmegyének, hogy a megye szellemi előhaladásának oly hathatós tényezőjét képező derék egyletnek, oly ügybuzgó, lelkes vezére van, — a mint arról személyes látogatásakor meggyőződött.

Megalakítá a *békés megyei múzeumot*, s annak százakat érő gyönyörű gyűjteményeket adott, s az ő folytonos buzgó működésének köszönhető, hogy az ország legelső, legtekinélyesebb archeológus szaktudósai úgy nyilatkoztak, hogy az egész országban, rangra nézve ötödik a gyulai múzeum.

Megalakítá a *békésmegyei okszerű méhészegyletet*, s annak is elnöke, — kormány segélyt eszközölt ki részére, s ezzel *vándor méh ész tanítási* intézményt, s egy oly állandó *egyleti minta-méhészetet* állított ki egy gyönyörű pavilonban, melynél szebb aligha van az országban.

Egy időben *ifjúsági ének és zene-, s zene-pártoló egyletet* alakított Gyulán, s annak szá-

zakat érő hangjegy-gyűjteményt és hangszereket ajándékozott; a gyulai polgári iskola, s a város éjjeli világításának szervezésében is a főérdem az övé.

Mint író is kitűnően szerepel. Elnöki beszédei a fen költ gondolkozás, a meleg hazaszeretet. a tárgyismeret és szónoki erőteljesség remek példányai, s irodalmunk ilyenmő legjelesebb termékei közt foglalnak helyet. Mint egyházi író a királyné, — neki felajánlott művéért, gyémántos gyűrűvel és köszönő levéllel tüntette ki.

Hogy híveinek s általán a népnek, télen át hasznos és mulattató, s főleg jó és olcsó olvasmánya legyen, „*Népbarát*“ című lapot alapított s elismerésre méltó ügyességgel szerkeszti, — ára három hónapra 30 krajczár, megjelenik hetenként egy nagy íven; — ebből kitűnik, hogy ránézve mily *nyereséges* a vállalat.

Elnöke a polgári körnek, a megyei igazoló-, és a statistikai választmánynak, a kath. iskolaszéknek, a kath. körnek, s az általa alapított közművelődési- és méhész-egyletnek, al-elnöke a megyei takarékpénztárnak, — s nemcsak hogy pusztán az „elnök“ czímet viseli, hanem csakugyan éltető lelke, fentartója

mindezen intézményeknek, — tiszteletbeli *diszciszmadia*, mint Jókai.

Híveinek nemcsak lelkésze, de barátja, tanácsadója, süti orvosa is, kiket még gyógyszerekkel is ellát; — s az a köztisztelet, és szeretet, mely nevéhez fűződik, mai világban szinte ritkaság,

Ez aztán pap — *sacerdos*, — ki híveinek él, — nem különíti el magát önérdékű elszigeteltségben, — vendégszerető házának kapuja tárva a szívesen látás, a barátság, a szűkölködés és a nyomor előtt; igazi jó pásztora nyájának, melyet keresztény szeretettel őriz és gondoz. Nem imádkozza le Krisztust a keresztfáról, de példáját követi !

Nem vagyok én *papfaló!* — Igaz, a *jezsovitát* utálom, gyűlölöm, papban úgy mint czivilben, bíbornoki kalap alatt vagy karddal az oldalán, ott fenn a felsőházban vagy a le-bujban egyaránt. Azt a meghunyászkodó, hasoncsúszó, tányérnyaló alattomos gögöt, — azt a kálvinista szerénykedő megjuhászkodást, vagy azt a pápista alamuszi jezsuitaságot, — az álarczot a hiten, a tettetést a dogmában, az álszenteskedést az oltár előtt, vagy künn az utcán, megvetem. — Én a proletarius Jézus hitét vallom s a Loyola tanát tagadom, —

az én egyházam Jeruzsálem mellett a Golgothán van, és nem Rómában a Capitoliumban. Tartuffe utálatos előttem, de Escobar undorítóbb.

... A kiállítás egyik nagyterméből egy csoport egyenlő ruházatú *kékbeli* ember jött ki, — asszonyaikkal párosán haladtak a kertben; — értelmes, jellemző, mintaszerű tanulmányfők és arcok, többnyire őszbe vegyült hajszakáll és bajuszszal, — szűkén testre szabott sötétkék magyar ruha, sűrűen gombozva, széies kari májú kalap, úgy a mint a Dunántúl viselik, — egyenesen, méltóságosan, majdnem katonásan léptetve haladtak, — látszott, hogy jó módú parasztgazdák s magyarok a javából; szemenszedett nép. — csak még Andalúziában van ilyen.

Olt a kíváncsiság, hogy *kik*, — azt tudtam, hogy *mik*. Egy nagyon rokonszenves arczu öreg embert megszólítok:

— Urambátyám! hova valók?

Reám nézett; — láttam szemeiből, hogy azt gondolja: tán te vagy nekem bátyám, — s láttam azt is, hogy kitalálta, hogy emberiségből bátyázom.

— Mi, uram, szent-gáliak vagyunk.

— A kiállítást jöttek megtekinteni? — kérdém.

— Igen uram, — elhozott bennünket egy csomóban a nagytiszteletű esperest úr.

— Hát hogyan tetszik.

— Mán mint a kiállítás?

— Igen.

— Tetszeni tetszik. — Csuda dolog ez uram! — de úgy el vagyok én bódulva ettől a sok széptől és jótól, hogy egy summában nem tudok számot adni róla; — ha kocsira gondolok, uram! cséplőgépet látok, s úgy öszszevissza fut minden a fejemben, mint a megriasztott birkanyáj, — látom a nyáját, de nem látom a birkát.

— Messze van ide Szent-Gál?

— Csak itt ne, a szomszédban.

— Hát el kell még jönni s részletesebben megnézni.

— Úgy is lesz az uram! — máma nem is annyiban nézni jöttünk mi ide mint inkább énekelni.

— Énekelni? — kérdem bámulva.

Igen uram! a méltóságos Zichy Jenő gróf hitta meg a szent-gáli dalárokat, egész készséggel jöttünk, eldanolni egy pár éneket; tesék velünk jönni, mindjárt rákezdjük.

Követtem a jó urambátyámat. A jury-pavillonban gyűltek össze, egy nagy asztal körül nagyobbára mind öszbevegyült nép, egy

középkorú, rokonszenves arcú, szakállas, fekete atillába öltözött férfiú vezényelte őket. mértéket ütve s *prim* hangot énekelve. A „Szózat”-on kezdték, s ebből átmentek a „*Marseillaise*”-be, s énekeltek olyan lelkesedéssel, mint mikor a *nagy napokon* Bellevilleből, Mont-Martreből, Butchomontól leszáll a *fanburg*, s mint rohanó, kiáradt hegyipatak, beomlik a *boulevardokba*, a forradalom c nagy folyójába.

— Urambátyám, ki az az úr, a ki kigyelme-
teteket vezényli?

— Az, kérem, a mi nagytiszteletű es-
perest urunk.

— Mind reformátusok önök?

— Nem uram, sok a pópista is köztünk,
de nálunk abban nincs különbség.

Bemutattam magam az esperesnek, he-
begtem neki egy pár elismerő szót. Kérdezte,
mi dalra vágyom.

— Később még egyszer a „*Marseillaise*”-t
kérném, ha szíves lenne.

Ismételték.

A távolból küldöm önnek tiszteletemet,
nagytiszteletű *Csonka Fercncz* esperest úr!

nss av

Szerintem a kiállítás „*fortissimus vir*”-je:
Bánffy Adám.

Értsük meg egymást; — nem azt akarom

én ezzel mondani, hogy Bánffy Ádám ott áll egyedül, mint a hold, a csillagok sokaságában, s ragyog, fénylik és nagyobb a többinél, de a *négy mesterségben művész*: faragó műasztalos, porcellánfestő, Pallisy-tál készítő majolikában és fazekas. Műveit nem gyártatja, hanem sajátkezűleg készíti, nem felosztott munkával dolgoztat, hanem egyénileg *operál*.

Mihelyt az egyéniség bizonyos magaslaton felül emelkedik, észrevéteti magát, s a mindennapiságot túlszárnyalja: kidugja az irigység kígyója odújából fejét, trillár fullánkos nyelvvel, s sziszegi a *rágalmat*.

„ *Calomnicz, il en resté toujours quelque chose!*“ Jezsuiták elve: *Rágalmaz, mindig marad valami belőle!*

Bánffy nem maga készíti műveit! ... az igaz; ott van Mezey János a híres *naturalista*, ő „*sonipcrdálja*“ az asztalosműveket, Lakatos Están a szomjas fazekas, ő készít mindent, még azokat is, a mik még nincsenek készen. *Hozzá kezd mindenhez, s nem végez be semmit!* ... s ott van a szemünk előtt vagy nyolcz darab *remekmű*.

Hibája, hogy ő egy személyben: műasztalos, porcellánfestő, tálkészítő, fazekas, kerítész, dinyész, méhész; — és ha még tudnák!.. de még jó, hogy nem tudják... megsúgom,

nem maradhat a begyemben, kikottyintom:
háziyúl tenyésztő.

És — *s ez főbüne . . .* nem tudom: megmondjam, ne mondjam? — találják ki? — adom százba, adom ezerbe hogy nem tudják!... *Báró!*

Nem tudom, igazán olyan nagy szégyen-e az asztalosokra, meg a fazekasokra nézve az, hogy Bánffy — *báró?! . . .*

Veress Ferencz Kolozsvárról; ez az ember is azon ritka emberek közé tartozik, kik méh természettel bírnak, bevonják magukat kaptáraikban, csinálják a képet, s gyűjtik a mézet, s keveset dongának; sok szorgalom, kevés henczegés. Én még Veressel sohasem quaterkáztam, soha nem is koczintottam. Soha vendéglőben nem láttam.

A kiállításon, mint a *photoceamique* feltalálója szerepelt és tündöklik; fényképeket porcellánra erősíteni, ebben áll a mesterség, melyet ő talált fel, s melyre egy néhány ezer forintot elköltött.

Ha valaki virító szép rózsákat akar látni, menjen Veresshez; ha nemes gyümölcsöt akar enni, menjen Veresshez; ha honi vagy külföldi ritka majorságot akar szerezni, akkor is menjen Veresshez; ha jól fényképeztetni

akarja magát, vagy övéit, ott van Veress, — ha télen a csikorgó hidegben egy sétát akar tenni, vagy nyáron a hőségben hűs árnyékban üdülni akar, nyitva van előtte a *Veress-kert*; s nyugodhat: *sub tegmine fagi!*

A miije van, nein zárja el; s szívesen osztja meg azt, mit költséggel, gonddal, szorgalommal gyűjtött össze; nekem minden rózsám tőle van, s mikor fizetni akartam, egy nagy kosár gyümölcscsel *quittolt ő*.

Magyarországon a *Fischer* név ugyanazonos a porcellánnal és a majolikával; a párisi világtárlaton a magyar osztályban az ilyen nemű tárgyak felett a *Fischer* név leven többnyire kiírva, azt hitték, hogy *Fischer* magyarul annyit tesz, mint majolika, vagy porcelhín.

A Jury-pavillonban Bánffy és Veress közt van Fischer Vilmosnak Kolozsvárról kirakata; Bánffy, Veress és Fischer ugyanazon teremben méltóan képviselik Kolozsvárit.

Fischer Vilmos a híres herendi porcellángyár alapítójának Fischer Mórnak fia, első volt, ki a porcellán-festészetet Erdélybe behozta, s úgyszólván egy iskolát alapított, melynek kiváló tagjai báró Bornemisza Albertné, br. Kemény Vilma, br. Wesselényi Béláné,

br. Bánffy Dezsőné, gr. Bethlen Vilma, Veér Dezsőné, Aubin Róza, Bánffy Ádám és Lázár Jenő.

Fischer Vilmosnak kolozsvári raktára egy kis múzeum; olyan tiszta modorban, olyan tökéletes kivittel dolgoztat, és pedig gyárilag, hogy bármelyik külföldi gyárral versenyezhet, olcsóságban pedig jóval felülmúlja a külföldieket.

Nekem is van egy eredeti, sajátosságos, páratlan asztali készletem; boldogult Schultz Ferenczcel, a korán elhunyt európai híű építészszel, a hunyadi vár restaurátorával szoros barátságban éltem, sokat voltam vele, s mindig művészetről beszélgettünk együtt, s többnyire festészetről és építészetről. Gyakran mondá:

— Kár, hogy nincsen eredeti, sajátosságos magyar architektúránk, s nekem mind azon jár az eszem, hogy találjuk fel egy valóságos magyar modort, s azt hiszem, hogy útban vagyok, kivált azóta, mióta a székely földet beutaztam.

— De honnan indul ki? — kérdém; sátor alatt táborozó nép valánk, s őshazánk architektúráját, mely nem is létezett, lóháton nem hozhatók ki, legfelebb sátor-házat, sátor

templomot, sátor-indóházat, sátor-posta- és táv-írda épületet építhet. Szent István olasz építésszel építtetett, a Hunyadiak külföldieket használtak, a középkorban a goth styl dominált, később a francia modorba fajult. Honnan veszi a mintát?

— A nép szelleméből, s a tudomány szabályából, s a harmóniából; nézze, Henszlmann egy gothikus romnak megméri ajtaját, ablaka helyeit, az épület nagyságát, üregeit, s az egész épületet úgy a mint volt összeállítja, épen úgy, mint Cuvier egy csontdarabból összeállítja a vízözön előtti állatnak csontvázait. Nekem elég egy székely paraszt kapujának faragványa, egy abrosznak himzete, egy tulipántól láda; s a díszlet meg van, s a díszletből kiindulva megkapom az architektúrát.

E sajátságos gondolat megmaradt agyamban és sokat gondolkoztam rajta. Egyszer mondom Fisch or Vilmosnak, csináljunk egy eredeti magyar asztali készletet, olyat a milyen még nem volt, olyat a mit mi ketten találtunk ki, ön adja tapasztalatát és tudományát, én adom az eszmét; a gondolat tetszett Fischernek, elmentem a szűrszabókhoz, a vásári munkát készítő szöcsökhöz, rajtot vettem készítményeikről, összetákolunk egy tulipántos. szegfűs, bazsarózsás állapotot, s a Schultz

Ferencz nyomán teremtették a magyar architektúrát.

Az újkori műfazekasságban Magyarország igen nevezetes különlegességeket mutat fel; — az ismert és híres porcellángyár Herenden, mely jelenleg Farkasházi Fischer Samu tulajdona, — ezelőtt atyja bírta, — feladatává tette minden régi porcellánt, bármely modorú és bármely eredetű legyen is, a csalódásig utánozni.

A legnagyobb elismerést érdemli e gyár, mert azon időben is, midőn a porcellán is csaknem minden jó és értékes tulajdont elvesztett, s midőn ezen iparág is csupán a megromlott divat ízléséhez alkalmazkodott, a herendi gyár folyvást a régi s igazán jó porcellánt gyártá és gyártja most is, a legnagyobb szorgalommal. A herendi gyárat a mostani tulajdonos atyja, Farkasházi Fischer Mór alapította 1839-ben. Széles ismeretköre és ügyessége, szorgalma mitől sem rettent vissza, s társainak — fiainak — iskolázása, kiképezése is gyorsan haladt, úgy, hogy most a legkitűnőbb porcellán-gyártmányok náluk készülnek.

A kiállításról kiállításra nyert fényes elismerések daczára, az 1873. évi bécsi világ-

kiállítás után, a gyár megszűnt dolgozni. Végre hosszas tapasztalatgyűjtés után sikerült Fischer Samunak, — kinek egy műbarát már nagy összeget ígért a gyárért, — a gyárat újra nemcsak mozgásba hozni, hanem rövid idő alatt a legnagyobb elismeréseket kiérdemelni: — s már az 1876-iki müncheni kiállításon érdem-éremmel lőn kitüntetve, s a bécsi művészeti és iparmúzeum a múlt évben díszokmánnyal tisztelte meg.

Gyárában 40—50 ember, 3 égető kemenchével és 6 duglya, 1 lómalom és 6 zúzda dolgozik; — gyártmányai leginkább kerestetnek és tetszenek a külföldön; minden múzeum, köztük a híres sévresi múzeum is, tett nála megrendeléseket és becsben tartja tárgyait. Gyűjteményében valóban kitűnő és gyönyörű műdarabok találhatók, — vázái domborművekkel, kiálló alakokkal, s kettősfalú edényei a legművésziesebb kidolgozással vannak előállítva, — máza rendkívül finom, — s gyártmányai a legkisebbtől a legnagyobbik gazdagon és igazi művészettel képviselik mindazt, a mit a porcellán ipar felmutatni képes.

A hazai művészet és ipar terén tett érdemeinek elismeréseid, a király által egy érdemjellel díszítették fel; s az öreg atya büszke és nyugodt, elégedett lehet, látván,

mint emelkedik megkezdett műve, a gyár, és mint virágzik mindinkább, a válságos idők daczára.

»Olyannak még a majolika és porcellán csoportban *Fisherek*, egyik Tatán, a másik Budapesten; mind ketten mesterek a *ceramique*-ban, mely már nálunk nem mesterség, hanem művészet.

Különösen a tatai olyan kályhákat állított ki, hogy az ember nem tudja szépségükön vagy olcsóságukon bámuljon-e inkább.

Végre — s tán ezen kellett volna kezdenem — *Zsolna)*. *Vilmos Pécsen*; Zsolnay úrról nem szólok semmit, hangosan beszélnek remek művei, csak arra kérem, elvenitse fel a régi magyar formákat, tálakban, kancsóokban és ibrikekben.

Egy nagy paraszt cseréptálon e felirat áll:

„1879. Készült. Én Kovács József készítetem az Szekes Fehér Vári Kiállításra.

Születtem 1829-ben ápri 18-adikán

Mező Túr

Tálas és Korsós.’

Brávó! Örvendek! — Azt tudjuk, mikor született, — megmondja ő maga; én meg-

mondom, mikor tartja a *névenapját*, *József* napján, márczius 19-én.

Nincsen szebb népviseleti ruhadarab a gubánál a czifrán kivarrott bundánál, meg az ékes szűrnél. *Bisothka István gubacsapó* Debreczenből olyan egy pár fürtös gubát állított ki, hogy akár a bolgár fejedelem megkoronáztathatná magát benne, s végig mehetne nagy kényesen rongy-országán; — a féreg sem terem benne, azt mondják: nem állja a szagát.

A kivarrott irha-bunda . . . rég meg. mondta már a bölcs közmondás, hogy: *mégis bunda a bundái* — télen meleg, nyárban hűs, és mindig *ház*; — ha hideg van befordítom, ha esik kifordítom, sem nem ázom, sem nem fázom, ha száraz idő leeresztem, ha pocsékos felfogom, — olyan az mint a német: *mindenre válik*; ágynak vetem, sátonak ütöm, tálnak használok, s még jó neki a zsír; — ilyet teremtett *Daday Pál* uram, Debreczenből, s vesztegeti száz forintért.

Ki képzelheti *Sobri Jóskát*, *Milfaitot*, *Pap Andort* czifra szűr nélkül, — *Violát* is mindig abban láttam, *Göndör Sándor* is olyanban jár, — bunyik az, ki futóbetyárnak vallja magát, s egyet visel, — mert csak az alól fehérük ki a patyolating isten igazában, s

csakis ahoz lapulhat édes melegséggel a menyecske; 6 a nagy Bakony tarka virága, Zala-, Veszprém, Somogy ékessége, — a ki jönni látja, előre tudhatja, hogy ember van alatta.

Nekem is volt hajdan ékes czifra szűröm: meg van ennek is a legendája, — most annak sajátja más alakban, a ki a „*Századok legendája*“-t költé.

Volt nekem egy jó czimborám, Csuzy Palinak hívták, békével nyugodjék csendesen az Úrban! — nagyon sokan ismertük s mindnyájan szerettük; — eljött egyszer hozzám látogatóba s letánczolt egy farsangot Kolozsvárit; — úgy látszott komoly „*tisztességes szándékkal*” jött, de a hal nem harapott; — naponta vendégünk volt, szülőim is nagyon megszerették s ő is viszonzá nekik.

Végre eljött a böjtnek fele, s a hal jegygyűrűt nyelt, és ő távozott. Gyakran ingerkedtem vele, hogy *kitették a szűrét*, mire ő változatlanul mindig azt felelte: *meglásd, majd elküldöm neked*.

Csomagot kapok a gyorskocsival, — kíváncsian bontom fel, hát egy olyan *czifra szűr*, amelyet még nem láttam szemeimmel, sőt képzelni is vakmerőség lett volna.

A szivárvány minden színe ezer vegyületben, mint virágmező, illatos réten úgy tar-

kázott rajta a színáramlat. A fehér abaposztó, melyen a hímzet volt helylyel-közzel, s ott is oak rejtélyesen mutatá magát; nagy kitáréjzott, berovátkolt halvány ezüst csatt rajta, melyről térdig érő nemzeti szín kettős sallang, mint szomorú kőrisfa ágai, csüngöttek alá, — fényesre csiszolt csihol ó-aczél hullott le róla, másik oldalt kis zacskó kovának, taplónak, rajta csokolózó fehér galambok voltak hímezve, mint misemondó pompás taláron, vakítólag borítá a díszítmény elől, — a mell helyén tenyéryi nagyságú kerek tükör, száz színü keretben, — négyszögü gallérján tulipánrózsa, nefelejts, violás szőnyegszerü csoportozat, a két ujjá vége bevarrva, vérveres, narancssárga, ultramarin kék posztóval ki-farkasfogazva, — a varrás helyei keresztöltésekkel czifrán beborítva, s a szegélyzet, mint virágfüzér, kerité az egészet körül; az ujjakon, a könyök helyén egyiken badar lovas betyárlegény, karikás ostorral. — másikán alvó kanász legény, fejét maczája ölébe hajtva.

Ilyen volt az *alkotmány*.

Hogyan, hogyan nem, már nem tudom, elég az hozzá, ezen *Hungaricum unicum* kikerült velem az emigratióba, s ágyamat terítém be vele. Minden látogatóm megbámulta, — különösen a nagy költőnek tetszett meg, — a

hányszor szerencsém volt hozzá, mindig figyelmesen megnézte, s gyakran megtapogatta.

Jerseyből való kiűzetésünk után, a „*szerűtlen száműzöttek*“ — mint Hugo Viktor monda — nagyobb részét Guerneseyben telepedtünk le. A nagy költő egy elhagyatott, lakatlan házat, — melyben állítólag lelkek jártak, s melyet azért senki sem lakott, — vásárolt meg, s elkezdte javítani, az ő egyedüli költői phantáziájával, azzal az utánozhatlan rajzismeretével, és csakhamar semmiből olyan műremeket alkotott, melyre csak is Ő képes; — a földszint készen volt, s a munkát sajátkezűleg, egy pár kontár munkással, az emeleten folytatta tovább.

Én az időben halászzal foglalkoztam, — lőfegyveremet is mindig magammal vittem, s ritkán jöttem úgy haza, hogy valami vízi vadat ne hozzak, — különösen vándormadár menetkor, midőn az elfáradt tollasok egész serege szokott a tengerből kiálló szírieken megpihenni.

Egy napon egy csomó *pluvier dercét* (magyar nevét nem tudom) lőttem. — Ez, egy libucz nagyságú, aranyos színsárga, szürke pettyezett madár, s nagyon jóízű, kivált nyáron süelve, szalonnába borítva. Meghívtam a „*Nyomorultak*“ íróját családjával együtt reg-

gelizni. Vígán lakmározunk, ott volt Ryberolles, a „Reform”, — később a „L’Homme“ szerkesztője, — akkor is Pyat Felixnek, egy lapunkban megjelent leveléért üzték ki Jerseyből, — Bonnet-Duverdier, kit ezelőtt pár évvel mint a párisi községtanács elnökét, Mac-Mahon megsértéséért ítélték el, — Vanuerie, ki lapjában a „Rappel“-ben tizenegy év óta minden isten adott nap az első vezércikket szokta írni, és többen e fajtából.

Vígán voltunk, az élcz szikrázott minden felől, s a nagy költő feltűnően és szokása ellenére beszédes volt.

— Teleki, mondani akarok önnek valamit, mit adjak magának azért a *magyar palástért*?

— Tán abban akarsz bevonulni Parisba? — van időd rá apám! ne siess a vásárral, értékesítheted addig tőkédet okosabban s ez holt tőke lenne, mely nem kamatoz — jegyzé meg tréfásan Charles, a fia.

— Lásd milyen egyszerű vagy gyermek, még fogalmad sincsen arról, ami abból lesz, s mikor látni fogod, rá fogsz bámulni, s azt mondod; soha sem hittem volna ezt a sátáni találékonyságot.

— Én tudom, mondá Ryberolles; nászruhának az *Adele* kisasszony számára, s ha

kegyes lesz megengedni, a fátyolt én adom, s — rám mutatva — ez a barbár hun, szagatja majd ragadozó körmeivel a citrom és narancsvirágokat.

— Nem vagyok vad lány, a *Tu-lu-lu* fajból, hogy ilyenben jelenjek meg a város házánál, *pars dev ant Monsieur le Maire*, aztán tudja, önre számítok, hiszen ez nyílt titok, s tudom, ön nem egyeznék bele, ismervén kitűnő jó ízlését.

— Na, mit adjak a köpenyegért?

— Semmit, igen lekötelez, ha elfogadja, én úgysem veszem semmi hasznát.

— Nem, azt már nem, — igen nagy ajándék!

— És egy kis emléket nem fogadna el tőlem, kivel annyi jót tett?! — mondtam némi nehezteléssel.

— Köszönöm, és viszem, de egy feltétel alatt: hozza el albumát, a benne levő képeknek én fogom a kereteit körül rajzolni.

— Nem nehéz feltétel! — mondtam örömmel.

— Ennek a *vadnak* több a szerencséje, mint az esze! megmenekszik attól a molyfészektől, megszökik hermelin palástjától, s kap érte Hugó polgártárstól egy csomó rajzot; — szólt közbe Ryberolles, kötekedő nevetéssel.

— Goromba egyéniség! — felelém mosolyogva.

— Pizkos személyiség! — felelé; nem is képzelik, milyen pizkosnak kell neki lenni, mikor mindig fürdik s örökösen mosdik, mert ha nem lenne pizkos, minek az a sok szappan, meg az a temérdek víz; látod a zsidó azt mondja: furcsa állat az ember! mindennap megmossa a kezét, néha az arcát, és a lábait soha. — Tanulhatnál ettől a skatulyából kivett dandytól.

Hugo Viktor szétbontatta a szűrt, s új darabokat hímeztetett hozzá. Kíváncsian kérdeztük a század legnagyobb írójától, mit akar belőle csinálni? — mindig azt felelte rá:

— Kíváncsiak úgy-e? — na, majd meglátják!

Jerseyben, s különösen Guerneseyben, a kilátással bíró házakban, a tetőzeten van egy padlásszoba, *loukout-nak* nevezik, — ezekből pompás kilátás nyílik a tengerre.

Hugo Viktor e szobát rendező be háló- és dolgozó szobájának; megkért bennünket, hogy amíg nem hí, ne menjünk fel, s csak nevének és leányának engedő meg e szobába a felmenetelt.

Vége egy délután mindnyájunkat felve-

zetett, — s nekünk elállt szemünkünk a látványtól.

Négyszögű alacsony szoba, oldalai kirakva régi tölgyfa faragványokkal, melyeket régi breton ládákról szedett le s rakott össze, csigaalakra esztergált tölgyfa oszlopok közé, — egy mélyedésben egy régi kovácsolt vaságy, túlságosan egyszerű ágyneművel, — az ágy mellett nagy tölgyfa asztal, megrakva irat halmazzal. — egy nagy vasas láda, milliomot érő kézirati művekkél, melyek még nem kerültek sajtó alá, s csak a jövő fogja tudni, milyen kincse rejlik ott az emberiségnek, — egy pár szék, egy faragványos falócza, egy hosszú író-, s egy nagy mosdó asztal. — A tetőzet olyan szép, olyan eredeti, olyan sajátos a milyet képzelni alig lehet. Kibámultunk rajta, s rá ismerénk, hogy a *magyar szúrból* készült.

IV.

Ideje volna tán már hazafelé gondolni, sok naponta egy kis szobáért öt forintot fizetni.

Schwartz Gyula barátomnál ebédeltem, Zichy Jenő kocsján kocsikáztam, a tárlatba *gratis* jegyem volt; — jó dolga van a *riporternek*, látják Fatiniczában, — a *discertio* is

valami, s rendesen magam szoktam szűrömet kitenni; nem szeretek olyan vendég lenni, kin örvendenek, mikor jön, s még jobban mikor elmegy.

A kiállítás *Háromsága*: — *Zichy, Pavnmek* és *Lederer*, nagy szívességgel viseltettek irántam, s nekik köszönöm, bogy ezen igénytelen sorokat írhatom, ha úgy tudtam volna tolmácsolni, mint ők magyarázták, mindenképen jobban sikerülnek.

Nagy multságom telt esténte, vonat érkezésekor az indóházhoz menni, találkozni ott jövő-menő ismerősökkel, barátokkal; pár percz alatt, két cseppetés közt, feleleveníteni múltak emlékeit; így találkoztam Jókai, Jókainéval, Helfyvel, volt nevelőmmel az öreg Táncsics Mihálylyal, Gerőffynéval, Istóczy Viktorral, Kauserral, s Türr Pistával.

Sikerült tárczaczikk-sorozatot lehetne írni e cím alatt: *Csevegések két cseppetés közt*.

Kezdeném Jókain; — irodalom és művészet; az *Esti lapoktól a Nagy tükörig*, félszázados *incarnatiója* a magyar irodalom történetének, történelem, romantika, tragoedia. dráma, comicum és burlesque, szónoklatok, felolvasások, pohárköszöntők; — *Dózsa György* és *Tallérosy Zebulon*, s mind az, mi e két szélsőség közt létezik a valóban és ábrándban; a

nyelvnek minden formájában, gyakran fönn a lángész magasságának sugárzó ragyogásában, s néha lenn a gyermekiesség gyarlóságában, lenne ebben minden, mint egy jó szakácskönyvben, csak *politikáról* egy szó sem. Végezném Türr Pistával, evvel a bámulatos bakával, ki kezdi mint János vitéz, a közlegény ségen, s mint hadnagy *légiót* alakít a *taliánoknak*, Bádenben ezredes lesz, s megszalasztja egy csatában a porosz herczeget, a mai *milliárdos* császárt; elfogatja magát Bukarestben, s az angol királyné kiváltja az osztrák-tatár fogságból egy levéllel; conspirál a cserkeszekkel, s ellátja őket fegyverekkel, meglövet magát Trepontinál s én mentem meg balkarját, ott van az *ezer* közt, s Nápoly kormányzója lesz, *serege* vagyok én huszonötöd magammal; mint Argilus király Tündér Ilonát, elveszi a Napoleon hűgát; Viktor Emanuel kedvencz segédtszije lesz, s mérik, melyiknek kettőjük közül hosszabb a bajusza, haza jön s épít csatornát, csinál propellert; most meg Amerikát akarja *kettévágni*.

Podgyászom be van pakolva; irományaim, jegyzeteim; egy katalógus, árjegyzék s rajz rendbe szedte, vasúti visszatérő jegyem lejárandóban; utazásaimban épen ellenkezője va-

gyök Ezopusnak, kinek terhe óránként fogyott, az enyém nőttön-nő, alig tudtam bőröndömet becsukni; Petőfinek a század *viselő*s volt; nekem a ládám *terhes*.

Még egy általános tekintetet vetek a tárlatra, s elbúcsúszom azoktól, kik olyan kész szívességgel oktattak, köszönöm Zichynek, Havraneknek és Tederernek.

A mint a kirakatok sorai közt haladok, ismerős alakra bukkanok; emberre asszonyával, kit nálunk mindenki ismer, *Benigni Samura*, nálunk úgy hívják, hogy *Balig Számi*.

Mint emeritus kolozsvári burgerek örvendünk e találkozáson.

— Hol jársz itt, Számi! hol még a madár is félve jár? — kérdém.

— Eljöttünk megnézni a kiállítást, Sándor bácsi! — felelé.

— Hova mentek?

— Reggelizni; tartson velünk, kolozsvári *keizerfleisch*-al s díjazott borral traktálom.

— Nem lesz az nekem káromra, menjünk.

Leültünk egy asztalhoz, szólt a banda, szép *csönd ösön* szörmentén; nem úgy mint nálunk nagy zajjal, lármával; csikóit a nyirettyű, de nem czikezákolt, mint az istennyila; a trombita sem harsogott pogányul, mint ítéletnek napján, meghúzták ott a hol kellett, s eresz-

tették módja szerént; csak is az ilyent lehet józanon meghallgatni, a mikor nem húzzák az embernek a fogát a nyirettyűvel; azt mondom én aztán muzsikának, mert ha folyton neki soványodik a cigány a *forténak*, ott sülyedhet a hol áll, mert ha nem tudja mikor kell csinálni a *lokheszt*, állatkínzás az, uram és nem muzsika!

Szép *csendesesen* húzták: *Maros vize folyik csendesesen!* mi meg szopogattuk a marosmentit szép csendesesen; nem bántott senki, s jó dolga volt a magyarnak.

Rég ideje olyan jó bort nem nyaltam.

Hova való kérdem?

— Kocsárdról a Maros mellett.

És a banda húzta: *Maros vize folyik csendesesen.*

K. Papp Miklós barátomat és főszerkesztőmet sok kellemmel ruházta fel anyatermészet — *alma mater* —; de van benne egy parányi árnyékolata — nem tudom minek nevezzem? *savanyúságnak?* nem; — meg van, nevezzük *mostoháskodásnak*, igen K. Papp Miklós barátom és főszerkesztőm *mosloháskodali* Benigni Samuval, hogy boráért aranyérmét kapott, *pedig* nem termelő. Látszik nem ivott borából s tán: *hiuc Mac irac.*

Én ittam és beszélhetek bátran a nélkül, hogy le Asbóhtoljon; én azt hiszem és vallom:

Primo.

Benigni Számi termelő, ha nem hiszi meghívom szüretre a Benigni Samu szőlőjébe Kolozsvárit.

Secundo: Nem kell *ex dei gratia* terme, lőnek születni, hogy valaki bort állíthasson ki; mellettem beszél a szabály.

Tertio: Ha kiállíthatok, *eo ipso* versenyezhetek, a versenynek célja a *dij*.

Quarto: Mellettem beszél *Európa*, minden világkiállításon a borkereskedők nyertek legtöbb díjakat, mert nem annyira a *termelésben*, mely inkább az isten dolga mint a *kezelésben* rejlik a titok és művészet.

Quinta, — és erre határozott választ kérek, — hol vannak, hol fekszenek Sámi Jászló barátom szőlőhegyei, kinek borai minden kiállításon arany-érmeket nyertek s kinek boráról a német azt mondta: *Ein wundervolles Produkt*.

Kellett-e ez önnek tisztelt barátom és főszerkesztőm?

„*Sutor ne ultra, crepidam!*

Fiat justitia pereat mundus!

Justitia est fundamentum regnornm“

Fertig! készen vagyunk — indul a *verbung!*

Annyi az utazó mint a raj. Vasárnap van, — Budapest Székesfehérvárba öntötte ki magát, az utolsó vonat indul, ember emberen, s lökdösi egymást irgalmatlanul — a *protekció protekció*, úgy volt ez Ádámtól Tiszáig,— — ha beültek mindnyájan, még egy kocsit csattoltatok leghátul, s kényelmesen mehet, monda egy *döntő* körbeli befolyásos úr, kinek nevét nem árulom el. Megköszöntem.

Beültem, egyedül, magánosan, elszigetelten, kényelmesen, gondolám magamban: de jó dolga van az árva gólya madárnak.

A leghátul csatolt vagon is megtelt, én ültem osztályomban egyes-egyedül, s elbizakodottan gondolám: *Székesfehérvártól Budapestig egy alvás!*

De a nóta mondja:

„Lakatosné ne bízd el magadat,
Selyemkendő veri a faradat.“

Nyílik az ajtó, hét gépészlegény tántorog be; berúgva, mint három ezer polák; volt azután drága dolga az én lábamnak. Mind-egyiknek kezében két literes üveg; heten voltak: én voltam a nyolczadik.

Ezekről tanulhatok kényelmem árán *helyszíneket*; demokrata vagyok; tanulmányozom a munkások szokásait, úton s útfélen; nem számítottam a *söpředékocracziára*.

Volt aztán *leben*, beszéltek egy nyelvet, melytől most is zúg a fülem, s émelyeg a gyomrom, szó volt a *floder* fáról, a *flajsz* munkáról, a *rigli* vasról, a *stabil* nyújtásról, *guszstál* öntésről, *ferdekraftolták* a gépeket, *rimczájgolták* a kerekeket, *hamerolták* a tengelyeket úgy meg *rászpelloltak a fajén* munkát hogy csak úgy *glanczolt* bele. S a hengereket *drekszolták*. — Sűrű kortyokban elkezdtek inni, s rágyújtottak egy kízó nótára — azon a hangon, melyet sem ember, sem állat nem áll ki.

Nekem ugyan nincsen valami rendkívüli hallásom, s a *disszonancia* nem igen háborgat, de ilyen *kákáfonyiát* nem hallottam soha.

„*Ez a pohár rendre jár*

Éljen a barátság“

folyt egy szuszban, sok hangban, irgalmatlan kitarással Promontorig. Itt már leáztak a vagon szőnyegéig, s lőn néma csend, részeg ember hörgésével vegyítve.

Van nekem egy nagy szerencsétlenségem.

nem fog rajtam a gazdálkodás. *Sparsisztemám* mindig fonákul üt ki, nem nyerek a réven, s vesztek a kompon. Szolgálók néhány példával. Nem ülök bérkocsiba, meggazdálkodom az árát, szép őszi idő, egészséges félórát gyalogolni, neki-indulok, egy narancs héjján elcsúszik a lábam, alá fordul bokám, s kirándul a lábam. Bérkocsin vitetem magam haza, karosszékekben visznek fel a lépcsőn, tíz napig fekszem az ágyban, orvos, patika, jég, satöbbi, többre áll, mintha egy hónapig mind fiakkerben ültem volna; s ez *factum*. Nem igen szoktam temetésekre járni, a magaméra sem megyek, ha csak nem visznek, de hát a *kegyelet* is megvárja áldozatát. Régi honvéd pajtásomat temették, ott voltam én is, belső kabátom a szabónál volt *reorganizál lóba*, ott *kodifikálta a szabás művésze*.

— Kész-e a kabát? kérdém.

— Nincsen, holnap délben haza viszem.

— De már most hogyan megyek temetésre?

— Kérem tessék ezek közül egyet választani, s holnap visszahozom s kicseréljük.

Úgy lőn. Szomorúan mentem a koporsó előtt, leeresztették pajtásomat a sírba, kegyelettel hánytam a göröngyöt rá, s visszatértünk. Az eső permetélt, egy bérkocsis ajánlkozott,

én sebesen haladtam, pár percz alatt otthon leszek. Az eső csepegni kezdett, be akartam ülni a fiakkerbe, de már késő volt, mások ültek benne; gymnasztikai léptekbe haladtam mint valami önkéntes tűzoltó. Az eső csörgött; beálltam egy kapu alá, a szél kegyetlenül fúj, az eső szakadt. Végre megszűnt a szél, s az idő kiderült; hazamentem átázva, ez még csak hagyján, kaptam egy országos náthát, még ez sem nagy *tus*, de eljött másnap délből a szabó, összecsapta kezeit az átázott kabát látásán, a bársony gallér tönkre ment, a kabát nem volt többé új, ki vesz nála kabátot *ószeren?* s felvett rajtam hetven forintot. Ez is tény.

Pestre érkeztem, Türel vacsoráltam, nála nélkül nem tudnék én vacsorálni Pesten, úgy össze vagyunk szokva, ott a sátor alatt az „*Európa*“ udvarán. Egy rózsa szokása van, hamar eszik, s korán fekszik.

— Jó éjszakát, mondá, holnap együtt ebédelünk a *Margit szigeten*.

—Holnap nekem mennem kell.

—Mikor?

—Holnap reggel a debreczeni vonattal.

—Abból semmi sem lesz, ne siess, biz a sok dolgodtól rá érsz.

—Nem is a dolog, hanem holnap lejár

a jegyem, *jövő-menő* jegyet vettem s az csak is *nyolcz* napig érvényes.

— Holnap estére meghívtam . . . monda, hogy kiket hívott meg.

— Maradok, tábornokom!

A váltott jegy ideje lejárt.

A részeg lakatos legények *infernalis* bögése még hasítá füleimet.

Első osztályú jegyet váltottam.

Ilyen az én gazdálkodásom.

És ez is tény!

SÁMI LÁSZLÓRÓL.

HERVADNAK már a koszorúk, melyeket a kegyelet sírhantjára helyezett; rothadásnak indultak már a rezeda virágok, melyeket a szeretet hinte hűlt tetemeire fa koporsójában; a folytonos hideg őszi eső nyirkossága a frissen felásott mély földben szivárog és gyorsítja enyészését annak, a mi belőle itt alatt megmaradt; még egy kevés idő, és *ő — por és hamu!*

A barangoló őszi fanyar szél a fák sárga leveleit sírjára fújja, s azon, ott elrothadnak; de eljön a tavasz, s éltetni fogja a virágokat, melyeket azok, kik *őt* hően szerettük, ültetni fogunk.

A nyírfáról, mely sírja alatt áll, a kis *veresbegy* madár elcsiripolja az ő *nótáját* . . . a természet dalát . . . melyet ő olyan nagyon szeretett.

A forró barátság melegével nyújtá baráti jobbát nekem betegnek délben, s este ő már egészen hideg vala.

Irtózatos a jó barát dermedése.

A szerény ember nagy lelke a szellemek országába szállt, s ott egyesült a nagy eszmék harmóniájába.

Feltámadok és mi vagyunk!

Ok, a szeretet, a szabadság, az egyenlőség, a testvériség emberei, a szabad gondolat, a szabad sajtó, a gyülekezési jog, a népakarat, a népuralom, a munkaszervezés munkásai; ok, kik örök békét akarnak a népek szolidaritásában s érdekeinek közösségében; ők, kik utálják, gyűlölik s utolsó lehelletükig a sötétség, a nyomor, az elnyomatás, az igazságtalanság, a butaság, az ember kizsákmányolása ellen küzdenek.

Ők halva bár ... a jövő *éld* emberei.

Eszméik ma meglehet *utópiák*, — holnap *testté vált ige*.

Viva ego in aeternum!

Örökké fogok élni.

Legnagyobb átka az emberiségnek, hogy az egyén azt, a mit tud, örökségül nem hagyhatja másra, magával viszi azt, a mit tanult, mit agya gondolt, szíve érzett s évek során át tapasztalt.

A *mester* némileg kivétel, mert tanítványaiban lelke, szelleme él.

Ilyen voltál *te*, elrejtődött szerénységedben eszméket, elveket plántáltál; mint már mondám: *a múltakat ülteted a jövőndőbe*.

Közös barátunk Luzsénszky Lajostól, — kit mindketten olyan nagyon szerettünk, s ki minket megelőzött a halálban, — kérded:

— Mit csinálsz, Lajos?

— Rózsákat, fákat oltok, nemesítem a gyümölcsöt, soha sem csalt meg egy sem, s ha nem fogamzott meg, halálával lakolt.

Elgondolkodtál... s mosolyogva mondád:

— Nagyot mondtál, Lajos.

Te is oltottál, emberszívbe nagy érzelmeket, agyba gondolatokat, lélekbe szellemet; tanítványaidba eleven példáddal jellemet.

Vivo ego in aeternum.

Örökké fog élni.

CSEVEGÉSEK
A KOLOZSVÁRI
GYÜMÖLCS-KIÁLLITÁSRÓL.

AZ isten egyidejűleg teremté az embert az almával; Éva megkínálta s Ádám evett belőle, s midőn beleharapott, elkövette a bűnt, melyet csakis a szent keresztelés vize moshatott le, s a kik nem élnek vele, nem látják menyeknek országát, s nélkülözik az *ériedet*, melylyel az urat magasztalják.

A kőkori ember csak is gyümölcsessel táplálkozott. Noé galambja olajággal tért vissza, s gyanítható, hogy már az *aixi* olaj létezett. És ez a civilizáció első stádiuma. A vas-és bronz-kor a pásztor- és vadász-népeket szülte, mely átmenet a *vegetarianismusból* *civarnivoracismusba*.

A germánok kiválóképen makkal táplálkoztak, mely még ma is a disznók kedvencz

eledele. Őseink húst ettek, s a nyereg alja és a ló bőre közt volt a *spärhærtjük*.

Darwin majmát, mely ős apánk, ma már a *ki* illeti; — *omnivor*; s megeszik mindent, mint a rucza.

Malthus azt mondja: „*Az állam asztalánál nincsen minden embernek helye.*

Pierre Leroux megczáfolja; felállítja a *circulust*, s gyakorlatilag bebizonyítja, hogy minden élő állat annyi trágyát produkál, mennyi élelmi fentartására szükséges. Morzsára töri az üveget, összekeveri trágyával, s termel benne paszulyt, gabonát és karalábét.

Ha az emberek együttesen, észszerűen gazdálkodnának, a nyomor nem léteznék, s még Bagó koldus is négy lovon járna. És ha meggondolom, hogy sok ezer év kellett arra, hogy a *nadrágtartót* feltalálják: örömmel üdvözlöm gyümölcs-kiállításunkat, mely egy lépés a *jóllét* előhaladásában.

A nagy elvek dicsők, de a gyomorkérdés sem megvetendő.

Ha az éhezőnek a sajtószabadságról beszélnék, azt hiszem, inkább a párolgó gulyás-*husra* gondolna.

A szabadság adja a jólétet. — A szolgánép azt eszi, mit gazdája dob oda; rongyban

jár s didereg, verejtéket izzad s ura dőzsöl a telhetetlenségben.

Sebesültet láttam a csata vérmezején, ki szomjában italért esengett. Bajtársa bornyújából egy almát nyújtott oda, beleharapott s fölélédt tőle.

Barátim! ültessünk gyümölcsfákat!

Megfoghatatlan, megmagyarázhatatlan, hogy mennyire barom az ember. Éhezik, fázik, koplal és didereg, s ha kezét *együttesen* nyújtaná ki, manna hullana bele.

Vegyünk csak két dolgot, s ma hagyjuk a többit, pedig százzal beszélhetnék. Vegyük a *pisciculturát* (mesterséges haltenyésztés) s a *pomológiát*. Milyen könnyen megnépesíthetnők, mint Krasznay Miska mondja: *bérczes kies kies hazánk csermelydús tájain* a patakokat, a Kárpát tavait. Csak úgy hemzsegne a hal a Mezőség tavain, s a máié mellett vígan csúszna a friss és sóshal; de a helyett, hogy mesterségesen termelnénk, mesterségesen pusztítunk.

A gyümölcs és vetemény a keleti népek főbb tápláléka. Az *arab* egy tenyéryi rizszsel s ugyanannyi datolyával egy hétig élél. A görög olajbogyóval, szárított fügével, s szőlővel táplálkozik. Törökország városaiban a *hainálok* becsületes örmény nép, többnyire Erze-

rum és vidékéről, majdnem, csakis veteménynyel él, pedig a világ legerősebb munkása. Láttam *hamált*, ki egyedül egy nagy szárnyzongorát a hátán az első emeletre vitt fel.

Mennyi hely, s milyen helyek állanak rendelkezésünkre!

Fél Európát áraszthatnék el gyümölcs-csel, aszalványnyal, s nem kellene hogy Tirolból hozzuk az almát, s Olaszországból a *frutti confettit*.

A német világban a *czirkerek*, a *land-dragonerekkel* ráparancsoltattak a népre, hogy az országutak mellé gyümölcsfákat ültessenek. Még ma is van hét darab Berkesz és Remete közt, meg kettő a katalini kaptatón. Én megengedem a tisztelt háznak, hogy főgondját arra fordítja, hogy szaporítsa, gyarapítsa az adó sokadalmát. De a mellett gyárthatna egy-néhány olyan törvényt is, mely által az adófizetésére szükséges *monétát* könnyebben rakhassuk félre, bár addig, míg Baudiszhoz visszük.

Nálunk a paragraphust azért csinálják, hogy meg legyen írva, de megtartásával nem gondol senki. A pandúr czimborája a betyárnak, s keresztkomája az orgazdának, ha mindjárt zsidó is.

Dynamittal nem szabad halászni. Jönnének csak hozzám egy vasárnap, hallhatnák,

hogyan pufákol a fekete falusi zsidó a Lápos vizében, avval a dynamittal, melyet a bányászok lopnak az ő számára!

De csevegjünk már a kiállításról.

A *redout* épület termeiben van a tárlat. Valahányszor a *vigardába* megyek, mindig elszomorodom, s szégyenlem, hogy Kolozsvárt a belszenutczában születtem. És ha még ez soká így tart, megtagadom szülővárosomat, s nem leszek többé e város *díszszülöttje*.

Az a lépcső, jobban grádics, igazság szerint lajtorja, legjobban *tyúkmászó* a kakasülőre, — lealáz. Szeretném a Topler státuáját lépcsőnek s e lépcsőket szobornak kitenni, s aztán mind a kettőt kámforrá változtatni, hogy párologjon el e két díszítmény. Még csak a pesti I. endvay-szobor hiányzik mindkettőről.

Az előteremben, mely méltó *kuszkuriája* a lépcsőnek, Gamauf Vilmos emberségesen fogad, s a kis Szenkovich ireg-forog, izeg-mozog, csakhogy nem bugyborékol. Mutat mindent s magyaráz azonképpen.

A lépcső, az *előkuszkuria*, a nagy terem, — mely közbevetőleg legyen mondva *juháj* színre van festve, — virágokkal, tarka kövekkel, thujákkal, s mindenféle ékes burjánokkal

van feldíszítve, szegélyezve, párkányozva, szóval kipitykézve.

A grádicson felmenve egy adoma jutott eszembe.

Nápolyi Leopold, a „*bomba király*“, nagyon sokat tartott katonái egyenruhájára. Azt mondják, Ausztriától tanulta. Generálisai inkább szabók voltak, mint tábornokok. Egyszer egész hadserege egyenruháját megváltoztatta; nagy szemlét tartott felettük s büszkén mutatá öcsének, a capuai herczegnek, a sűrű zsinórzatot katonáin.

— Mit mondasz rá, öcsém? — kérde elégedetten.

— Rakhatsz rájuk, felséges bátyám, annyi zsinórt, a mennyit elbírnak, elől is, hátul is. De azért mindig szaladni fognak.

Így vagyunk mi szomorú vigardánkkal. Nincsen az istennek az a Beczkóija, ki azt dekorálni tudja.

Az első kiállító neve, mely szemembe ötlött: *Göndöcs Benedek* apaté volt. Almákat küldött Békés-Gyuláról, s eljött maga is.

Én a főtisztelendő apát úrról már írtam, de személyesen nem volt szerencsém ismerni. Ő mutatta be magát nekem, s én tisztelettel

hajoltam meg érdemei előtt, s forrón szorítám meg kezét azon papnak, kinek polgári érdemei számosak.

A hol jótékonyaságról, művelődésről, tanügyről, iparról, gazdaságról, kertészetről, dohánytermelésről, méhészetéről, s tudja isten, mi minden jóról, szépről, nemesről szó van, — ott Göndöcs Benedek apát a civilizáció keresztvivője, előljár, mint Kapistrán János Hunyadi serege előtt.

A tárlat meglepett; gyümöcstermelésünk bámulatosán halad kitűnő szakembereink vezetése alatt, kik nemcsak észszerűleg, de szent-edélylyel vezetik. Olyan jól esett nekem látni egy-egy tisztas öreg nr ragyogó szemeit, a calvillák, renaittek, beurek és fondentok felett vitatkozni. Furcsa ez a mi korunk! melyben a vén emberek rajongnak inkább, mint a fiatalok, s melyben a fiú mondja apjának: *ügyelj «páni, nehogy heved elragadjon!*

A nyolczvan éven felüli Brassai (Cronstetter) a hetven éven felüli Bodor Pállal eszmét cserél, s azt mondja: *Ezt már én tapasztalásból tudom.* Akaratlanul eszembe jutott Hugo Viktornak Bourgraves-jeiből azon jelenet, mikor az öreg *Jobe* nyolczvan éves unokájának azt mondja: *fiatal ember, hallgasson!*

Nehéz mesterség *írásban* a csevegés mestersége, az összehalmozott gondolatok tömege parancsol a nyelvnek, de már a toll haboz, a papír fogy, s a *tárczában* helyszűke van.

Erre ismét egy adoma jut eszembe.

Haray Viktort egy darabjéért egy lap kíméletlenül gorombán megtámadja. Haray válaszol s védi magát. A lap azt feleli: H. V. válaszát helyszűke miatt nem közöljük. Erre H. V. levelet ír: Szerkesztő úr! A napokban felmegyek Pestre. Ne találkozzunk együtt, mert akkor az úrnak lesz helyszűke!

Utile dulci. Hogy van-e valami *rács* soraimban, nem tudom, de hogy szeretnék *hasznos* lenni, az bizonyos. Azért felkértem két jártas embert, kik nekem útmutatóim a pomológiában, s azt mondtam nekik: Veres Ferencz és Szabó Samu uraim! annyiféle, annyifajta gyümölcs van már, hogy az ember nem tud választani. Úgy vagyok én vele, mint az agár, mely előtt két nyúl ugrik fel. Mindkettő után szalad s egyiket sem fogja el. Annyi fajta gyümölcsfám van nekem, hogy bele vagyok bódulva. A télen nagyon sok kifagyott. Miféle alma- és körtéfajt ültessek helyökbe?

Gondolkodó időt kértek, vele aludtak, és így *deliberáltak*:

Körtvék: Czukrosabb, zamatosabb, olvadó húsu gyümölcsfaj, a melegebb évszakra való: főként az *ősziék* a legjobbak, legbecsesebbek

Vilmos, nyári, hosszúdad, nagy és sárga, rnuskotályos, de nem nagyon.

Fondnnte de bois = erdei vajkörtve, szép. nagy rendkívül olvadó, leves.

Pisztrang-körtve, gyönyörű mosolygó piros, apró petytyes középnagy.

Colmar souverain (d'Argenson), édes. zamatos.

Brüsszeli pergamen, késő téli.

Almák inkább téli gyümölcs.

Téli (angol) arany parmén, ez lehetett az Éva almája, oly nagyon szép, arany, sárga pirossal.

Batul, egyik orczája gyakran mosolygó piros. (Erdélyi faj).

Londoni peppin — Calville du Roi, sárga czikkos, húsa zamatos, olvadékony, mint a köríve.

Baumann Reinetje, piros lapos, nagyon termékeny, piaczos gyümölcs.

Banffi Pál, zöld, nagyobb féle, tavaszszal kezd érni. (Erdélyi faj).

Mint berlini egyetemi tanulót, Lichnovsky Felix herceg, volt spanyol tábornokom, bemutatott Pückler Muskau hercegnek, kinek mint *írónak* és *kertésznek* nagy neve volt Németországban. A herceg szives volt s meghívott falusi birtokaira.

Nem is töltöttem kellemesebb napokat, mint nála.

Az időben, Angliát kivéve, a legszebb *park* a muskai volt a continensen.

Egyiptomi utazásában a híres vicekirály *Mehetnél Ali Kedhive* barátságát megnyerte, ki televér arabs lovakkal ajándékozta meg. A hercegnek tetszett, hogyan lovaglom lovait s megszeretett, több ideig magánál tartott. De végre — mint szépen mondják — ütött az elválás órája. Este vacsora után behívott magához s azt mondá:

— Fialat barátom! ön érettem leczkéket mulasztott el az egyetemen. De tanácsot adok önnek, s ha követi, dúsásan kárpótolni fogja, a mit az egyetemen elmulasztott. Hallgasson rám:

„Magánál idősebb asszonynyal ne kössön viszonyt — dominálná.“

„Angliában soha ne vegyen ki czukrot ujjaival a czukortartóból, s csakis akkor pökjön, ha nem látják.“

„Kikötő helyeken kerülje Venust.“

„És kertet soha de soha ne ültessen.“

Egyik tanácsát sem követtem, s eddig
meglehetősen sikerült. És kertem igen szép.

ZULU MESE.
ELŐLJÁRÓ BESZÉDDEL.

Tót diák tanítómtól halottam, *hogy a hány nyelvet az ember tud, annyi ember*, — az igaz hogy ő egyet sem tudott becsületesen, azt mondták még tótul is tájkiejtéssel beszél.

E mondat ösztönzött a *zulu* nyelv megtanulására.

Lauka Guszti volt nyelv mesterem, mert ő spanyol korában *zulu* volt, Magyarországon tudtommal csak is hárman tudunk *zuluul*, Lauka, Balázs Sándor, és én; most tanulnak, ugyancsak Laukától, Vámbéry és Lipovniczky a váradi püspök.

Bámulatos, csodálatos a zuluk nyelve, az a precizio, koncizio és incizio hasonlíthatatlan s a kifejezések rövidsége páratlan, például — mit tót diák tanítóm mindig *példánokinak* mondott:

Csetevájo ez az egy szó annyit tesz mint *egy fejedelem a kiről sokat beszélnek*; és *Ceteváájo* két ázval, azt teszi, *Molnár úr a kolozsvári nemzeti színház bőgő művezetője*.

A következő lefordított mese 12 zulu szóból áll, címe:

Z I Z A J O V Á

m i sem több, sem kevesebb m i n t :

— *Egy nagyszerű tündéralom* —

elmésélve

egy csapatvezér által.

*

„— Elfogtunk egy spanyolt és két angolt, a spanyolt megettük mi tisztek, az angolokat kiosztottam embereim közt, az angolok húsa ösztövérés és inas, de a közlegények megeszik; *tűzvizünk*, melyet ha meggyújtanak kék lánggal ég — volt elég, nyert csata után vígan dáridoztunk, majdnem dorbézoltunk, mert nem akarom mondani, hogy tivornyáztunk. Bevoltam rúgva mint egy uchátius ágyú, nyugalomra hajtám le bús fejemet egy kokusia tövire. Elfogott az édes álom s oh milyen szépet álmodám.

Zipa a nőm, mi annyit tesz: egy bátor asszony ki férje mellett harczol a csatában. — mellém feküdt.

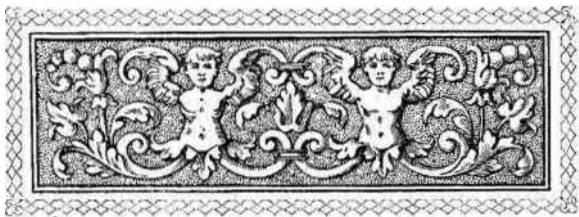
Köszirtek között valék, a tenger dagályzó kék hullámai nyaldosták a sziklás partokat, a tenger nőttön-nőtt s én egy barlangba vonulék, milyen látvány! a barlang *álgiuró* világitva, a szivárvány hét színének ezer változékonyságában reszketve lángoltak, mely mellett Edison villany-lámpái csak perczegő fagyúgyertyák, a barlang menyezetéről óriás stalactit jegenczetek az ék kövek minden neméből ragyogtak, gyémánt, rubin, smaragd, opál, topáz, carniol, onit, malachit, agicamarina, türugnoasz tündér fényben csillámlottak, egy ezüst vizű patak, mint a kohóból midőn a felolvadt izzó érczet kieresztik, smaragd és rubint kavicsokon kígyódzott át a barlangon, arany halak úsztak benne gyémánt szemekkel, a patak vizesésekben omlott alá, melynek tükrözetében a fényár sugarai megtörtek s milliárd fénylő ragyogó csillagokat formáltak, ezerszínű papagályok, kakaduk, kolibrik, paradicsom madarak csalogány hangon énekelték a szerelem tavaszi dalát; a természetes oszlopzatok hasadékból folyondár orchillák csüngöttek alá, vagy futottak felfelé ott ölelve az oszlopzatokat, képzelhetetlen szépségű virágokkal s olyan báj illattal, mely egész valómat kéjjel árasztá el, a gyepek melyen lépdelek rugékony aranyból volt.

Megtakartam gazdagodni mint Végh Náci, ebből a temérdek sok Dárius kincsből elcse- nek én is egy pár darabot, gondolám jó lesz majd a pulyáknak, ha hadúr magához szólít, de a mint zsebre akartam szedni az ékes smukkokat, kámforra váltak markomban s el- párologtak. Éreztem, hogy ébredezni kezdek, kétségbe esetten kaptam a gyephez.

Nagy csattanást hallék, füleim megcsen- dültek, éles fájdalmat érzek arczomon, fel- ébredtem, *.feleségemin vágott pofon.* “

AZ OLÁH MAPPA
IDŐSZERŰ CSEVEGÉS.

ELMÉLÁZVA, mint gulyából kivert komoly bika, hátat görbítve és fejlesütve, méltóságteljesen lépdeltem az utcán; az utca túlsó song-ról bizalmasan szólítanak, adjon isten, fogadj istent mondok és örültem, hogy láthatom egyik legjobb barátomat. A kik ismernek kitalálják, hogyha nem Eszterházy Miguel, akkor Teleki Döme volt.

— Hol jár maga? kérdöm.

— Bukarestből jövök.

— Mondja mit tanult ott?

— Sokat. Mikor az ember a vendéglő éttermében fizetni akar, nálunk azt mondja: *zahlen* Franciaországban: *l'adition!* Olaszba: *conto!* Romániába: *Pro-to-koll!* Ez azt jelenti, hogy nagy diplomátiai néppel van érintkezésük. Pro-to-koll!

— Szép dolog, mondám bámulva, s aztán?

— Láttam egy képet; Románia koronás fővel kaczeron „kacsint ide, kacsint oda“; jobbján a muszka, medvés kucsma fején, kancsuka kezében — az ismert alak; balról az osztrák, kétfejű sasos sisak fején, szakramenczki pofával, nádpálcza kezében — az ismert alak; ajándékot hoznak szép Romániának ; az osztrák adja *Bessarábiát*; a muszka adja *Transit várnat*. A római hölgy mosolyog s azt mondja: *timeo... dona ferentcs*.

— Nem rász mondám.

— Aztán hoztam magának egy térképet.

Kibontám és olvasám:

C a r t a m u r a l a

D A C I A

M o d e r n a

sau

Terile Románe

dentru Scolele drimare Urbane si Rurale

A. E. J. G O R J A N.

— Tehát iskolai mappa a zsenge fiatalság számára?

— Az.

— És ezt tanítják?

— Igen.

— Lássuk. Ung vize folyik csöndesen Tiszába, Tisza vize szomorún folyik a Dunába,

Duna vize folyik nagy búsan gyászoló fekete tengerbe, mert mind az a mi ezen belül van nagy Oláhországé, *Terile Romane*. Nagy mérsárlás! *Bukovina* az övék, *Kolonien* az övék, *Mármaros* övék, *Tiszafüred*, az övék, *Debreczenel*, *Szeged* az övék — nagy kár építeni másnak — *Buziás* az övék fürdőstül együtt és így tart az rohamosan *Turnuseverinig*.

Tagosítás nagyban; hatalmas kommaszació.

Reszkirozok egy tanácsot az új argonautáknak: Jöjjenek és vegyék el.

A ..Magyar Államiban olvastam egyszer egy vezérczikket, mely így volt címezve: *a szabadoncok vaszarkodásai*. Ez jutott eszembe.

Száműzetésem óta több évig munkása voltam a „L’Homme“ lapnak, melyet *Ryberolles* szerkesztett. Jerseyben jelent meg; az európai demokracziának úgy szólva hivatalos lapja volt. Dolgoztak bele Mazzini, Ledru-Rollin, Pyat Felix, Michelt, Quinet, Louis Blanc, Vauquerie, Delecluse, Arago, Hugo Viktor, Piantiani, Arnold Rugge, Kossuth, Herzen, Golovin, Davas, Orsini, Durieu Xavier, Madier de Monjon, az európai demokraczia színevirága, az emberi előhaladás gondolatidnak teremtoi.

A lap jeligéje volt: *Solidarite et fraternite des peuples*“. E lapból, s ezen *emberektől* tanultam, hogy a népek testvérek, hogy az egyiknek kínja, a másíknak fájdalma; egyiknek öröme, a másíknak vígsága, jóléte, mind-egyíknék kedvtelése. Egy konventista monda: *ki egy rabszolgát Szent-Domingo szígetén el ad, az bennem sérti meg az embert itt Parisban.*

A románoknak velünk, s nekünk a románokkal akarva nem akarva: *szövetkeznünk* kell. Nekik meg van a *muszkájok*, mint nekünk meg van a *németünk*, s mind kettőnk felett menydörög a pánszlávizmus jégesőjének vihara, melytől csakis a kölcsönös egyetértés biztosíthat.

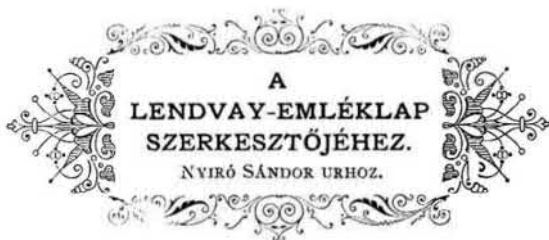
Végre — arra a *Dacia moderne sau Terile Romane* térképre egy adoma jut eszembe. Elmondom s evvel be is zárom *csevegésemet*.

Hajdan a török világban az egri basa nagy *kalibalikkal* — mi annyit tesz nagy kísérettel — elment *vilajetjét* megtekinteni. Nagy-Kocsordon, mely nem messze van Kis-Kocsordtól sátrat ütött. *Ráhát* után — mely annyit tesz nyugalom — unalmában elment a református templomba *keff-et* tartani — mi annyit tesz pihenni; a kálvinista pap a szószéken állt; meg látván a basát s hatást

akarván rá gyakorolni egy octávval fennebb kezdte; a basa szundikálva hallgatta, midőn e szóra jön hogy . . . *Mezopotámiában!* azt mondja a basa:

— Papom! Kis-Kocsord, Nagy-Kocsord, az a tiétek, ne bánsd te *Mezopotámiát*, mert az a hatalmas török szultáné!

Dacia moderna, sau Terile Române!

A

LENDVAY-EMLEKLAP
SZERKESZTŐJÉHEZ.

NYIRÓ SÁNDOR URHOZ.

SZERKESZTŐ úr felszólít, írnék valamit lapjába a Lendvay ünnepély alkalmával.
Szívesen.

Szebbet, jobbat teszek annál.

Leírom mit Legouvé Ernő a színészekről mondott, jót állok többet ér az én *prózámnál*.

„----- — Ki a lángész hatásának közvetítője? ki adott életet, melegséget az eszmébe? ki tette lángolóvá a szót?

A színész.

Múlt esztendőben elpusztította az árvíz Magyarországot, elpusztította Spanyolországot,

kihez fordultak, hogy kárpótolja azt, mit az özönvíz okozott?

A színészhez.

Majdnem minden télen történik valami nagy szerencsétlenség. S kihez fordulunk ilyenkor késelem és habozás nélkül?

A színészhez.

Párisban egész csomója van a mindenféle állandó és ideiglenes segélyező-egyesületeknek; — elszász-lotharingiai-egylet; az árvák, a menedéket nyújtó egyletek s ki az, a ki mindez egyletek üres pénztárát megtölti, hogy enyhítsék vele a szűkséget és nyomort?

A színész.

Nincs nagy hazafias mű nélkülük!

Így volt, így van ez ma is, nálunk is.

Jótékonycélra éhesen játszik gyakran a színész, aztán vacsorálni megyen a *holdhoz.*

Ott tündökölt, páváskodott pompás jellemzésében, aranyozott csipkés hosszú selyetnuszálylyal a színésznő, de ki áll jót érte, hogy nem a zálogházból cserélte ki egy másik ruhával, és mégis könyeket törleszt saját nyomorával.

Pályája kezdetben törekvés, küzdelem,
később tapsok és koszorúk, s már *ki-
vénült.*

Kezdetén gúny — végén *hálátlanság!*
Ne kövessük.

Tartsuk fel *nagyjainknak* emlékét.

A MI . . „HIDRÁNK.“

Hugo Viktor a „*Tenger munkásaiban*“ bámulatos nagyszerűséggel írja le a *hidrát*, a száz karú tengeri puhányt, melyet a tengerészek polypnak, a természettudósok cephalopodesnek, a regeirők krakennek, az angol matrózok devilfishnek (ördöghal) és *blood-stikernek*, azaz vérsipolynak neveznek. A La Manche szoros szigetein *picuvre* a neve.

Azt mondja: „Az ember hajlandó volna azt hinni, hogy olykor a tehetetlenség, mely álmaink tengerén úszik, a tehetőség medrében szerelmesekkel találkozik, körvonalaiik összeölelkeznek s az álom közösüléséből lények állanak elő. Az ismeretlenek rendelkezése alatt áll a csoda, s arra használja fel. hogy szörnyeket állítson össze. Orfeus, Homér, Hesio-

dús csak chimerát tudtak teremteni. Isten a száz karú polypot teremtette.

S folytatja: — „Ha minden eszményt lehetőnek és az iszonyatot célnak tekintjük, a *hydrát* műremeknek tekinthetjük.

A cet roppant, a hidra kicsiny, a vízilónak vérté van bőrében, a hidra meztelen; a jararaca fütyül, a hidra néma, a rinocérosnak szarva van, a hidrának nincs; a skorpió fulánkkal van ellátva, a hidrának nincs fulánkja; a buthusnak karmai vannak, a hidrának nincsenek, a mycetesnek farkában van ereje, a hidrának nincsen farka; a czápának fogai metszők, a hidrának nincs foga; a vámpírnak szárnyai élesek, a hidrának nincs szárnya; a sündisznónak tüskéi vannak, a hidrának nincs tüskéje; a kardhálnak kardja van, a hidrának nincs; a zsibbasztó rájának villáma van, a békának varangya, a viperának mérge, az oroszlánnak karma; a keselyűnek csőre, a krokodilnak torka, a hidrának sem villáma, sem varangya, sem mérge, sem karma, sem csőre, sem torka.

A hidrának nincsen izom-rendszere, hangja, vérté, szarva, fulánkja, patája, erős-farka, metsző szárnya, tüskéje, fűrésze, villánya, varangya, mérge, karma, csőre vagy foga, a

hidra minden vadállatnál irtózatosabban fel van fegyverkezve.

Mi a hidra? . . . *Köpöly*.

Ezen iszonyatos tengeri szörnyeteggel kellett Gilliattnak élet-halál harcot küzdeni, s mint Hugó írja:

— „E rút agyém ott fekszik az emberen, a tigris csak megeheti, de — iszonyú! — a hidra felszívja az embert. Magához és magába húzza, és az összeszorított, összegyúrt ember tehetetlenül kénytelen túrni, a mint lassankint beletöltik ama zsákot, mely élő szörny.

Ételül szolgálni irtózatos, de italul az kimondhatatlan.

Ez, a *tenger munkásainak* borzalmat gerjesztő vízi szörnye. Ilyen szárazföldi monstruma van a kontinentális Magyarországnak, mely magához és magába húzza, és az összeszorított ember tehetetlenül kénytelenül túrni, a mint lassankint bele töltik ama zsákot mely egy élő szörny.

E monstrum horrendum et ingens a közös hadsereg. A földes úr, a gazda ember, a napszámos, az iparos, kereskedő, művész, hivatalnok, pap és világi ember, a dúsgazdag tőkés,

az utca sarkán álldogáló hordár, a dinasztia és a proletár, mind neki dolgozik, neki henyél, érte alkot, érte működik, csinál és cselekszik.

Ő a danaidák rostája, melyen a véres verejtékű munka átcsorog! az apokalyptikus szörnyeteg, mely félelemmel, utálattal és gyűlölettel tölti el az országot, Ő a keselyű; mely az *adó* Tantalusának máját emészti, érte halmozzuk halomra az állam adósságait az ő neve van legeiül beírva a költségek és kiadások nagy *defterében*. Ő a dob, melyen elkötyavetélik a gazda ember fejős tehenét, a munkás ágyneműjét, az úr jószágát, s mindenkinek azt, a mije még megmaradt.

És viszonzásul e tenger áldozatokért mit kapunk? Mária Terézia alatt elveszítik Sziléziának felét; Ferencz József alatt Lombardiát és Velenczét; e között süt az *auszterliczi nap*, s Napoleon schönbrunni parádéja; e *fut éves* veszített háború után, a *világosi* győzelem a minden oroszok czárjának kegyelméből: *ex caris gracia!* Ezek után feketéinek a szégyengyalázat fátyolával bevonva *Magenta, Melignano-Palestro, Solferino, Sadova, hét nap* alatt nagyobb vereség, mint azelőtt *hét év* alatt.

Semper retro!!!

Éljünk jó egyetértésben, legyünk bará-

tok — és csókoljuk meg egymást. Beszterczen Textorist az utcán leszúrnák, — félreértés, az öreg Hechtlt Győrött az utcán összevagdalmák — tévedés; Egerben a nemzet zászlójából *kapczát* csinálnak — nem úgy volt érte; a Kossuth-kutyát univerzalizálják *magyar kutyává*, Bartha rájok morog, szobájában összeaprítják — véletlenség; az esküdtek felmentik a vádlottakat, Edelsheim-Gyulay megharagszik; de egyszersmind megszállja az irgalom angyalának mulasztja és elénekeli Ördög Róbertből:

Oh! grace! grace! grace!

Sulla dies sine linca. A mai napnak is meg van *diaruma*. *Cronicca Soldateska.* E czímen állandó rovatot lehetne tartani lapjainkban.

Ez időben történt vala.

Lendl Vilmos, Ritter von Murgthal — Murgthal híres a fejős tehenekről és gróji rajtról — mérnökkari százados, begombolt méltósággal falatozott a Kofler-kántinba Budán; étele nem ízlett, mert magyart szeretett volna falni, de ez nem telt tőle, végre összeránczósítja homlokát s mély hangon, mint mikor a kappan kakasra játsza magát, azt kukorikolja:

— Most volna itt a legjobb alkalom, hogy összefogdossák a magyarokat és sorba akasztanák őket a trónörökös bevonulásához aléénak

De jó, hogy nem vagyok keze ügyibe ennek a kegyes úrnak! Még csúffá tenne. Egy kis inscenírozás a *Nero fáklyái* kép után, világitás nélkül és szárazon. Milyen meglepetés lett volna Stefánia főhercegasszonynak az az árnyéktalan álée. Lendl Ritter von Murgthal szállott haraggal és vakmerőn, mint mikor a gyöngytyúk esőt érez:

— Gondolja talán, hogy nekem az ebéd rosszabbul esnék, ha huszonnégy — egy járást miért nem huszonöt? — magyar előtttem felakasztva lógna?

Két tuczat? nem is sok mikor annyi van de tán ez a *resztből* van, a mi megmaradt; étvágy gerjesztőnek, egy kis kaviár, muszka hering, füstölt libamell, szárított rajnai galócza, besózott olajbogyó, szalvaládé magyar húsból Bécsben készítve.

Jó étvágyat uraim! mondja Ruy Blas.

És ez a komikum, Fallstaf henczegése, Yorik csörgő sapkájának csengése, előjelek a szebeni vagy a lipótmezei országos bolondok háza felé, szóval az orvos dolga; de jön a tragikum, az örültnek *lucidum intervalluma* van s azt mondja:

— Bár csak fellázadnának a szerbek és

gyilkolva, rabolva pusztítanak el a magyar *gsindl* nációt.

Probatum est. Enyeden, Zalathnán, Fehértemplomban s ott Bács Bánátban.

És a mi negyvennyolez és negyvenkilenczben sikerült tűzzel és vassal: miért ne sikerülne ma petróleummal és dynamittal, azóta az emberiség haladt; de a gyújtó kanócnak is két vége van.

Lendl, Ritter von Murghthal középkori pápának csap fel, s felmenti a királyt esküjétől:

..... *Pontifices jussisent rumpere fidem:* s azt *dekretálja*, hogy a politikai eskü nem kötelez, kelepczébe csalja *Göczel* hadnagyot, s ott, mint a pók a legyet, hálójába keríti, aljas *alguzail* módjára, alattomosan mint a *sbir* feljelenti; a hadi törvényszék felmenti *Göczel* hadnagyot, de a *doge* a tízek tanácsához apellál, s a XXXI. hadosztály becsületbírósága elítéli azt, ki a megesküdt alkotmányt védte.

Szólj igazat s betörök a fejed.

Nem szándékom az összes közös hadsereg tagjaira *rákát* kiáltani; személyesen volt szerencsém jeles, kitűnő, vitéz, becsületes és lo-

vagias tagjaival érintkezni, még ma is hálával emlékszem gróf Thun tábornok nemeslelkűségére, ki aradi várfoogságunk alatt mindnyájunk jótevője volt; de az intézmény maga túlérte magát, nem korszerű, nem hazafias, nem nemzeti, állam az államban, ellensége az elhaladásnak, akadály a polgárosulásnak, hűbéri intézmény protekció, nepotizmus és ármányra építve, szóval egy *darab* a középkorból. Vannak tagjai a Buquoi-ak, Heisterekek, Basták, Schwendik, Caraffák unokái a Haynauk és Zuzáoak fiai, fatyunövések, melyekben a komisz Úrbánok fogamzanak, szóval a *császári varangyok!*

DOBRÁ JUVON
HÁRHULA.

ÜDVÖZLET NAGY IMRÉNEK.

BETEGEN feküdtem az ágyban, barátaim, jó ismerőseim látogatásomra jöttek, s mindenki hozott magával egy leplet, melylyel unalmamat iparkodott eltakarni. A munka nem nehéz, mert én csak is akkor unom magamat, ha túlságosan sokat kérdeznak tőlem, unom az inkuiziciót; az interpelláció miatt nem vágytam miniszterségre. Inkább kedélybeteg voltam. — jó barátom elvesztését mélyen fájlaltam, s jól esett, ha látogatóimmal beszélhettem róla, s emlékével gyógyítottak barátim.

Itt volt fiam is, négy napi szabadsággal, ki már a katonai hierarchiában azon a magas polczon áll, hogy a közvitéznek, meg a levélhordónak nem kell, hogy *szalutáljon*.

Péterffy Domokos vizsgálóbíró lép be hozzám, szívesen nyújtja kezét, s üdvözl.

Látására egészen felvidultam; Domokos öcsémrel soha sem találkozom úgy, hogy kellemesen ne hasson rám; van benne valami rokonszenves, megnyerő, lekötelező, bizalmat gerjesztő; annyira, hogy ha bűnös lennék, csupa szimpathiából mindent kivallanék neki.

— Hozott isten Domokos, de rég nem láttalak, hogy vagy?

— Egy kicsit megviselve, három hétig s egy néhány napig voltam *Mariselen* az ottani bíró rablógyilkosait kifürkészni; most Szent-Mihály telkéről jövök a gróf Bánffy Bélánál elkövetett ékszer és pénz lopás nyomozásából, azért nem látott bátyám.

— Csak hogy itt vagy, és jól vagy: ha nem unod, beszélj Mariselről.

És másfél óráig olyan érdekes dolgokat, olyan érdekesen beszélt, hogy mindnyájunk figyelmét teljesen lelánczolta, mindnyájan hallgattuk nagy érdeklődéssel, mint a *muzlemek* a Mekkából hazajött *Hadisi babát*.

— Írhatok-e én erről egy tárczaczikket? kérdem.

— Miért ne? lőn a felelet.

Ha olvasóm azt hiszi, hogy én olyan

érdekesen fogom tudni a történeteket leírni, mint azt Péterffy Domokos elbeszélte, csalódik. Vannak dolgok, melyeket csakis *steno-grafizálni* lehet.

Luzsénszky Fajos beszélt el Jókainak és nekem egy történetet. Jókainak — ki nem *nevető ember* — szeméből a könny csordult ki, én görcsös nevetést kaptam.

Móricz, írd le ezt a históriát, — mondám Jókainak.

— Barátom, nem ettem bolond gombát — miért rontanám el?

Én megpróbálom *bolongombát* enni.

Sztán Tódor a mariseli bíró, a *havasok királya*, mint hajdan Janku Ávrám, nagy, erős, izmos ember volt, a gyalai havasok közt megszerte földön a leggazdagabb, rideg, szigorú, otthon *patriarcha*, dinasztá, házi orvosa, családi ügyvédje volt, a környék bankárja, egész kis Fugger.

A környéken *arcopag*. Ítéleteit ritkán fellebbezték a szolgabíróig, erős és bátor.

Marisel nagy havasi falu mértföldekre terjedő szétszórt házakkal, akkora helyen fekszik, mint Bécs városa, négy mértföld a kerülete, a belsőségek holdakra terjednek, s a szomszédok nem alkalmatlankodnak egymás-

nak, s a szomszéd asszony kakasa vagy ken-dermagos tyúkjá nem kaparja ki a szomszéd asszony veteményét; fenyőfák zárják el a láthatárt, s havasi patakok zúgva omlanak a nagy kavicsok között.

Sztán Tódor telkén zsindeyllyel fedett nagy kőház áll egy csomó melléképülettel.

A havasokra felmenő minden *komissio*, utazó, vagy zsandár, mindig Sztán Tódorhoz szállt; vendég szerető ember volt, háza kényelmesen bútorozva, csillárokkal és *wertheim* kaszszával . . .

Hitestársán kívül családja nem volt, ha vendége nem volt házánál, egyedül evett s neje szolgált.

Pénzével kereskedett, üzérkedett, s uzso-ráskodott, sok irigye és ellensége volt.

Dobra Juvon Hárhula Nyágralesestyé-i lakos irigy szemmel nézte Sztán Tódor gazdagságát, de nem mert ellene tenni. Csekélynek látszó dolgok nagy elhatározásra ösztönzik az embert. Az utolsó csepp víz, melytől kicsordul a pohár.

Sztán Tódor gazdagságáról beszéltek.

— Ilát csakugyan olyan gazdag? kérde *Dobra Juvon Hárhula*.

— Annyira gazdag, hogy a napokban

váltott fel nekem egy tíz forintos bankót a mellénye zsebéből; lőn a felelet.

A *mellénye zsebéből?* egy ember, ott fenn a havason, ki mellénye zsebéből fel tud váltani egy tíz pengő forintos bankót, túltesz Krózuson, Rotschilden és Móricz Pálon.

Dobrá Juvon Hárhula elhatározta kirabolni Sztán Tódort.

E percztől kezdve czinkos társak után nézett.

A zsák megleli foltját; a *réz* havasokon Biharmegyében Panaton lakott egy híres lóköltő *Bok Juvon Czápu*, vékony, sugár, sovány, mozgékony alak, sápadt arczczal, mélyen beesett csillogó szemekkel, fűrge ideges mozdulatokkal, helyét nem lelő örökös járás-keleléssel, valóságos *ember-mókus*; ezzel az *olá-Kálibánnal* szövetkezett Dobrá Juvon Hárhula. Együtt fűjták a követ, együtt határoztak, együtt cselekedtek. — Az *érezhegyek* választják el Erdélyt Magyarországtól, valamint a vizeket is; innen Kolozsmegye, túl Bihar ország, az innenieket *Móczoknak*, a túlsókat *Krizsenyeknek* híjják: Torda-Aranyos megye a két megye közé beékel; e három megyéből toborzák össze Dobrá Juvon Hárhula és Bök Juvon Czapu rablóbandájukat,

melynek létszáma, huszonnégy ember, egy tizenhét éves asszony és hat ló.

A *praktika így lőn kifundálva*, írná Cserey Mihály krónikájában. A rablóbanda három helyről indul olyan *kombinált marsban*, hogy a *Vurvu-vurvulujon* egyidejűleg találkozzanak, a bihariakat vezette *Bok Juvon Czapu*, ezek indultak legelőbb, legmesszebb lévén a találkozási helytől; a Torda-Aranyosiakat vezette *Sztán Zsakebinye*.

A légyotton első volt Hárhula csapatja — *Dux erat primus* — mint Sventon mondja, kevés idő vártával jöttek a Torda-Aranyosiak. várták a bihari atyafiakat, a hegytetőn pár lövéssel jelzték ottlétüket, melyre a távolból Bök Juvon Czapu felelt. A manőver megtörtént, a koncentrírozás sikerült, nem hibázott senki, mindenki helyén volt.

Hárhula Ciapunak bemutatta „seregit.”

E jelenetre akaratlanul eszembe jut Tell Vilmos, — nem a *történelem*; hanem az opera, összeesküvés a *Rutlinel*, a kantonok küldöttjei érkeznek, Tell Vilmos, Fürst Walter, az öreg Melchtal, Uri, Schwitz, Vierwaldstädt és a többi; életüket hozzák, meghalni ha kell a haza szabadságáért.

A történelem tagadja Tell Vilmos szemé-

lyét, nem tudom igaz-e, nem-e, — de Helvé-
czia szabad, és Tell Vilmos él.

Kik voltak Homer hősei? s voltak-e? ki
volt Rolánd? a *romancero*, a *nibelingenek* em-
berei? élő félistenek, vagy a képzelődés szü-
leményei?

Mély homály az emberiség történelmében;
hazug igazság?

Dobra Juvon Hárhula él, ujjam tapintá
sebét.

De azért a világ halad, az emberiség ja-
vul. a közjóiet nőttön nő, a sötétség oszlik, s
a hajnal pirul.

Alig pár száz éve s a Dobrá Juvon Hár-
hulákat *Burggrafoknak* hívták.

Az egyesült csapat megindult Marisel felé.
egy hegynek aljában megálltak, tanácskoztak,
meg csinálták a programot s ki osztották
egymás közt a szerepeket.

Két lovas ember bemegyén Mariselre,
Sztán Tódornak háza előtt kovács-műhely van,
ott vasaltatnak, azalatt kikémelik, nincsenek-e
vendégek vagy zsandárok házánál.

Az asszonyt beküldték egy irtásba, hogy
őrizzé a négy lovat, míg vissza jönnek, az asz-
szony félt, sírt, rimánkodott ne hagyják egye-

dül; melléje rendeltek egy hatvan éves vén *Mocot*, a legvénebb embert a csapatból.

A tanácskozás folyt. Határozati javaslatul *Hárhalu* feltette a kérdést: megöljék-e Sztán Tódort vagy csak kirabolják? E felett folyt a vita, a többség a gyilkolás ellen szavazott, Hárhula zárbeszédét e szavakkal végzé: Csak arra figyelmeztetek benneteket, hogy a bíró: *vom tare hárnnyik*; nagyon bátor ember, — ha könnyen elbánhatunk vele — éljen, ha nem, majd meglátjuk.

E közben a két lovas vissza jött, azt mondták a rossz utak miatt nem tudnak odáig érn.

Erre Bök Juvon Czapu azt mondta: menjünk!

Sztán Tódor nagy kőházát reperáltatta, kőművesek dolgoztak benne, ő udvarán már egy melléképületbe költözött s ideiglenesen ebben lakott; sötét este volt már, mikor a rablók oda értek. Sztán a mariseli aljegyzővel asztal mellett ülve borozott.

A rablók egyszerre berohantak a szobába, arczokat útközben lőporos szénnel feketére mázolták.

Sztán hirtelen felugrott ülő helyéből s rájuk kiáltott:

— *Mi kell?*

A rablók megijedtek, s az egyik rémülten mondá:

— Jó estét adjon az isten!

— Az i . . . ! adok én nektek jó estét.

Az első rablót mellen ragadta s egy fekete boros üveggel úgy vágta fejbe, hogy az rögtön összerogyott, és ellepte a vér.

Erre Bok Juvon Czápu puskája tussával fejbe kólintotta olyan erővel, hogy koponyacsontja szétrepedt, egy másik pedig fejszéjével oldalba vágta, hogy több bordája betört, Bota Mihály Bocsok lándzsájával leszúrta, a többi rá rohant, ütötték agyba-fejbe; Sztán Tódor a havasok királya haldokolva is küzdött, de végre eszméletlenül elterült.

A mariseli aljegyzőt kifosztották, elvettek tőle 27 frtot. — Sztán feleségére rá parancsoltak, mutatná meg, hol van a *vasláda* . . . a *Wertheim kassza* előtt megálltak, s a gonosztevő buta nép bámulva nézte azt a vas tömeget, mely magába rejti a kincset, melyért heteken át összeesküdtek, más megyéből, más országból ide fáradtak, gondolkodtak, költöttek, törekedtek, féltek, iszonyodtak, álmatlan éjeket töltöttek, remélettek, és gyilkoltak.

A *sárkány* meg volt ölve, a kincs előtük, de a rejtély nyitját nem tudták.

Dobra Juvon Hárhula Sztánnére ordít:

— Hol van a kulcs?

Sztánné elhozta a kulcsot. Próbálták s nem tudták ki nyitni, kétségbe voltak esve. A bűn szüli a bűnt; az asszonyt eddig nem bántották, most az egyik Sztánné czombjába ütötte a lándzsát:

— Ha ki nem nyitod, megöllek.

Sztánné kinyitotta.

Kiürítettek belőle mindent: tallérokat, ékszereket — bankókat, — s mint egy ötszáz darab kötlevelet.

— De hát ezzel mit csináltok? hagyjátok meg nekem, rimánkodott Sztánné.

Miféle írások ezek?

— Adóslevelek.

Oda akarták adni az asszonynak.

— Nem; el kell égetni, mondá *Hárhula*; azok a szegény emberek, kik a nagy kamatot fizették *imádkozni* fognak érettünk, s tán az isten *megbocsájtja* bűneinket!

És ezt nem Shakespeare írta.

A mi a háznál elvihető volt, mindent magokkal vittek, sebesen haladtak odáig, hol a lovakat hagyták, itt tüzet gyújtottak s a préda

felett megosztottak, a pénzt csak úgy *találomra* — nem nézték az összeget, hanem a csomó nagyságát, a százas bankó, vagy ez *egyed*, a koronás tallér vagy a fél ezüsthuzas egy értékben ment.

A vidéket páni félelem fogta el, különösen a *pópák* voltak kétségbe esve, nem tudták, nem gyanította senki, hogy honnan került a banda, a félelem sokszorozta számukat, százakról beszéltek, Romániából betörő rablókról.

Zsandárokat küldtek mindenfelől, de nyomra nem tudtak jönni. A tyúk kikaparja; az egyik rabló százas bankjeggyel akarta fizetni adóját, a nagy bankó szemet szúrt, nyomról-nyomra, vallomásról-vallomásra; a vizsgáló-bíró erélyes ügyessége napfényre derítette a rablógyilkosságot.

A bünszerző, vezér és végrehajtó Dobra Juvon Hárhula, mintha csak *búcsúról*, szent zarándoklásból térne haza, békében élt otthon, a rablott pénzt nagy kamatokra uzsorába adta ki: *gseftelt*; Zöld Marczi bankár; Sobri Józsi rentier; Macsvánszky tőkepenzes kizsákmányoló.

És ez nem Budapesten, a királyutczában vagy Kolozsvárt a Himmelstein kávéház előtt történt, hanem ott fent a gyalai havasokon, a

Vlegyásza aljában, — híjába *civilizáló-
dik a világ!*

Hárhula neszt vett, a híre elhagyta há-
zát, családját, nem tudták hol bujdosol, tűvé
tettek erdőt mezőt, Hárhula nem volt sehol,
végre egy este Erős Áron csendőr-örmester
Hárhula házához megy, legkisebbik fia a ház
előtt játszott; a zsandár játékba elegyedik
vele s kérdi:

— Itthon van-e apád?

— Nincsen.

— Hol van?

A gyermek egész bizalommal felelé:

— Itt né, az erdőbe nem messze ide,
most ott lakik.

Erős Áron felment az erdőbe s lesbe
állt. Éjfél után két és három óra közt lassú
léptekkel hall valakit közeledni, fehér vászon
ruhája a sötétben világot vet, rákiált:

— Állj vagy lövök!

Az árnyék beveti magát a bokrok közé
s szaladni kezd, a mint egy nyílásnál megfe-
hérlik, a zsandár oda lö s utána iramodik, de
nem érheti utól, gyufával vizsgálja a nyomot,
s a bokrokon ember magasságba vér cseppe-
ket talál.

Dobrá Juvon Hárhula álkapczája keresz-
tül volt löve, a golyó nyelve alsó részét el-

vitte, az ellenkező oldalon a felső álcsonton keresztül hatolt, az alsó fogsort kitörte; két napi keresés után vérében fetrengve rá akadtak, nyelve meg volt *üszökösödve*; kivágják a sebet; napról-napra javul, idill, ma már lábadozik; a napokba láttam a börtön kórházában, sebei már alig láthatók, s panaszkodik, hogy a *koszt* nem elég jó, s a levegő nem elég tiszta.

Λ halálbüntetés eltörlése felett vitatkoztak; én is a halálbüntetés eltörlése mellett vagyok, monda Karr Alfonz, csak hogy előbb a gyilkos urak hagyjanak fel az öldökléssel. Miért foglalkozom én is most rablóhistóriákkal?

A mai *rablóvilágban* illő, hogy foglalkozunk azokkal, kik velünk annyit foglalkoznak.

A törvényszék lefényképezte őket, régebben elkövetett bűnnek nyomában. Itt is Hárhula szerepel.

Az ügyész kérelmemre szíveskedett megengedni, hogy láthassam őket, de nem bánom, hogy oda mentem.

Láttam azt a szerencsétlen, nyomorult, tizenhét éves asszonyt is, két gyermeknek s néhány holnap múlva a harmadiknak anyját, megtörve, összeroskadva, a búbanat keservének

butaságában; a mi emberi volt benne, az ott maradt fent a havasokon gyermekeinél, itt egy elvénült hús tömeg, egy tizenhétéves vén banya, ész és akarat nélkül; egyetlen gondolat, melyet egyetlen szóval jelez, s e szó: *pruncsi*, gyermekeim!

Λ méla bú monomániája szállta meg; örültsége lassú, csendes, mint a mocsár vize, melybe *Ophelia* ölte magát.

Tántorgó léptekkel, egy rabasszonytól vezetve jött ki a konyhából, egész teste remeggett, szemei nyitva voltak és láttam, hogy nem lát, izzadság gyöngyözött arczán és fázott; feje, karjai lecsüngtek, mint szomorú fűz gajai tél időben, homloka redőtlen volt, mert gondolata tétovázott, s nem tudott menekülni e szótól, ezen egyetlen gondolattól: *pruncsi!*

Az orvos javaslatára, a törvényszék szabad lábra helyezte.

A vizsgáló-bíró mondá neki:

— Holnap haza mehatsz.

— *Oj vegye pruncsi?* láthatom a gyermekeket?

És ezt olyan közömbösön, olyan hidegen, olyan részvétlenül mondta, hogy megborzadtam tőle.

Az anyának szeretete! Niobe fájdalmában, a Grachusok anyja büszkeségében, Mária-Te-

rézia a pozsonyi országgyűlésen, Mária-Antónia a Templeben a daufintól búcsúzva; vagy Plesa Anna a kolozsvári törvényszék tömlőczében.

Mindenütt egy, mindenütt nagy, mindenütt szent!

Mint Hugo mondja:

„Csodálatos kenyér melyet isten oszt és sokszoroz, mindenkinek meg van benne része, s mindegyik bírja egészen!“

BOJTORJÁNOK.

S EMMIT a megteremtett széles kerek nagy világban nem szeretek jobban mint *a zsidó nrfít*; nem bánom, ha mindjárt *báró* is.

Ez még *typus*, s mint a *Herczcgasszonyban* Szombathelyi mondja: *errredeti*; csak, hogy aztán a *zsidó úrfi* az én szám ízére legyen csinálva. Megmondom hogyan készíttetném.

Sugár, magas vékony alak, veres nyakra-
valóval, meggörbült sémita orral, zöld, veres,
sárga, viola és havanna színű koczkás *bon-
jourba*: szőke göndör hajjal, gyér veres sza-
kállal, világos narancs-szín mellényben, réz
gombokkal; nagy konya fülekkel, zöld csíkos
nadrágba, melyen a zebrázat solferino szín le-
gyen; széles hosszú újjú kezek, fehér gyapot
szövetű keztyűkbe; rövid, tele talpú lábok

ebellázting topánkában, fénymázás bőrrel szegélyezve; összelapított sisak-alakú fej, *Trefort* kalap félre vágva rajta, s a jobb fülen pihenve; zsidó száj, mely hasonló a madár-fiókéhoz, tollatlan állapotban; kiálló csípők, kidomborodott sonkákkal.

Rövid, vékony bábuz nád-pálcza a kézben, felső kabát a karon, czvikkeraz orron szivar a szájban, s így páváskodni a *nagy utcán végig, végig!*

Fitymáló, henczegő, piaczi légy tolakodással; ilyen az ideálom *zsidó úrfiban*. A *Makhetes* komoly úr, de *Lőrincz* megteszi.

Ilyenszerű társaság volt egybegyűlve a vendéglő nagy éttermében; vacsorával várták a *dívát*, kit megbabérkoszorúzott a *választott nép*, a *mámerle-től* és *Triumfustól* követve.

Az obligált kézcsók; viszhangul a szokott *pukkerlik*.

— Milyen irtóztató dohányszag s borzasztó pipafüst van, én itt nem maradhatok, a mellemre veszi magát a dohánykorom, menjünk mamám!

— Aranyos kis bogaram, azt nem tehetjük, lásd ezek az urak nagyon *gefelligek* voltak, várnak vacsorával, eszünk, aztán megyünk, én sem akarom, hogy drága hangodnak ártson. Sokban kóstál nekünk.

— Jól van, de vacsora után rögtön megyünk.

— *Kellner! hozza a mi csalogáhnuknak a hangyathojásokat!*

Tableaux és görög tűz.

Általános meglepetés Jeruzsálemben.

Többek előtt távsürgönyt olvastam fel:

— „Az orosz czár ellen merénylet követett el, bombavetés által, az első bomba szétrobbantotta a kocsit, a czárnak semmi baja; a második szétrobbantotta a czárt, a kocsinak semmi baja.“

— Hát a kocsissal mi történt?

— Semmi baja.

— Hála istennek!

Nálunk történt; és igaz história.

A kisasszonynak nem volt étvágya s az ebédnél nem evett; mert hát van olyan szende, szerény teremtese az Úristennek, ki virágillatot eszik, és gyémántoló harmatcseppeket iszik, kivált kis városban, hol a dudaalak is *etherizál*.

— Ugyan mán édes leányom ne *affektály*, miért nem eszel?

Másnap bejön a szolga s mondja:

— Nagyságos asszonyom, az egyik malacz nagyon *affektál*.

— Hogyan?

— Teljességgel nem akar enni.

Közmondássá vált nálunk: *affektál mint az N. . .né malacza*.

A méltóság asszonynál estély volt, a szobaleány valami szamárságot csinált, az asszonyosság méregbe jött, s nagyon kezdte szidni a szobaciczust; a méltóság úr figyelmeztetni akarta élete párját, hogy nem illő a tisztelt vendégkoszorú előtt haragban törni ki, s hogy az egybegyűlt vendégkoszorú tagjai meg ne értsék, magyar-francziául mondá:

— (Kérem magyarosan olvasni) *Ma ser! de deván la mond, ne vu meté pár cin affekt contra la*.

Ebben a históriában az a szép, hogy a ki francziául tud, nem érti meg, s a ki nem tud, azonképen; de a ki magyar-francziául tud, az otthon van.

Journal des débács!

Az Orbán czukrászdájában voltunk Cognac, Old Sery, mit Keresnek mondanak, és Borovicska mellett; többnyire *Skribler*-félék valánk; egyikünk Aigner Lajos vállalatát mól-

tányolta, a régi magyar írók új kiadásáért. E körül forgott a szóbeszéd.

Én három kedves írómat: Mikes Kele-
ment, jó öreg Gvadányit és Dugonics An-
drást magasztaltam.

Egy *nagyságos* tanár *cathedralis* komoly
pofát vágott, s nagy bölcsen azt mondja:

— Csak bogy *stylussokat* kellene *moder-
nizálni*.

Csókollak, képeddel alszom el.

A „*Kelet*“ 252-ik számában egy jogász
és egy filosofus, azon kérdéssel végzik Sámi
Lászlóhoz írt levelüket, hogy:

„*Vájjon mi különbség van Sámi László és
az orosz nihilisták közt?*“

Megmondom én.

Az orosz nihilisták rettenetes emberek,
hogy ne mondjam: irtózatosszörnyetegek; —
ölnék, gyilkolnak s gyilkolva rabolnak, falu-
kat gyújtanak, városokat hamvasztanak, hiva-
tálnokokra halálos ítéleteket hoznak és azokat
végre is hajtják, merényletet követnek el a
czár ellen, kutakat mérgeznek meg, — szap-
pant, fagygyúgyertyát esznek s rá petróleu-
mot isznak.

Ezen rémtetteket Sámi is mind egy szálíg
elköveti; de ő még ezeken kívül — — és itt

rejlik a különbség! — — nyárson sült csecsemők porhanyó húsát eszi, minden nembeli különbség nélkül.

A „zsenge fiatalság“ demonstrált, Kolozsvár tapsolt, s lelkesül a *kincses város infans* serege; — le vagyok nyomva egész a sárga földig.

Ízlés felett nem lehet vitatkozni. — *De gustibus. . .*

A nagy *Csetesvaya* zulukaffer népe kariát visel az orrában, de azért én nem furatom ki az orromat.

Az eszkimók avas fókaszőr olajat isznak, már én csak jobb szeretem az egri pirost.

A törökök szenvedélylyel nézik a „*kara-güzlük*“-et, én még Molnár urat is inkább szeretem látni, legalább nevetek rajta.

Ha önöknek a természetlenség, a viharos ordítás, a „*fuldokló sivitás*“, a feszes poczakosság, a szörny-pathos, a helytelen kiejtés, a szabálytalan szavalat, a hasfájásra emlékeztető arezjáték tetszik ... én nem tehetek róla, s kívánom, váljék kedves jó egészségökre!

Egy „*világlap*“ a „*Budapest*“ (elől kép-pel) mellékesen kegyeskedik engem is megérinteni, s 319. számában azt mondja:

„.....nálunk gróf Zichy Géza, gróf Teleki Sándor stb. írószámba mennek, míg más irodalomban, melyben az író nem *farkcsóváló*, de valóságos *szellemi aristokrata*, még a nyomdafestéket is sajnálnák tőlük.

„Gr. Teleki Sándor, a felületes csevegő, s világlátott utazó, (kérém csak emigráns) szintén *író*, ha ő akarja.

„Molnár nem szerződteti H. M. kisaszszonyt, a Teleki védenczét, azért gróf Teleki Sándor ír róla a K. Papp Miklós lapjában egy tárczát, a melyben — melleleg mondva — a legkitűnőbb tragicusok között említetik . . . *Komáromi*, a budapesti nemzeti színház komikus apája! — Ilyen az a világlátott nagy ízlés!“ . . .

A „*farkcsóválásra*“ . . . Édes úr! egy hiten vagyunk, egy vallást követünk, én is *függetlenségi*. . . . aztán vén ember is vagyok, — nem telik már többé tőlem. — Különben bocsásson meg, hogy nem kértem öntől *passust*, gondolataim *passagerjeit* útra bocsátandó, — s kérem, ne sajnálja tőlem azt a kis nyomdafestéket; — aztán meg higgye el, hogy gróf Zichy Géza sem olyan nagy bűnös, mint a hogyan ön képzei.

A „*felületességre*“ Hiszen naponta

búsít az engem, s érzem felületességemet, — de hiába! — sorsom mostoha volt, s nem vezetett utamba Gil-Blas-féle mestereket, kiktől eltanulhattam volna az alaposságot. — Kérem, küldje meg az adressét! Meglátogatom.

„*Molnár nem szerződteti H. M. kisaszszonyt, a Teleki, védenczét*“ . . .

Mondjuk ki tisztán: Hunyady Margit asszonyt.

A bírálóban nem arról van szó, hogy *miért* mondom, hanem arról, *hogyan* mondom; — *mi* indok vezet, az nem kérdés, hanem az, hogy *helyes-e, igaz-e*, a mit mondok. Nekem tetszett szétszedni Molnár urat, mint tragikai színészt — tessék önnek érveimet megczáfolni, de *nem hazudni*.

Ön azt mondja: „a legkitűnőbb tragicusok közt említetik . . . Komáromi, a budapesti nemzeti színház komikus-apája.“ Ha ön, jó uram, nekem megmutatja hol és mikor említettem meg a Komáromi nevét, vagy ha csak soraim közül is kiolvashatja: egy ezerest teszek le Dorgó Albert kolozsvári közjegyzőnél, szíveskedjék azt felvételni, s házi szegényei közt kiosztatni . . .

Czo fel sárga!

Tegnap, hétfőn november 2.4-én, Flóra és Emília napján, nemzeti színházunkban adatott

„MIZANTHROP“

„Molière klasszikus vígjátéka, Szász Károly verses fordításában, a Theatre Francais scenírozása szerint.“

Alcest szerepében Molnár urat volt szerencsénk *élni*. Az egész előadás alatt hű maradt önmagához: fenn kezdte és fennt is végezte. *Rolando Furioso* megirigyelhette volna: — voltak momentumai, melyekben attól tartottunk, hogy kiveti magamagát a színpadról, s a mit Rogeard barátom mond Alcestről: „*csak túlzásai és vak szenvedélye tesz nevetéssé*“ . . . kétszeresen alkalmazhattuk Molnár urra. A negyedik felvonás vége felé hangjának *diapasonja* csütörtököt mondott, s valami olyan természetellenes hanggal lepett meg, hogy még bámulói sem tarthatták vissza magukat a nevetéstől, — és lőn általános — hogy parlamentáris kifejezéssel éljek — derűtség.

Nem volna jó, ha a Hamlet által Opheliának adott tanácsot követné Molnár úr, s mint *militans* színész -----*kolostorba* menne?!

Páholyunk alatt csoport tömörült, tizen-

egy-tizenkét éves műértő öreg urakból, — lelkesedéssel üdvözölték, éljeneztek és tapsolták Molnár úr *epilepsiáját*.

Egy történelmi adoma jutott eszembe.

A *februári* napokban a forradalom győzött, a köztársaság ki volt kiáltva, a városháza nagy termében a nép ideiglenes kormányt választott.

A kormány tagjai felkiáltás útján már ki voltak nevezve, még csak a titkár választása volt hátra.

Az ideiglenes kormány egyik tagja feláll, csendet kér, s azt mondja:

— A nép uralma jogánál fogva az ideiglenes kormány ki van nevezve, kérem válaszanak mellé egy titkárt.

Rybeyrolles, a „*Reform*“ nagynevű szerkesztője, később a száműzetésben a „*L'Homme*“ lap tulajdonos főszerkesztője, mely lapnak én is szerencsés voltam munkatársa lenni, — az elnök, Lamartine háta mögött állt. Azon pillanatban, midőn az ideiglenes kormány tagja felszólítja a népet titkárválasztásra, egy óriás, stentori hangon elordítja magát:

— Pagner! Pagner! Pagner! (Pagner kiadó volt.)

Rybeyrollesnek füldobja majdnem ketté hasadt az irtózatos bögéstől, — az óriás felé

fordul, ki épen tőszomszédságában állott, s azt kérdi:

— *Citoyei!* *veux tu mourir pour Pagner?*
 — Polgártárs! akarsz-e meghalni Pagnerért?

...Nagyszerűről a pirinyóra.. nekem is nagy kedvem lett volna a *zsenékre* rákiáltani:

— Fiúk! polgártársak! menjünk s haljunk meg Molnár úrért!. ..

A MÁSODIK KÖTET TARTALMA.

	Oldal.
Ajánlás Blahánének és Munkácsinak	5
Petőfi Sándor Költőn	7
Fűró.....	47
Az én irugségem	61
Hermann és Dorothea	75
Egy karácsonyom.....	87
Karácsony	97
Boldog újéveket.....	103
Boldog újévet kíván T. s.....	111
Nagy-Czegléd-utcán végig.....	121
Csevegés	131
Molnár úr a nagy Csetevájó	143
A bagdadi herczegnő	155
Székesfehérvári levelek	165
Sámi zászlóról.....	223
Csevegések a kolozsvári gyümölcskiállításról.....	223
Zulu mese	243
Au oláh mappa.....	243
A Lendvay-émléklap kiadójához.....	249
A mi hidránk.....	257
Dobra Juvon Hárhula.....	273
Bojtorjánok	291